

MATO BLAŽEVAC-PAJKOV

Luka Lukić

učitelj, etnograf i melograf u Klakaru

ZAGREB - KLAKAR, 2016.

Knjiga *Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru* autora Mate Blaževca-Pajkova zanimljiv je pogled u život i stvaralaštvo Luke Lukića, jednog od najplodonosnijih sakupljača i zapisivača etnografske građe s kraja 19. i iz prve polovice 20 stoljeća u Hrvatskoj. Pomoću etnografskih naputaka Antuna Radića Lukić je uspio stvoriti rukopisni korpus koji predstavlja pravu riznicu za proučavanje mnogih segmenata tradicijske kulture i društva Klakara, ali i Slavonije u cjelini. Upravo je u toj riznici autor Mato Blaževac-Pajkov pronašao brojne Lukićeve autobiografske dokumente i zapise na temelju kojih, u prvom dijelu knjige, detaljno piše o osobi Luke Lukića. U drugom dijelu autor daje pregled tradicijskog života i običaja Klakara te vlastitim komentarima popraćuje izabrane Lukićeve opise. Treći dio knjige posvećen je etnomuzikološkom Lukićevu radu. Knjigu zaokružuje iscrpna Lukićeva bibliografija.

doc. dr. sc. Luka Šešo

Kao sveobuhvatan prikaz Lukićeva života, rada i ostavštine, knjiga *Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru* autora Mate Blaževca-Pajkova izvrstan je pregled tisuća još uvijek rukopisnih stranica koje je Lukić ostavio svomu kraju, ali i hrvatskoj etnologiji i folkloristici u naslijeđe. Autor se, nakon Lukićeva životopisa i zanimljivih činjenica iz povijesti Klakara, osvrće na Lukićev etnografski opis Klakara pri čemu je dao lijep opis društvenih odnosa, svetkovina i običaja, književnog folklora i materijalne kulture (seoskih kuća, gospodarskih zgrada, prehrane, odijevanja, lijekova, poljoprivrednih i drugih radova...), a iznesene su i jezične značajke jer se Lukić, prema naputcima iz *Osnove* Antuna Radića, dotaknuo i toga pitanja. Važan je i velik dio u knjizi pridan glazbeničkomu, melografskomu i etnomuzikološkomu Lukićevu radu, uz dokumentiranje pismima iz njegovih etnomuzikoloških spisa. Završni se dio knjige bavi Lukićevom bibliografijom te literaturom o Lukiću.

dr. sc. Irena Miloš

Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru / Mato Blaževac-Pajkov

Glavni i odgovorni urednik
akademik Ivan Cifrić

Urednici izdanja
dr. sc. Jakša Primorac
dr. sc. Vladimira Rezo

Recenzenti
dr. sc. Luka Šešo
dr. sc. Irena Miloš

Knjiga je plod višegodišnje suradnje društvenih i kulturnih djelatnika iz Općine Klakar s djelatnicima i suradnicima Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Koordinatori projekta
"Kritičko objavljivanje Akademijine rukopisne ostavštine Luke Lukića"
dr. sc. Klementina Batina
Mato Blaževac-Pajkov

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000930593

ISBN 978-953-347-062-7

Ø

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
OPĆINA KLAKAR

Mato Blaževac-Pajkov

Luka Lukić

UČITELJ, ETNOGRAF I MELOGRAF U KLAKARU

Urednici izdanja

Jakša Primorac i Vladimira Rezo

Zagreb – Klakar, 2016.

„BOŽIDAR ADŽIJA"
KNJIŽNICA

SADRŽAJ

UVODNO SLOVO

O velikim povijesnim događajima i ljudima koji su ostavili značajan trag u kulturi obično se mnogo piše. No, do danas nisu dovoljno valorizirani rad i djela mnogih kulturnih djelatnika koji su djelujući u lokalnim sredinama postigli zapažene rezultate. Kao zaljubljenika u prošlost i povjesničara amatera posebno me zanimalo sve o takvim zaslužnim pojedincima iz moga kraja. Sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća počeo sam obilaziti razne ustanove, arhive, muzeje i slično. Početkom 2000. godine došao sam do informacije da se u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nalazi obimna rukopisna građa učitelja Luke Lukića, koji je u selu Klakaru ili Klakarju, kako se nazivalo u Lukićevo doba, u Brodskome Posavlju, učiteljevao najveći dio svoga radnog vijeka, trideset i sedam godina. Oduševio me letimičan pogled na tisuće stranica Lukićeve ostavštine među kojima su se nalazili i rukopisi napisani prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića iz 1897. godine. Lukićeva građa je uredno složena i na policama stoji desetljećima, a da za nju zna mali broj ljudi .

Jedna latinska izreka kaže: *Vox audita perit, littera scripta manet*, odnosno: *Riječ koju čujemo nestaje, napisano slovo ostaje*. U tom smislu postavlja se pitanje kakva je korist od onoga što je zapisano, a nije objavljeno nego leži na polici nekoga arhiva. Objavljivanje je važno zbog duhovnoga naslijeđa svih nas. Usto je važno istaknuti ostavštinu zaboravljenoga dragog učitelja koji je cijeli svoj radni vijek, svu svoju energiju, usmjerio na opismenjavanje brojnih generacija seoske djece. No, on je poseban obol selu Klakaru dao i sakupljanjem bogate etnološke i etnomuzikološke građe.

U trenutku prvog susreta s Lukićevim rukopisima moje razmišljanje o tome da se oni u cijelosti objave bilo je doista preambiciozno i činilo se gotovo neostvarivim, ali život nas često iznenadi. Uz svesrdnu pomoć načelnika općine Klakar, Josipa Stanića, obavili smo prvi kontakt s djelatnicima Akademijina Odsjeka za etnologiju. Godine 2004., uz dopuštenje Akademije, odabran je i kopiran dio građe za kritičko objavljivanje. Raznorazne okolnosti su utjecale na zastoj projekta do 2010., kada je Akademija dopustila da se cjelokupna Lukićeva građa objavi. Tada je kopiran ostatak građe, s time da ukupna građa obuhvaća 4530 stranica. Prepisivanje je započelo desetak mlađih osoba krajem 2011. godine. Trajalo je do lipnja 2012. godine. Posao prepisivanja nije bio lak jer je Luka Lukić po naputku Antuna Radića pisao lokalnim govorom iz prve

polovice 20. stoljeća, što je mladima predstavljalo velik problem. Neki su se snašli tako da su koristili savjete i pomoć svojih djedova i baka.

Nakon kolacioniranja građa je poslana djelatnicima Akademijina Odsjeka za etnologiju i potom je dogovoren plan objavljivanja. Prvotna je ideja bila da se građa objavi u dvjema knjigama, što je značilo da bi neki dijelovi bili izostavljeni, jer se Luka Lukić u nekim poglavljima prilično odmaknuo od Radićeve *Osnove*, detaljno pišući o kulturi stanovanja, te donoseći obilnu folklornu građu, napose pripovijetke i pripovjedne pjesme. Na moje veliko zadovoljstvo projekt je u svemu podržao načelnik općine Klakar, pa je naposljetku dogovoreno da se građa objavi u cijelosti, i to u četirima knjigama. Pritom će se dvije knjige koje su sustavno napisane prema dvanaest poglavlja Radićeve *Osnove* objaviti u Akademijinom *Zborniku za narodni život i običaje*, gdje ih je Luka Lukić originalno i planirao objaviti, dok će se dvije knjige koje obuhvaćaju kulturu stanovanja te folklornu građu objaviti kao posebna izdanja u suizdavaštvu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Općine Klakar. Moja knjiga, kao izdvojena publikacija, s biografijom i bibliografijom Luke Lukića služit će kao uvodnik u cjelokupnu njegovu etnografsku i folklorističku građu koja će biti objavljena u suizdavaštvu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Općine Klakar.

Uvjeren sam da će generacijama iza nas ukoričeni Lukićevi tekstovi biti podlogom za daljnja proučavanja života ljudi u Klakaru, Brodskom Posavlju, Slavoniji i šire. Luka Lukić nije bio pretenciozan iako je izvrsno poznavao seoski život. Nije se razmetao stilom niti je ulazio u dublje psihološke analize, nije ostavio blijede skice ili epska pretjerivanja o slavonskom selu Klakar u kojem je živio i koje je proučavao. Na tisućama stranica je s filigranskom točnošću i jezgrovitim stilom opisao dušu hrvatskoga, slavonskog seljaka, njegovo kućanstvo, poslove, gospodarske odnose, običaje i nošnje, zadružni život i uopće život na selu. Pritom je intervjuirao uvjerljive kazivače života. Njihova izlaganja, prožeta dahom starine, ujedno predstavljaju nekadašnji pučki govor u Klakaru, danas uvelike zaboravljen. Lukić je prije svega volio seljačku čestitost, jer seljak nikad nije iznevjerio zemlju. Seljak je prema Antunu Radiću i Luki Lukiću sačuvao hrvatsku kulturu, običaje, jezik i dušu.

Golema rukopisna ostavština Luke Lukića svrstava ga među najznačajnije etnografe, melografe i folkloriste u Slavoniji od kraja 19. pa sve do sredine 20. stoljeća. I nakon objavljivanja četiriju knjiga o selu Klakar, ostat će još puno Lukićevom rukom ispisanih araka koji će čekati neko novo vrijeme i neke nove ljude zainteresirane za njihovo objavljivanje. Pritom će posebno biti zanimljiva etnomuzikološka građa, kao i dnevnici koji se nalaze u Muzeju

Brodskog Posavlja. Nakon što nas je napustio 1956. godine, bilo je nekoliko pokušaja da se piše o Lukiću i njegovim djelima, ali je sve to vrlo malo s obzirom na njegove zasluge.

Ukratko, bila mi je želja da objavljivanjem ovih knjiga svi na pravi način upoznamo učitelja Luku Lukića i njegovu veliku etnografsku građu iz Klakara, te da mu se u pravoj mjeri zahvalimo jer se taj prosvjetitelj, živeći skromno i strpljivo podnoseći sve nedaće koje mu je nametnuo život, nije zanosio prolaznim uspjesima. Skromno mogu reći da sam sretan čovjek jer sam nakon dvadesetak godina upornog rada, očekivanja i nadanja uspio u svome naumu. Svakako sam zahvalan načelniku općine Klakar, Josipu Staniću, na razumijevanju, podršci i svekolikoj pomoći u ostvarivanju ovoga projekta. Gotovo je jednako bila važna i odlučujuća pomoć, susretljivost i suradnja djelatnika Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i drugih suradnika, koji su zaslužni što će Lukićevi rukopisi iz Klakarja dobiti svoj novi život i biti pristupačni širokom krugu čitatelja.

Mato Blaževac Pajkov

PREPISIVAČI LUKIĆEVIH RUKOPISA

(ime i prezime, godina rođenja, mjesto prebivanja)

Marina Alfeldi (r. 1994.), Slavonski Brod

Tamara Alfeldi (r. 1989.), Slavonski Brod

Ivana Blaževac (r. 1988.), Donja Bebrina

Ljiljana Blaževac (r. 1982.), Donja Bebrina

Mato Blaževac-Pajkov (r. 1961.), Donja Bebrina

Dejan Bojčić (r. 1982.), Slavonski Brod

Marija Đurić (r. 1963.), Slavonski Brod

Vesna Đurić (r. 1987.), Slavonski Brod

Marina Janković (r. 1991.), Oprisavci

Andrea Leović (r. 1994.), Donja Bebrina

Ivan Nikolić (r. 1969.), Osijek

Josip Rakić (r. 1989.), Ruščica

Ankica Vilding (r. 1992.), Bicko Selo

Matea Vukovarac (r. 1991.), Oprisavci

ŽIVOTOPIS LUKE LUKIĆA

Sklon pisanju i zapisivanju svega što se oko njega događalo, ne samo prema Radićevoj *Osnovi*, Luka Lukić je u jednome trenutku počeo pisati svoju autobiografiju.[1] Nažalost sačuvan je samo mali dio, i to onaj koji se odnosi na djetinjstvo i dio mladenaštva. Na vrlo zgodan i samo njemu svojstven način pisanja opisao je svoj život do naukovanja, kao i vrijeme provedeno na školovanju za budućega učitelja u Petrinji. Svi Lukićevi tekstovi i citati donose se s minimalnim interpunkcijskim intervencijama i rijetkim ispravkama većih Lukićevih pogrešaka u pisanju.

Tko zna možda će nekad nekom i ovo od potrebe biti. U slobodnom vremenu za dugih zim. večeri pišem eto po malo svoju autobiografiju, prem nerado... Ta svaki čovjek ima bar što to, što ne bi trebalo, da drugi zna. – No ja počimam po istini napisati, sve što je važnije i čega se još sjetiti mogu, ili sam čuo od moje dobre tetke, što sa mnom živi...

Rodio sam se kao 3. diete dne 4. prosinca 1.875. u zoru oko 3 sata. Starija sestra Vera, bila u 4. godini, a brat Stjepan stariji 2 god. od mene, umro je mlad. – Kum mi bio Stjepan Stanić kb 23. iz Varoša. Na krštenje me nosila tetka Tekla (vozili na kolima). Otac Djuro bio velik, jak i krupan čovjek, dobročinja, veseljak, te vrlo vriedan čovjek i pjevač (bariton). Mati Stana, rodjena Filajdić (kb. 3.) bila manja i ljepša ženska, žešća od oca, ali vriedna i uredna. Uzeli se – veli tetka – po nagovoru i – dobro su živili. – Kako je bilo zima, a matere bilo stid ići u sobi van, to je išla na zahod – do 20 koraka daleko od kuće. Tu se ona u porodu rashladi. Činilo joj se, kao da ju netko viče: "Stano, nedi više na zahod!" Ona se rashladila, dobije groznicu i umre dne 20 prosinca. Ostasmo nas dvije sirote. Sprva me uzela na brigu strina Anka, tako do poklada – no kad je ona dobila groznicu – nije baka dala, da ju dalje sisam, već su me s mlikom napajali. – U proljeće 1876. g. uzme me teta Tekla posve na brigu, te će se za me posve brinuti. Baka (Rozina) je htjela, da me tetka odmah uzme, ali joj nije htjela reći, jer je to briga i kaka, a nije pošteno reći: uzet ću diete i brinuti se, pa ostaviti. Tetka bila hroma (prebita krsta) te me hranila mliekom i cicvarom, kašom i drugim jelom... Kave nije bilo.

U dobi od 1 1/2 god. dobijem žestok proliev (vanu) da se nije znalo hoću li ostati živ. Što pojedem izadje van. Tako bilo dulje vremena i ja oslabim kao riba, sama kost i koža... Spremili mi sve za smrt: čistu rubinicu, plantike i

[1] Usp. Krpan, 1994., str. 106, 111; Krajnović, 1999., str. 75–76.

ostalo... Došla dva lugara k nama. M. Filipović (iz N. Mikanovaca) i Fr. Vrbljančević (iz Zadubravlja) pa će jedan: "... umriet će Luka." Drugi će: "Neće ništa mu neće bit, još će to biti i kaki dečko i soldat..." I pogodi. U 3. godini bila okupacija Bosne g. 1878. Kod nas u dvorištu bila pukov. glazba, pa bi svirali češće, a ja bih (vele) trčao i igrao, da bi se muzikanti čudili i smijali. Dobijem 2 nove krajcare od XX što ih teta 30 XX sačuvala za me u sanduku (za spomen).

Iz rane mladosti malo se toga sjećam, što se dogadjalo. No ipak ima i toga:

1.) Niti 6 g. nisam bio star, kad sam naučio sve molitve, jer se u nas svaku večer molilo na glas prije večere sve molitve, pa bi mi djeca kleknuli, odrasli sjeli, pa tako sve molitve naučili. – (u g. 1881.)

2.) Kuma me gdja Pavka Malešević (poslje udata Dubravčić) uzela te godine 1881. u školu, onako, uvjetno, ako budem dobar, brojit će mi se godina. Tako i bilo. Dobro sam učio, pa mi odmah računala 1 god. škole, što nije trebala. Kod nje sam išao 2 god. u školu, onda u 2. razred u Brod n S.

3.) U proljeće 881 ili 82 g. ponovio sam se u gaće s granama. Pred jelo me pošalju u ambar po kruh, a bilo poslje kiše. Kako sam se žurio, to sam sa skalina skočio, pokleknio i na des. koljenu zamazao nove gaće (sa crvenim granama). Donio sam kruh, a tetka me udri, što sam gaće umrljao. U sobi bio kapelan brodski (Anišić?) pa me nije dao tući, veleći: "Nije dite krivo, što ste ga slali po kruh, a on je težak." Tako sam sretno isplivao...

4.) Igrali smo se pred kućom kotača. Natjerivali smo se, tko će kog otjerati i bolje baciti kotač. Ja se približi blizu, kotač frkne i odskoči, te mi rasiče obraz. A joj, šta će sad biti? Trči u susjedstvo k strini Marti i peri obraz. Gledam na ogledalo, a ono velika pruga – ide krv – nije dobro. Ta je pruga prošla al se dugo poznala na obrazu.

5.) Nije bilo drva u dvorištu nasječenih. Ja se desio vriedan, uzeo iz pivnice staru sikiricu, pa ću sjeći šljivove grančice na šljivama. Jedva sam 2–3 x lupio s tupom sikirom, ona odskoči meni na nogu i zasječe mi nogu. A joj, ide krv! Šta ću sad. Pritisnim petom na ono mjesto, a ona ide sve jače. Operem to na bunaru, dodjem u sobu i stanem za krevet, sav žalostan. "Šta je?", pita tetka. "Nije dobro." Onda mi opere i zavije. Ja sam rekao da se to hoće ozlijedit. Tako i bilo. Do smrti mi se pozna na nozi biljega, što sam se posjekao...

6.) Jednom sam, a nisam znao ništa, vadio ekser iz daske. Uzmem kliešta pa vuci i vuci. Na jednom se on iščupa, a ja se klieštima lupim u čelo, da mi svjetlaci zasjaše prid očima. Dugo me to bolilo, a još teže mi bilo, što mi oplavilo čelo viš obrve. I to je jedva prošlo...

7.) Igrali smo se pred Brzića kućom bire. Ja sam tepao i vikao koliko je bilo. Na jednom neposlušna bira skoči, tok, pa u Brzića pendžer na sobici. Staklo zvekne, a mi biž kud koji. Ipak se čulo, da sam ja, te platila teta dva seksera za prozor, a ja dobio batina, to se već zna...

8.) Jedne godine, bilo na Uskrs, igrali se ja i baja Stipa u dvorištu kod kućara. Ja se bacim vretenom, ono se zabode njemu uz uho. Pa će bit sad zlo i batina. Ja biž, daj petam vjetar, a naši se porječkali za nas. Tetka veli, da me je proklela, da umrem, kad sam tako nemiran, ali ja osto živ i ako sam bio vrlo nemiran.

9.) U I r. u školi (s jeseni to bilo) imao sam dosta malih pisaljki (oko 15). Ja sam ih slagao u peronicu i tim se igrao. Nisam bio miran, a Karma uzme od mene pisaljke i odnese, te mene ostavi u reštu. Jedva sam bio 5 časaka u reštu, počeo sam plakati i moliti, da me pusti kući! Obećao sam, da ću biti dobar, a onda me pustila, al nisam bio više nigda u reštu.

10.) Idući u Brod u školu, išao nam na ruku učitelj Božo Rukavina. On je bio strog, ali dobar. Od naših bi dobio nekad milosti. Jednom smo išli u Brod, kad na dnu sela a eno kurjak. Šta ćemo sad nas 4? Vičemo u glas! "Uh kurjo uh", a on se ne boji, nego ode 100 fati dalje, sjeo na zadnje noge, pa se obzira na nas. Kad smo zapalili šibice, on bjež u polje. Išli smo u školu dalje, al smo se fort obzirali, ne ide li on za nama. Nije ga bilo.

11.) Druge opet zime došli smo do pol Budainke, al trči nešta po pol puta iz Broda. Šta je to, to je opet kurjak. Nije. Stanemo u kraj, dok to prodje. A ono bio velik pas, rada bisan da je bio. Trči skokom, pa ode u Varoš, a mi dalje u školu u 8 sati.

12.) U 6. razredu r. p. škole u Brodu vidio sam, čega sam se bojao. Đak Isak Fligić nešto skrivio, pa bi ga razrednik tukao. A razrednik bio Božo Rukavina. On će za Fligićem, a ovaj hvata kvaku, da će kroz prozor skočiti dole sa gor. kata. Onda ga je nekako Rukavina dobio, ali i izlupao, o tom nema fajde...

Od učitelja u Brodu n S. spominjem se hrdjavog Nikole Kaurića, koji nije nikog djaka trpio i bio uviek ljut u školi. Karla Tadić bio dobar, ali ozbiljan u školi. Ivanu Martinoviću bi godilo, tko bi dobro lekciju nabubao, makar i ne bilo dobro. Nikola Vrbanec se često smiešio, imao pjevanje, risanje i račun. Znao je dobro, ali se nije ljutio – pa zato i ostario.

U ferijama bi u kući pomagao, a to mi je bilo teško, jer sam bio (kao i sada) mlajiv na vrućinu. Kad bi išli preorati u mekotu ili firkovac, zlo, jer bosu poderem noge na ostruge, obutu vrućina, pa bi se umorio i sjeo na ornice od kraja do kraja njive. Jedva bi dočekao, da se u 2 sata puste voli iz pluga i ja da se ohladim...

13.) U 3. raz. pučke škole u Brodu n S. (g. 1885) bio ispit, pa sam deklamirao pjesmicu "Smilovanje". Svima se dopalo, a g. B. Rukavina me je pohvalio. Teta mi kupila veliku kiflu, što mi je bilo osobito drago.

14.) Sve do 8. r. išao sam u opancima i u gaćama u školu, a i bos (?). Onda mi je tetka kupila cipele i bio sam gospodin.

15.) God. 1.888. išao mi je stariji brat (Lojza) stričev sin u 7. r. u školu. Martinović ga sruši, dao mu iz njemačkog 2. red. Njeg je to uvriedilo i nije htio

ići na popravak, nego je ostao kod kuće. Zato se je kapelan V. Vincetić zakvačio sa učiteljem Kaurićem, što je on srušit, pa mu je rekao: "A zašto vi ne znate njemački kao ja? Ne znam, pa kraj! Tako je i sa djecom. Gdje bi seosko diete znalo njemački kao gradsko..."

Kad su g. 1889. u jesen pošli moji drugovi u učit. školu u Petrinju, ja sam išao u 8. razred, a kad sam ga svršio i ja ću s njima u Petrinju... Bili su tude Ante Šimunić, Šimo Šimić, Vladimir Tucaković, Tomo Pracny. – Onda ćemo i mi: Florijan Filajdić, Isak Fligić, Josip Kolarić, pa i ja...

Ocu je bilo krivo, da ja odem od kuće, jer sam bio sam muški u njega; al se sjeti da nisam za vrućinu... Teta je opet volila, da odem od kuće, jer su u strica bila 4 sina, a ja sam u oca, pa kud ću ja a njih 4...

O Uskrsu 1.889. dođe u Brod u goste kapetanica Anka Matasić iz Petrinje. Bila je to Brlića tetka (Ignjata i Dobre) a kod nje su bili u stanu moji znanci drugovi: Š. Šimić, Vl. Tucaković i A. Šimunić. Ona dodje u Varoš k sestri A. Šimunića, Mariji, a ona poruči po mene, jer smo bili u susjedstvu. Pa dodjem tamo i obećam, da ću i ja doći na jesen tamo u školu. A tako i bilo... Gdja je imala svoju drvenu kuću na kat, Duga ulica broj 229., gdje su dole u 1 sobi bili djaci na stanu. Ona se dobro brinula za djake, pače, ako je koji loš bio, išla bi do profesora i molila dok ga nije namolila. To je radila za Antu Šimunića, koji u malo nije propao.

Nisam imao ni pojma šta je to biti učitelj, ali uz ostale drugove ići ću i ja, pa kako bilo. Tako i ja napravim molbu, pa tražim potporu od vlade i imovne i dobijem po 100 fr. pa hajde u školu. 1890. godine.

U jesen g. 1889. odem s drugovima u Petrinju vrlo zabrinut, kako će to biti u tudjem svietu. Vozimo se željez. do Siska, onda s kolima do Petrinje (2 fr.) pa odmah u stan gdji Matasić. Zamjenik ravnatelja bio prof. A. Pechan, koji je bio vrlo strog. Javim se tamo pa dobro... Prvih dana bilo mi neobično – bilo nas 28 u I. tečaju, a sa svih strana. Poslje sam se naučio i to je već išlo dobro.

Već prvi mjesec imao sam neprilike u školi sa prof. Drag. Schiererom. On nije dobro čuo, a imao risanje. Pod molitvom se ja nasmiešim, što su drugovi svašta mu govorili, mjesto da se Bogu mole. On je to spazio, zove me katedri, pa reče: "Kako se zovete? L. L. Jeste l' vi rada, da školu svršite, onda pazite, kako se vladate." Mene je to ofurilo. Oni krivi za dugi jezik, a ja dobio lekciju. Ciele je godine on pazio na me, pa kad nije ništa opazio, bilo mu drago, no ja sam ga se čuvao.

Iste godine 1889 u proljeću dobijem veliki čir na krstima, te nisam mogao doći u školu. Čuo to prof. Kovačević, kog su zvali "Maca". On polako dojde do prozora našeg stana, da vidi šta mi je. Ja sam ležao, a on je nešta drugo mislio. – No osvjedočio se, što je bilo i – ništa...

O Uskrsu 1890 došao sam na 8 dana kući. Bilo mi ugodno, ali opet i teško se vratiti u Petrinju od milih i dragih. 2 – 3 dana sam tužio, a onda opet

dobro, brini se samo za školu. Nauk u školi nije mi bio težak nikad. Ako dodje ko teško, rekao bih: "Kad može N. N. zašto ne bih i ja mogao?!"[2]

Nakon završetka škole i položene mature 1894. Lukić dobiva prvo namještenje za učitelja u Kaniži, selu uz Savu, udaljenome samo nekoliko kilometara od rodnoga Varoša. Tu službuje dvije i pol godine, kada je po kazni premješten na službu u selo Brezine kod Pakraca. Prema vlastima je "zgriješio" utoliko što nije uspio nagovoriti dvojicu mještana, Imru Štivičića i Matu Soltakovića, da glasaju za vladina kandidata. Mještani Brezina su u svibnju 1896. dobili dopuštenje za osnivanje škole koja će biti smještena u privatnoj kući Marka Miletića. Lukića čeka golem posao u novoosnovanoj školi koja ima 48 učenika, a vrlo malo pomagala i popratnih sadržaja potrebnih za kvalitetno održavanje nastave. Soba u kojoj se održava nastava, kako je zapisao u školskoj spomenici, "ne odgovara za školu u ničemu, niska je, prozori maleni, pod od zemlje nabijen. Učila ima vrlo malo. Školske klupe ne valjaju, tabla mala a stalak prevelik, škola nema vrta".[3] Stupanjem na dužnost počeo je pisati i školsku spomenicu u kojoj je vrlo lijepo opisao povijest sela i škole. Brezine su vrlo mlado selo koje se počelo naseljavati u vrijeme "mađarske bune". Prvi su doseljenici uglavnom bili Hrvati s područja Like, a od 1890. do 1892. godine doselilo se više mađarskih i čeških obitelji. Iz Brezina je, nakon pune tri godine, Lukić premješten u susjedno selo Gaj, gdje je boravio kratko, svega četiri mjeseca.

Nakon upornog i čestog pisanja molbi i zahtjeva za premještaj bliže rodnoj kući, konačno mu je 1900. godine dodijeljena služba u selu Klakarje, istočno od Broda.[4] Prema svemu sudeći, ni to nije bila neka nagrada jer je u ono vrijeme Klakarje bilo malo, dosta siromašno selo s lošim komunikacijama prema Brodu i okolnim mjestima. Kako kaže pučka poslovica: "Svako zlo za neko dobro." Upravo će za gotovo četiri desetljeća svoga službovanja u Klakaru Lukić napisati na tisuće stranica koje danas čine neprocjenjivo kulturno i znanstveno dobro.[5] U Klakaru je dočekao svoje umirovljenje 1937. godine, nakon pune 42 godine efektivnoga učiteljskog staža, u VI. položajnoj grupi, 3. periodnoj povišici, a da V. grupu nikad nije dobio.[6]

---

[2] Lukić, Muzej Brodskog Posavlja (dalje: MBP), s.a. [privatno 5], *Autobiografija*, str. 1–5.

[3] *Školska spomenica Brezine*, 1896., str. 3.

[4] U razdoblju između Prvoga i Drugoga svjetskog rata selo je, bez naročitoga razloga i objašnjenja, izgubilo posljednja dva slova svoga imena. Kraći je oblik zaživio s vremenom i danas je jedini oblik imena sela.

[5] Usp. Krpan, 1994., str. 113; Krajnović, 1999., str. 76.

[6] Krpan, 1994., str. 108.

Vrativši se u svoj rodni Varoš Lukić nastavlja neumorno pisati, dovršavajući mnoge započete spise, koje je prvom prilikom uglavnom bilježio stenografski. Tijekom 1951. godine poslao je Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti 1100 araka rukopisa i 450 uzoraka seljačkih ručnih radova, što je težilo otprilike 17 kilograma papira, a da za to nije primio nikakvu naknadu. O tome mu je jedan nepoznati zagrebački književnik koji ga je posjetio rekao: "Šteta, što niste bili bar jedan mjesec u šumi, Vi bi za Vaš rad primili pare, ovako ćete dobiti išta ili ništa, al vjerojatno ništa jer niste njihov."[7]

U mnogim se Lukićevim rukopisima ističu njegovo domoljublje i hrvatstvo, zbog čega je mnogo trpio, kako u karijeri tako i u privatnome životu. Živio je u burnom vremenu, u kojemu su se mijenjale mnoge države i vlasti: Austro−Ugarska, monarhistička Jugoslavija, Nezavisna država Hrvatska i socijalistička Jugoslavija. U političkom mislu nikada nije pripadao nekoj stranci ili pokretu. Bio je svoj, i to je ono što ga čini velikim.[8]

Što konačno reći o čovjeku koji je iza sebe ostavio oko 15000 stranica rukopisne građe koja se danas čuva najvećim dijelom u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u Muzeju Brodskog Posavlja i u Insitututu za etnologiju i folkloristiku. Ako se tome doda građa koja je završila u privatnim zbirkama ili je, možda, uništena, dolazi se do spoznaje da su Lukićeva marljivost i sklonost pisanju bile izuzetne. Uz učiteljski posao, koji je tada bio cjelodnevan, obitelj i druge razne obveze, uspio je toliko toga vrijednoga sakupiti i zapisati. To može učiniti samo netko tko doista voli svoj posao, tko ga radi s puno ljubavi.[9]

Vrlo malo rukopisne građe je objavljeno. Najviše je tiskano u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, gdje su 1919., 1924. i 1926. godine, pod naslovom *Varoš. Narodni život i običaji*, objavljena poglavlja I do VIII prema Radićevoj *Osnovi*.[10] Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod je 1995. godine objavio pretisak dijela objavljene građe iz *Zbornika za narodni život i običaje* 25/2 iz 1924. godine.

U Muzeju Brodskog Posavlja pohranjeno je oko 3800 rukopisnih stranica Lukićeve ostavštine. U njoj se ističu svojevrsni dnevnici koje je Lukić vodio tijekom Prvoga svjetskog rata u Klakaru i Drugoga svjetskog rata u Varošu. On ih je nazvao *Novosti sela i okolice*.[11] To su kratke crtice koje nose nadnevak, inicijale kazivača od kojega je čuo određenu vijest ili novost te kućni

---

7 Lukić, MBP, 1951. [privatno 4], str. 2.

8 Usp. Krpan, 1994., str. 114.

9 Usp. Krajnović, 1999., str. 76, 80, 83.

10 Usp. Krpan, 1994., str. 108−109, 113; Krajnović, 1999., str. 76; Blaževac-Pajkov, 2015., str. 39-64.

11 Usp. Krpan, 1994., str. 111, 113.

broj na kojemu je kazivač stanovao, ponajprije stoga što je više osoba nosilo isto ime i prezime. Evo nekoliko primjera iz navedenih dnevnika:

17 F. U roblju je umro Stipa Agičića iz D. Bebrine i to mladji, a stariji će ić sada sa Jakšom na vojsku. Bio je zarobit u Srbije, pa umro od gladi: imo je 7 krompirova na 5 dana i više ništa.[12]

25 Liza. Došlo je pismo od Stipe Agičića, da je u Nišu sanitec, a već su ga proglasili mrtvim. – Išao je otac u općinu pitati, a tamo ništa ne znaju, da bi umro. – Došlo bi to ovamo, da je šta.[13]

58. U Brodu nema brašna, nema ni mesa, jest se ne more dobit za novce. – Eto gotov glad, svit će pomrt od glada, a kud će soldati, kad je kila kruva 6 seksera.[14]

22 R. Ivana Božina sin iz D. Bebrine čak je zarobit u Jerusalimu. Bio kod Rusa, pa su ga Turci oteli i tamo poslali.[15]

63.) 41 K. Iz naše općine će još otić 80 konja, a iz kotara 800 kola. Kad to ode, ja ne znam, na čem će se to radit i tko će radit u polju, više nema tko.[16]

19.) 12 S i Kata: G. Bebrinske žene idu šta treba u Ivankovo, pa tamo dobiju (kupe) žita, brašna, grizi i krompira. Tko ima malo, ide na cugu, a ni drugi na kolima, pa tajno dovezu, što im treba (...).[17]

53.) On sam 35 A veli: Došo sam jučer na 21 dan, iz Galicije, a Djuro mali neće k meni ni blizu, zaboravijo me.[18]

Osim s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, Luka Lukić je surađivao i s Maticom hrvatskom i Etnografskim muzejem u Zagrebu,[19] te s raznim časopisima u kojima su objavljivani njegovi članci,[20] posebno s časopisom za crkvenu glazbu *Sveta Cecilija*.[21] O njegovoj ljubavi prema glazbi, napose tradicijskoj, te o njegovu bogatom etnomuzikološkom radu pišemo u zasebnom poglavlju ove knjige.

Osim rukopisne građe Luka Lukić nam je ostavio u nasljedstvo i mnoge skice, crteže (*risarije*) motiva s tradicijskih nošnji, zgrada, fasada, ograda,

---

[12] Lukić, MBP, 1915b. [dnevnik 5], str. 11.
[13] Isto.
[14] Isto, str. 16.
[15] Isto, str. 18.
[16] Lukić, MBP, 1916.–1917. [dnevnik 10], str. 51.
[17] Isto, str. 47.
[18] Isto, str. 46.
[19] Usp. Krpan, 1994., str. 113.
[20] Isto, str. 111–112.
[21] Usp. Krajnović, 1999., str. 76–79.

uskrsnih jaja i dr. Na oko 160 stranica skicirao je preko tri stotine motiva s tradicijskih nošnji rađenih raznim tehnikama veza, od kojih su pojedini u to vrijeme bili stari oko sto godina. U Muzeju Brodskog Posavlja čuvaju se tri bilježnice *risarija* na 220 stranica s nekoliko stotina motiva. Dio građe je nestao, ali sačuvani dio pravo je blago tradicijske umjetnosti toga vremena.

Velika je šteta što se ne može ući u trag Lukićevu herbariju, tj. zbirci *bilina*, kako je govorio, koje je godinama skupljao na području Klakara, sve uredno složio, opisao i poslao Akademiji.

Prošle godine 1.912. u ljetu i jeseni nabrao sam biline i trave, sam ih skalupio i prilijepio, pa i označio po onom, kako ih narod zove, a dole je pod svakom ljekovitom označeno, zašto se upotrebljuje. – Kod toga posla osobito mi je bila u pomoći baba Marija Ćarina, što živi kod svoje kćeri Lize Leovića u selu. Ona je tog dosta rekla i naučila. Koje se biline nisu mogle naći, te su napose označene.[22]

Obitelj je Lukiću bila svetinja i vrlo često ju je spominjao u svojim zapisima. Nažalost, majka mu je umrla ubrzo iza poroda, a i prva mu je supruga također umrla mlada. Najveći su trag u njegovu životu ostavili "dobri otac Đuro" i "tetka Tekla", očeva sestra. Tekla je bila hroma, pa se nije udavala. Ona mu je bila druga majka, prihvatila ga je nakon majčine smrti, othranila i o njemu vodila brigu sve dok nije odrastao. Do svoje je smrti 1928. živjela s njime u Klakaru, bila mu na pomoći u kućanstvu i u odgoju dvojice sinova koji su vrlo rano ostali bez majke. Prvi put Lukić je bio oženjen Terezijom Vidaković, kojoj je otac Josip bio učitelj. S njom je imao dva sina, Josipa, rođenoga 1913. godine, i Đuru, rođenoga 1915. godine. Obojicu sinova poslao je u internat gdje su završili učiteljsku školu. Službovali su u selima brodske okolice, a Đuro je kasnije otišao u Zagreb. Luka Lukić ponovno se oženio 1928. godine Zlatom Katić iz Buka kraj Pleternice. Potkraj života u svojim se pismima žalio na težak život i neimaštinu. Bila mu je smanjena mirovina, nedostajalo mu je gotovo svega. Bile su to poslijeratne godine kada je vladala velika kriza i nestašica. U obraćanjima Akademiji molio je, primjerice, da mu se pošalje papira i pribora za pisanje. Godine 1956. ugasio se život Luke Lukića, velikana koji nas je zadužio i zaslužio naše poštovanje.

---

[22] Lukić, "Uvod ili napomena", Odsjek za etnologiju HAZU (dalje: OE HAZU) SZ 128a, str. 1–4. Zapis je datiran: "U Klakaru 30. siječnja 1913."

1. Luka Lukić (sjedi prvi zdesna) među maturantima Učiteljske škole u Petrinji 1894. godine

2. Svadba Luke Lukića i Terezije Vidaković, 25. listopada 1909. godine

3. Terezija, prva supruga Luke Lukića

4. Sinovi Luke Lukića:
Josip (r. 1913.) i Đuro (r. 1915.)

5. Luka Lukić s ocem Đurom
i tetom Teklom,
snimljeno vjerojatno
oko 1910. godine

6. Luka Lukić kao vojnik u I. svjetskom ratu

Knjižnica: 1. H. 9

VJENČANI LIST.
Testimonium copulationis.

Nadbiskupija: Zagreb
Archidioecesis: Oblast: Osijek

U matici vjenčanih rimo-katoličke župe sv. Nikole u Pleternici

svez. VIII str. 36 br. 23 ubilježeno je ovo:

Matriculae copulatorum romano catholicae parochiae s. .... in ....

tomo .... pag. .... nr. .... inscriptum est:

Godine: / Anno: Tisuću devet stodvadesetiosme 1928 } vjenčani su: / copulati sunt:
mjeseca: / mense: studena dana: / die: dvadeset i četvrtog 24/XI

	Zaručnika: — Sponsi:	Zaručnice: — Sponsae:
Ime, prezime, stališ, vjera i doba: / Nomen, cognomen, conditio, religio et aetas:	Luka Lukić, učitelj r. 4. XII. 1875	Zlata Katić kućanica r. 16. III. 1887
Mjesto — locus rođenja: / nativitatis	Varoš kraj Broda S.	Buk
Mjesto — locus stanovanja: / domicilii:	Klakar	Pleternica
Mladenci ili udovci: / Status coelebs aut viduus:	udovac	mladenka
Roditelja njihovih ime, prezime, stališ i vjera: / Parentum ipsorum nomen, cognomen conditio et religio:	udovac iza †. Terezije p. Vidaković, sin †. Gjure i †. Kone p. Filajdić, pktci pol. supruzi	Franjo i †. Amalija p. Kraljević, pktci, supruzi učitelj
Svjedokâ ime, prezime, stališ i vjera: / Testium nomen cognomen, conditio et religio:	Ing. Luka Bauer, upravitelj kodo-imovne opć. Gjuro Taubel, trgovac, pktci.	**Opaska: — Observatio:** Po zakonu o činovnicima i drž. službenicima pad. reda — bez biljega —
Ime, prezime i stališ onoga, koji je vjenčao: / Nomen, cognomen et conditio copulantis:	Franjo Radović župnik	
Koliko put ozvani? / Quoties promulgati:	Tri puta ozvani	

Da se ovaj izvadak iz gore pomenute matice vjenčanih sa tom maticom posve slaže, potpisani svjedoči vlastoručnim potpisom i župskim pečatom.

Extractum hunc e supradicta matricula copulatorum cum eadem matricula concordare, infrascriptus estatur propriae manus subscriptione et appressione sigilli parochialis.

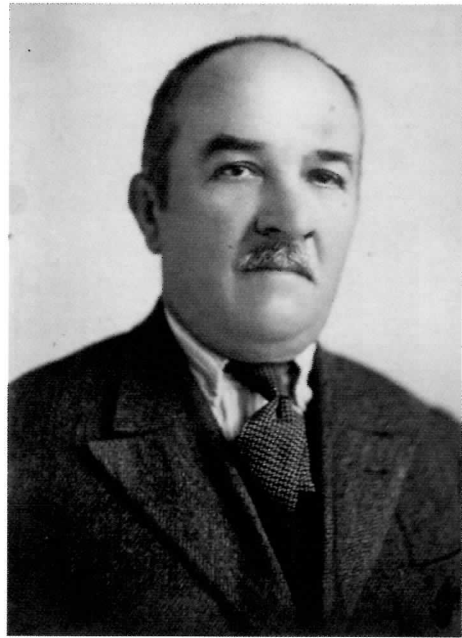
U / Datum Pleternici dana / die 24. mjeseca / mense studena godine / anno 1928.

Franjo Radović
župnik

Župsk. tisk. br. 2. Narodna Prosvjeta, Zagreb

7. Vjenčani list Luke Lukića i Zlate Katić, 24. studenoga 1928. godine

8. Luka Lukić, portret,
vjerojatno iz 1920-ih

9. Luka Lukić s unucima,
snimljeno vjerojatno u ranim 1950-ima

Uredovna potvrda.

Da je gospodin Luka Lukić po visokoj kr. zemaljskoj vladi imenovan učiteljem i da u tom svojstvu na općoj pučkoj školi u Klakaru službuje, potvrdjuje se uredovno u svrhu dokaza, da isti uživa pravo na pogodnost §: 32. obranbenog zakona

Kr. kotarska oblast
U Brodu n. S. dne 7. lipnja 1907

Kr. kotarski predstojnik:

10. Potvrda Luke Lukića o učiteljskoj službi u Klakaru, 7. lipnja 1907. godine

11. Školska zgrada u Klakaru, vjerojatno u 1930-ima

12. Crkva i župni stan u Klakaru, snimio župnik Milan Gazdić 1952. godine

13. Luka Lukić s klakaračkom školskom djecom, 20. svibnja 1925. godine

14. Luka Lukić s klakaračkom školskom djecom, 19. svibnja 1937. godine, na odlasku u mirovinu

Veleštovani upravni odboru:

Kao suradnik i sabirač folklorističke gradje za „zbornik" iz moga rodnoga mjesta Varoša, odposlao sam prvi dio rukopisa za zbornik g. 1.900, te dobio dapače i novčanu nagradu u iznosu od 148 Kr. =

Prošle godine 1.901. oko 15. studenoga podnio sam izravno „jugosl. akademiji" nastavak rukopisa i to dio III–XIII (oko 510 pisan. stranica), a da za taj rukopis niti od uredničtva zbornika, niti od akademije potvrde o roku primitka dobio nisam, a niti ubaviesti o njemu. =-

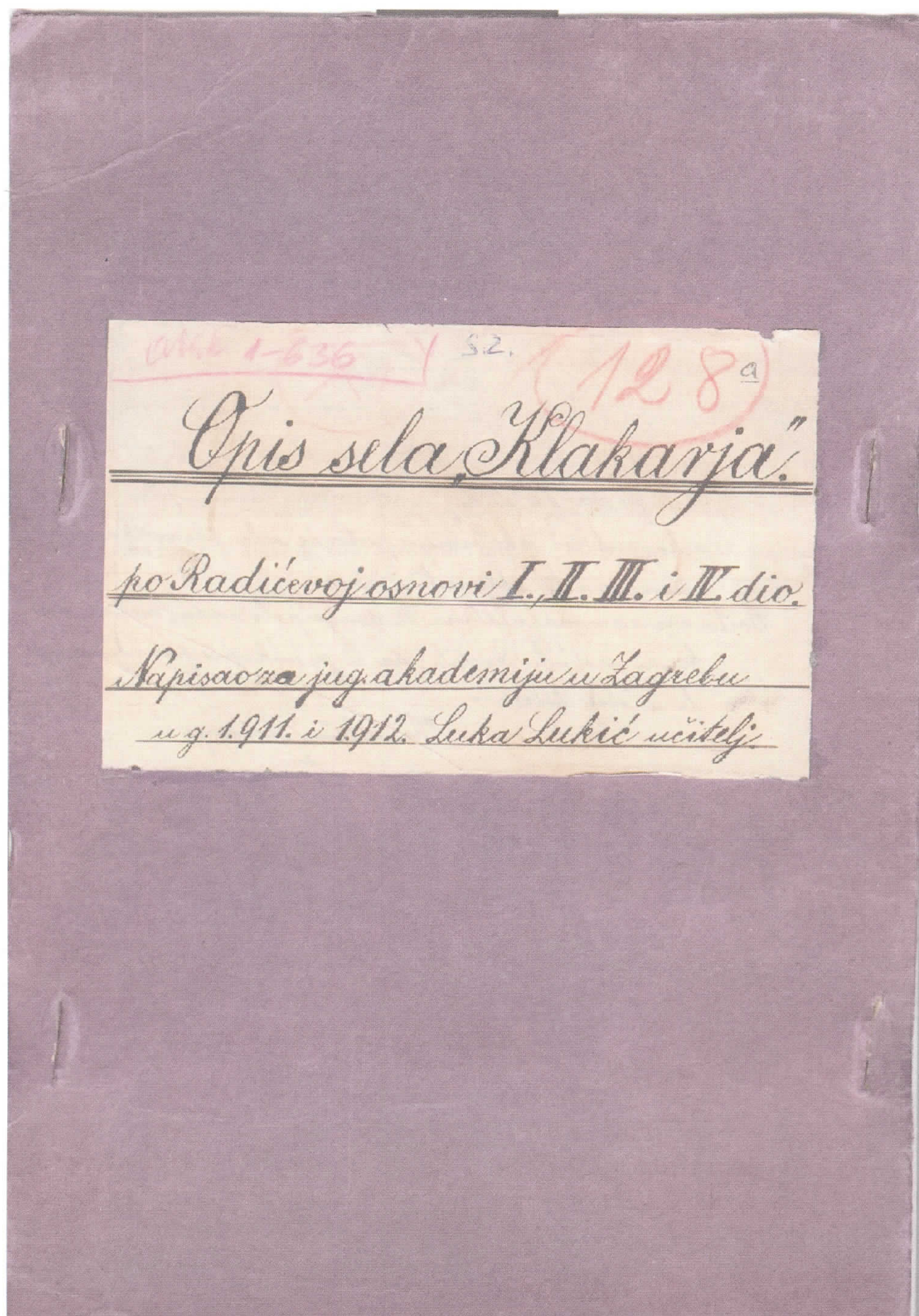
Pošto me zanima sudbina te druge pole rada, molim, da bi mi saobćiti izvoliti, da li je rukopis primljen i je li u obće dobar. =

Uz odlično štovanje
ostajem:

U Klakaru (p. Brod Sav.) 21. listopada 1.902.

Luka Lukić
učitelj

15. Lukićevo pismo upravnom odboru Zbornika za narodni život i običaje, 21. listopada 1902. godine

16. Naslovnica Lukićeva rukopisa *Opis sela Klakarja* iz 1911.–1912. godine

IZ POVIJESTI KLAKARA

Podaci o Klakaru iz 17. i 18. stoljeća

Klakar je tipično ušoreno slavonsko selo smješteno u istočnome dijelu Brodsko–posavske županije, uz rijeku Savu, udaljeno petnaest kilometara od Slavonskoga Broda. U svojim se početcima selo nije nalazilo na današnjoj lokaciji, nego je bilo smješteno na obali rijeke Save, gdje su se prvi doseljenici bavili paljenjem kamena vapnenca kojega je bilo u izobilju na drugoj strani Save, na brdu zvanom Kamen. Otud i potječe naziv Klakar, jer su ljudi u to vrijeme gašeno vapno (kreč) zvali klak, a gasioce vapna klakarima.[23] Pored peći za gašenje vapna doseljenici su gradili kuće i doseljavali svoje obitelji kako bi zajedno živjeli. Stanovnici obiju Bebrina, Donje i Gornje, to su susjedno naselje nazivali Klakarje. Razni popisivači različito su pisali ime sela, tako da kroz povijest susrećemo različite varijante: 1579. Kalakar,[24] 1698. Klakar,[25] 1730. Klakary,[26] 1746. Klakarye[27] te 1761. godine Klakar.[28] Najispravniji naziv sela bio bi Klakarje, kako ga spominje i Luka Lukić, međutim, između dva svjetska rata dogodila se bezrazložna promjena imena u današnji oblik, Klakar.[29] U srednjovjekovnim dokumentima nema potvrda o postojanju sela. Malo je arheoloških nalaza, pogotovo onih koji bi dokazali naseljenost područja Klakara u dalekoj prošlosti. Postoje samo rijetki nalazi iz prapovijesti i rimskoga doba.[30] Klakar je vjerojatno znatnije naseljen u doba turske vladavine.[31] Prvi puta se spominje u turskome katastarskom popisu 1579., i to kao zaselak Dolnje Biberine, odnosno današnje Donje Bebrine.[32] Prema prvome popisu stanovništva nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, iz 1698. godine, Klakar ima četranaest naseljenih kuća, a kao kućedomaćini navedeni su: Miho Dominćević, Blaž Lehević, Jakob Stanić, Ilija Tvrdović, Filip Jurković, Niko Garćić, Grujica Tvrdović, Miho Pranješ, Fila Imrović, Ostoja Buletić, Toma Ilić, Jerko Čaklovac, Stjepan Dabčević i Marko Gabrić.[33] Nakon navođenja

---

[23] Marković, 1994., str. 163–164; Marković, 2002., str. 362, 363.
[24] Hafizović i dr., 2001., str. 137.
[25] Mažuran, 1988., str. 101–103.
[26] Sršan, 2010., str. 20.
[27] Isto, str. 46.
[28] Isto, str. 242.
[29] Marković, 2002., str. 363.
[30] Rubić, 1953., str. 10; Basler i Belić, 1988., str. 63; Marković, 1994., str. 27.
[31] Marković, 2002., str. 156, 561; Blaževac-Pajkov, 2004., str. 14; Sršan, 2010., str. 1187.
[32] Hafizović i dr., 2001., str. 137.
[33] Zirdum, 2001., str. 134–135.

broja ukućana te pokretne i nepokretne imovine po kućanstvu, u nastavku popisa donosi se sumarni izvještaj:

Ukupno: sinova 6, kćeri 9, konja 5, volova 30, krava 31, junadi 28, ovaca i koza 13, svinja 51, košnica 53, jutara pšenice 27, vozova sijena 82, najamnika 15.[34]

Imaju 15 boljih kućica sagrađenih od obla drveta, pokrivenih slamom. Imaju tri narodna selišta. Teritorij ovog posjeda prostire se pola njemačke milje. S istoka mu je selo Donja Bebrina, sa zapada selo Gornja Bebrina, s juga pusti kraj Vinske, a sa sjevera međi sa selom Kuti. (...) Selo posjeduje oko 180 jutara vrlo plodne, smještene u ravnici, obrađene i neobrađene zemlje. Imaju oko 50 jutara pustih rtova smještenih po gorju s druge strane Save. Boljih sjenokoša, djelomice pustih i neobrađenih, ima oko 50 jutara. Ima i oko 30 jutara šuma uglavnom tisovih za loženje, ali i prikladnih za gradnju manjih zgrada. (...) Nema nijedne vodenice, nego se služi savskim. Ima 15 jutara slabije i neplodne žironosne šume. U blizini imaju baru, zvanu Bebrinica, koja je po dubini jednaka Savi, a u kojoj love ribe i drugo.[35]

Nakon šezdesetak godina, prema popisu stanovništva iz 1761., selo se znatno povećalo doseljavanjem katoličkoga stanovništva s područja Bosne gdje su Turci i dalje vladali.

God. 1760. u Klakaru su bile 44 kuće 47 obitelji i 249 katolika. Kućedomaćini su bili: Mato Peić (1,8), Ivan Gaćić (1,4), Marko Ćaklović (1,2), Lovro Ilić (1,8), Marko Đurković (1,7), Kata Đurković (–,5), Mijo Đurković (1,4), Franjo Đurković (1,3), Marko Đurković (1,5), Ivan Dapćević (1,8), Stjepan Ilić (1,7), Toma Ilić (1,2), Magda Ilić (–,2), Andrija Gaćić (1,2), Ivan Gaćić (2,10), Mijo Gaćić (1,10), Toma Stanić (3,12), Marin Blažević (1,5), Marko Gavrić (1,3), Bartol Bartolić (–,2), Tadija Stanić (1,6), Juro Mandić (1,5), Marko Pitlović (1,12), Martin Peić (1,9), Marin Baćanović (1,8), Ivan Topalović (–,3), Mato Atvanović (–,1), Ana Atvanović (–,3), Juro Ćaklović (1,7), Anto Leović (2,8), Stjepan Tverdoević (2,8), Marin Tverdoević (2,6), Mijo Pitlović (2,8), Marko Stanić (1,3), Ivan Stanić (1,5), Ilija Topalović (1,4), Matija Bušljević (1,4), Franjo Pitlović (1,5), Ivan Pitlović (1,3), Ivan Damićević (2,6), Ivan Tverdoević (2,7), Stjepan Leović (1,5), Josip Leović (1,8) i Stanislav Tverdoević (1,6).[36]

---

[34] Isto, str. 135.
[35] Isto, str. 136.
[36] Isto, str. 137.

U popisu se može zamijetiti pet obitelji koje nose prezime Đurković, a koje su, možda, popisane greškom ili je dio Gornje Bebrine, nazvan Malica, upisan u Klakar. Samo nekoliko godina kasnije, 1769. godine, Klakar ima pet kuća manje, jer su od tada do danas Đurkovići stanovnici Gornje Bebrine.

Kantonalni ustroj Vojne krajine iz 1785. godine selo Klakar svrstava u II. kanton. Franz Stefan Engel ovako ga opisuje 1786. godine:

Klakar također leži na rijeci Savi; ima 35 kuća od pletera, od njih 19 s krovom od slame, a 16 s krovom od šindre. Tu su i sličan oficirski kvartir, i seoska stražara. Sokaci su uređeni pod konac.[37]

Klakar u kanonskim vizitacijama iz 18. i prve polovice 19. stoljeća

Sve do 1790. godine, kad je postao središte župe s filijalama Donja i Gornja Bebrina, Klakar je pripadao župi Brod, Zagrebačkoj biskupiji. Nakon osnutka župa je potpala pod Đakovačku biskupiju. Pri prvoj vizitaciji 1730. godine selo ima dvanaest katoličkih kuća s bogomoljom i pastoriziraju ga franjevci.[38] Prema vizitaciji iz 1746. godine selo je u potpunosti katoličko, ima 26 kuća, 130 osoba može biti ispovijeđeno, a 36 ih je još neprikladnih za ispovijed.[39] Drvena kapelica svetog Jakova u dosta je lošem stanju, krov je ruševan i mora se popraviti. Nema nikakvog inventara osim jedne slike na platnu.[40] Filijalna kapelica svetog Jakova detaljnije je opisana u vizitaciji 1758. godine. Kapela je duga osam hvati, a široka oko četiri hvata, kor je u njoj napravljen od dasaka. U cijelosti je izgrađena od drveta, omazana je i okrečena, ima strop samo iznad žrtvenika, krov joj je od dasaka i potrebno ga je popraviti. Postoji samo jedan žrtvenik, čiji je stol drven i snabdjeven svime potrebnim za slavljenje mise. Na njemu je slika na platnu koja prikazuje svetog Jakova. U gornjemu dijelu ima lik Spasitelja, a u donjemu s desne strane lik svetog Franje Serafskog te s lijeve strane svete Klare. Toranj na pročelju je drven, i treba ga popraviti kao i daščani krov. U njemu se nalazi zvono teško 70 libri.[41] Groblje, koje se nalazi oko kapele, treba bolje ograditi. Na njemu se pokapaju stanovnici Klakara, Gornje i Donje Bebrine.[42]

---

[37] Engel, 1971. [1786.], str. 563.
[38] Sršan, 2010., str. 21.
[39] Isto, str. 47.
[40] Isto, str. 49.
[41] Isto, str. 185.
[42] Isto, str. 187.

Stanovništvo ne samo Klakara nego i okolnih sela znatno se povećava između 1746. i 1761. godine. Vojna vlast je naselila stanovništvo iz drugih krajeva radi ojačanja graničnoga područja s turskom Bosnom. U vizitaciji iz 1761. godine navodi se da Klakar ima 44 katoličke kuće.[43] U daljnjim vizitacijama 1764., 1769., 1775., 1782. i 1811. godine stanje se nije značajnije mijenjalo u pogledu stanovništva, a također ni kad je riječ o kapelici svetoga Jakova. Prilikom vizitacije 1833. godine detaljno je opisana župa Klakar sa svojim filijalama, Donjom i Gornjom Bebrinom. Opisana je nova crkva sagrađena od opeke.[44]

Luka Lukić o povijesti Klakara

Sam je Luka Lukić detaljno i pouzdano opisao Klakar, kako u prošlosti, tako i u njegovo vrijeme. Donosimo odulji navod iz rukopisa *Opis sela Klakarja*:

Selo Klakarje postalo je u 17. ili 18. viku. Kad su Turci ošli iz Slavonije, onda su se naseljili Bosanci nuz Savu i malo dalje, u grmlje i šikare, pa tako nastalo selo malo po malo. Svit je došo iz Bosne i to, kako se tvrdi, iz okolice Sarajeva, a sve sami katolici. – Stari Joza Pitlović (Birtov) kbr 77 iz Klakarja to tvrdi, on je star 86 godina, njegova baba Ana živila 90 godina i ona im je češće govorila, da su roditelji došli iz Bosne iz okolice Sarajeva, pa da su bježali pred njekima rdjavima Turcima. To je bilo od prilike od 1690. do 1730. godine. – Došli su Bosanci, pali nuz Savu, a tud su napravili seb kolibe od pletera, umazali blatom i bilo im toplo i dobro, bili su u miru. – Kad su došli u tu ravnicu, nji 12 ili 15 familija, uzeli su si sva ta familija po kumad zemlje, pa se tud ustalili. Onda ni bilo puta ni staze, pa su se raširili u prostoru od tri kilometra, svaki za se ko što je sad u Bosni. (u Klakarju i Brusnice). / Zato su imali kuće širom, u koliko se mogu dovikivat, a kuće su bile u Selišti, u Gajiću, na Brišću, u velikom Polju, u Labovi i za selom. I sad se zna u Gajiću crno mjesto, ge živio kovač i kovo konje, to mjesto je uvik crno i prez trave, poznaje se ostaci ugljena.
Već prve kuće su bile u dva tala s tavanom, da je toplije i da dim iz kuće ne ide u sobu, ge se spavalo. – Potlje, kad su se malo okućili i kad i' je Sava počela topit, tražili su oni brižnija mjesta, pravili drvene kuće sa dva ili tri prigradka, a pomagala im je i soldačija za vrime Marije Terezije. Upisano je i zna se, da je prvi sip nuz Savu podignut 1741. godine, a narodu je pomagala i vojska pod

---

[43] Isto, str. 243.
[44] Isto, str. 1177–1189.

komandom oficira iz Trnjana, a potlje i iz Klakarja. Taj je prvi sip bio samo tri šuva velik, a za fat dvi šjerok, pa se još i sada pozna nuz Savu, ge on bio podignut.

Iz Bosne su došle s prva ove familije i to: Tvrdovići, Leovići, Pitlovići, Stanići, Atvanovići, Pejići, Lukini, Blaževići, Ilijići, Gačići i Čaklovci, a malo poslje došli rodjaci, i to Damićevi, Mandići, Dapčevići i Leovići, svega 15 obitelji.

S prva je taj svit teško živio, patio se i dobro radio, poslje im je Država pomagala, a za Marije Terezije im je vojništvo išlo jako na ruku. – Po višjem nalogu morali su se svi seljaci naseljit nuz drum i napravit cestu i kuće nuz put, pa su oni to uradili. A za Marije Terezije je načinjen oficirski kvartir u selu (što je sad škula) i magacin za ranu za pet sela, i to za Ruščicu, Gor. Bebrinu, Klakarje, Dolnju Bebrinu i Kute. U to doba osnovana je i župa u selu, a župna crkva uzidana pri dnu sela, da je bližje Dolnjoj Bebrine doć.

Selo je Klakarje samo osnovano sa live strane, tako, da kuće gledju sve na jug, u veliko polje i u Bosnu. Istom u godine 1865. se podiljio jedan čojek (I. Stanić) i prišo na desnu stranu, ge sad magacin. Malo po malo, diljbom načinjilo se s te strane i više kuća, tako, da i sad ima 15 s te strane, a skupa 90. – U godini 1866. bilo i' je samo 27, pa su se poslje izdiljili i popravili kuće, kako je tko mogo. – Škula je bila prvo priko puta od crkve, a sad je u oficirskom kvartiru od g. 1884. – Općina se odlučila od općine Trnjani u g. 1893. za ta tri sela: Gornju Bebrinu, Klakarje i Dolnju Bebrinu. Zidani put je uredit za vrime vode 1905. godine.

Napominjem ovde, da je ta općena ili župa jedina u Slavonije, ge živu sami domoroci, pa nema nikog ni druge vjere, a ni druge narodnosti, to je čisto katolička i hrvatska općena, ako je i mala. – Već sam napomenio, da se narod u Klakarje doseljio poslje Turaka iz Bosne, i to iz okolice Sarajeva, a to nam kazuju i jednaka prezimena ljudi iz sela i oni' iz Bosne; pa se čuje za Leoviće, Staniće, Pitloviće i Iliće, pa i Gačiće i u Bosnoj.

Svit vrlo dobro pamti, što je njegda bilo, pa zato spominju rado rat od godine 1859., 1866., okupaciju Bosne 1878. i svjetski rat 1914., pa i ovaj drugi svjetski rat u godine 1941–1945. – Vrlo dobro to se pamti, osobito, koji su ljudi poginili ili ostali sakati u ratu, pa dobivaje njeku penziju za to. – Stari Ilija Gačić, kbr 58., bio je u Pole u godine 1859. i sretno se vratio doma odanle. – U ratu 1866. bili su iz Klakarja ovi 14 ljudi: Franja Tvrdovića, Marka Leovića, Grga Damičević, Martin Stanić, Pera Stanijić, Ivo Tvrdovina (šumar), Mijo Atvanović, Imra Pejića, Franjo Lukina, Franjo Pitlovića, Joza Blaževića, Marka Ilić, Đuro Dapčević, i Aleksa Gačić. – Za okupacije 1878. išli su u rat Andrija Blaževića, Marko Ilića, a dosta i' s kolima išli čak do Sarajeva. – U prvom svjeckom ratu 1914–18. bilo i' je silu u vojske, njeki su bili i zarobiti od Rusa, pa su tamo dobro živili. Spominju to: Stipan Stanić, Petar Stanić, Bona Pitlović i Ivan Gačića. / U drugom svjeckom ratu bili su vojnici svi od reda, a

njeki su išli u Bosnu ko dobrovoljci med partizane, da se obogate. Čudno je samo to, da oni, koji su tamo ošli, nisu se vratili, jer su bili pobiti od Bosanaca, a spominje se Đuro Gačića, kbr 80, Andro Gačića i više.

Narod dobro pamti, kad mu je šta dobro, ali još pamti bolje, kad je šta bilo zlo ili glad. / Tako se spominje i češće pretresa u govoru, da su godine 1816., 1817. i 1818. – bile gladne, i to potlje Napoleona. Bilo je veliko zlo i kubura, da je narod guljio koru s drveća, sušio ju, tuko i peko njeke pogačice od nje. Tražili su gole ajdamake, pa su nje sušili, rezali, tukli i jeli. Žita i kukuruza se ni moglo dobit za nikake novce, jer ga ni ni bilo.

Kolera je bila godine 1866, i to samo u gornjem kraju sela, a u dolnjem, što je bližje crkve, nije ni bila. Umrlo je 17 svita, a iz kuće Blaževića petero. – Tu bolu, koleru, donio je Ilija Gačića iz Komornika. On ošo u Ostrove svinjama, tamo živio, i ni se razbolio, dok je u selu svit mro i bojo se i kako. – Onda je bio u župe parok Enekeš, rodom iz Vukovara. On se s prva ni bojo, a do posljetka dobavio fratra iz Broda, nek on ide ispovidat i svit sprovodit. – Narod spominje tu godinu 1866 i zbog marša u Italiju, u Mantovu, ali i zbog oštrog mraza i gladi. Na 1. svibnja, na Filiplje 1866. osvanio je vrlo jaki mraz, tako, da je sve ofurio i uništio. Voće, povrće, vinogradi, pa i žito bilo je sasma uništilo, tako, da su ljudi morali žita preorat i sijat kukuruz, pa je nasto glad i neimaština. – Ljudi su od nužde išli u Brod, kupovali kukuruz sa šlepa, a bio skup i pljesniv. Merov kukuruza (46 kg) plaćo se pet forinti, a bio loš i smrdljiv. Kad bi se samlio i ispekla proja, ni se mogla jest, a tko bi ju silom ijo, moro bi ili povraćat i bljuvat ili bi dobio grčeve u trbuvu i trbobolju, pa nikako ni bilo dobro.

Svit spominje vrlo rado i godinu 1900. Te je godine bila jesen topla i ugodna sve do trećeg dana Božića. Narod je išo bos, a ženske bi došle u crkvu lagano spremite ko u po ljeta, o Ilinju. Al potlje je bila zima, al ne privelika, dalo se živit. – Jaka zima bila je češće, da se je i Sava smrzavala, pa se moglo ić priko nje po ledu, ko po suvu. Eto i godina 1947 bila je sa vrlo oštrom zimom, pa je i to prošlo, a spominje se i godina 1878/9. kad u opće i ni bilo zime, gotovo nikake, a narod je išo baš furtom cile godine. – Godina 1908. bila je osobito rodna i plodna, ko nijedna druga, a te je jeseni bilo silu pića, osobito vina, te su se u crkve sv. Jakoba u selu vjenčali u jedan dan osam pari mladenaca. – Godina 1895., 1905. i 1888. bile su vrlo loše i kišovite, tako, da je Sava bila u vr' naspa i svaki čas se mislilo, da će prić priko naspa i potopit cilu ravnicu do brda. – Dobro je, da do tog ni došlo, ko što je bilo zlo godine 1878. (za okupacije) pa se ni moglo ić u Brod nego na čamcu. Sava je prodrla sip kod Kobaša, pa tekla ravnicom "Jelasom" i došla sve do Vinkovaca, i tamo je na placu bila voda dugo, a godina bila dosta loša, al se ipak ostalo živo.[45]

[45] Lukić, OE HAZU SZ 128c, str. 6a–9a.

Klakar danas

Iako je najmanje od susjednih sela, Klakar je još davne 1790. godine, vjerojatno zbog svoga zemljopisnog položaja, postao župom u sklopu Bosansko–srijemske biskupije sa središtem u Đakovu, a 1893. godine postao je sjedište općine. Nakon Drugoga svjetskog rata općine su prestale postojati, da bi nakon Domovinskoga rata, na stogodišnjicu dokidanja općine, 1993. godine, Klakar ponovno postao općina koja obuhvaća sâmo naselje Klakar i susjedna sela: Gornju i Donju Vrbu, Ruščicu te Gornju i Donju Bebrinu. Stanovništvo je većinom hrvatske etničke pripadnosti i rimokatoličke vjeroispovijesti. Većina se stanovništva bavi poljoprivredom, ratarstvom i stočarstvom, što im omogućuju plodna zemlja i naplavni pašnjaci uz Savu. Sredinom prošloga stoljeća dio stanovništva odlazi na rad u tvornice u Slavonskome Brodu, udaljenome petnaestak kilometara. Nažalost, kao i mnoga druga sela i Klakar je zahvatila bijela kuga, što je, uz iseljavanje, razlog znatnoga smanjenja broja stanovnika.

17. Prvopričesnici sa župnikom Milanom Gazdićem, 1958. godine

18. Članovi Križarskog bratstva iz Klakara sa župnikom Ivanom Ujčićem 1936. godine; među njima je i tamburaška skupina

19. Klakaračke djevojke, polaznice tečaja seoske ženske omladine, čiste kanal 1958. godine

20. Članovi Lovačkog društva Klakara i Donje Bebrine, snimio Mato Gačić oko 1960. godine

OSVRT NA LUKIĆEV ETNOGRAFSKI OPIS KLAKARA

Studiju o Klakarju Luka Lukić je napisao prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića iz 1897. godine,[46] brata mnogo poznatijega pučkog tribuna Stjepana Radića. *Osnovu* su kao naputak uglavnom koristili pučki etnografi od njezina nastanka do Drugoga svjetskog rata. Među njima je bilo najviše seoskih učitelja i svećenika kao obrazovanijega dijela stanovništva. Već desetljećima se među hrvatskim etnolozima vodi teorijska polemika je li Radić dobro zamislio svoju *Osnovu*. Jedno je sigurno: da je nije bilo, danas zasigurno ne bismo imali izvrsne etnografske studije poput Lukićeve, koje su objavljene u *Zborniku za narodni život i običaje* ili se čuvaju u rukopisima u arhivu Odsjeka etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Bez obzira na to kako se netko odnosio prema *Osnovi*, ona je veoma važna za suvremene hrvatske društvene i humanističke znanosti. Široka je lepeza stručnjaka koji se danas koriste zapisima prema *Osnovi*: etnolozi, folkloristi, povjesničari, sociolozi, lingvisti, demografi, medicinari, gastronomi, pravnici i mnogi drugi.

Lukićeva etnografska metodologija

U predgovoru obimnoj studiji klakaračkoga života i običaja Luka Lukić objašnjava detalje zahtjevnoga procesa zapisivanja svih njemu relevantnih podataka. Zato je najbolje da nam metodologiju stvaranja svoga etnološkog i folklorističkog *bisera* iznese sam autor, Lukić:

Nisam nigda mislio, da ću se baviti tako opširno folkloristikom, kako sam počeo i kako se bavim. Ali drugi ljudi, običaji i način života ponukaše me, da sam se uzeo ozbiljno baviti tim poslom. Sprva sam bilježio samo pjesme, šale i kraće pripovjetke i to dosta nesustavno. Kad sam naišao na Radićevu "Osnovu" za sabiranje građe, porodi se u meni želja i stvori odluka, da opišem potanko sve i sva, što je u ovom selu važno i što vrijedi ubilježiti. – Al' kako ću izvest svoju namjeru? Od prvo sam bio poznat sa 2–3 čovjeka, oni će mi, mislim,

[46] Usp. Krpan, 1994., str. 105.

u svemu bit na ruku. Tako je i bilo. Ti pošteni ljudi, ne samo da su mi sve svoje zgrade i stanje za opis dali, nego mi i onako u svemu išli na ruku kod opisa. Oni su mi dapače dali pismene dozvole, da mi ne branu svoje stanje i imanje točno pregledati i opisati. To su ovi ljudi: Ivo Stanić kb 17, Jakob Pejić kb 71, Franjo Pejić kb 66, Adam Lukin /:Stanić/ kb 61. Od svog susjeda, Fabe Blaževića, kb 27. nisam tražio dozvole, kad je uz školu, a bezbroj puta sam bio kod njega. Cijelu sam si građu, naime pitanja iz Radićeve Osnove, prepisao na manje arke, pak sam po tim pitanjima sve opširno opisao, što se samo dalo opširnije. Nije mi bilo dosta, kako kaže jedan čovjek ili žena, pitao sam ih po 5 ili 6 za jednu te istu stvar. Tako sam malo po malo opisao u nečisto sve, što ovdje u selu Klakarju ima važnoga i zanimivoga. – Za tri godine dana opisao sam sve, što se pita u Osnovi, a da nisam nigda školski sat za to upotrijebio. Najzgodnije mi je bilo ljeto, kad su dugi dani i kad su školski praznici. Što bi od ljeta ostalo, svršilo bi se u zimi u večer do 10 sati. Tako malo po malo sabrao sam veliku zbirku rukopisa, koju je valjalo u čisto prepisati.

Taj sam posao počeo u godini 1911, a svršio do Božića 1912. – Prepisivao bi u ljetu po danu, u jutro rano, u večer kasno, a u zimi u večer do 9–10 sati, kako kad. Pisao sam svaki dan po arak ili dva, kako sam bio raspoložen.

Štogod sam radio i pisao, radio sam s velikim veseljem a i poznavanjem. Gdje šta nisam znao, pomogao bi mi majstor cimerman Adam Stanić (Lukina) kb 61 iz Klakara. On bi znao i svoj posao ostaviti, pa mi potrebno od zgrada protumačiti i pokazati. Nije mu badava, to se zna, a neće mu biti ni u buduće, dok mi bude u pomoći.

Ali nije baš sve pisanje išlo glatko, kako bi si čovjek mislio. Doživio sam dvije zgode, koje su mi ostale dugo u uspomeni. Prva je ova. Radeći i pišući kod Jakoba Pejića kb 71 na štaglju /:2. VIII./ trebalo je izmjeriti, koliko su veliki rogovi. Uzmem vrlijicu ili podvirak, pak ću š njim al' gle nezgode. Na štali nema tavana, a u štali konj, Sokol. Prepade se mog podvirka, otrže ular, pa rk po štali gor dol, a ja se u zlo vidih, pa bjež dole, ostavi' mjerenje. Sad sam istom nastradao, ne mogu napolje. Vrata su zatvorena, kako ću. Nije druge, nego istavim vrata, pa lagano izиđem u dvorište i odoh kući.

Druga je nezgoda bila kod našeg 'iljadara. Kod njega sam imao doći u podrum, da ga vidim, kaki je. Dođem tamo na 30/XI., a oni će svinje bit. Kažem mu, što trebam, a on će: "Eto morete vidit, al' ako je za plaću, ne dam, i onako dosta plaćamo i više nego što bi morali." Jedva sam ga jedvice uvjerio, da to nije moj posao nego druge gospode i jedva me pustio u svoj podrum, da ga vidim. Uz ove dvije nezgode bilo je i dosta veselih i šaljivih, kojih se vrlo rado sjećam, a i mjesta, gdje je to bilo.

Kad sam sav taj posao obavio i u čisto prepisao, obavio sam i sam korekturu, da se g. urednik ne mora tim poslom baviti. Sama korektura i čitanje trajalo je ravnih 6 tjedana. Mislim, da neće biti krupnijih jezičnih pogrešaka.

(...)

Još sam jedno htio izraditi, ali nije išlo. Htio sam opisane zgrade narisati i u dodatku priložiti. Došla kasna jesen, a s njom i hladniji dani, moje noge osjetljive za jaku zimu, pa tako to sve ostalo nesvršeno. – Uzdam se, da ću i to na ljeto moći izraditi, dok budu dulji dani i topliji.

Svršeni rad i opise svršio sam do nove godine posve, a ima ga 636 araka rukopisa i 95 poluaraka bilina. Sve ovo šaljem o prvom veljači 1.913. u Zagreb Jugoslavenskoj akademiji na upotrebu. Jedan ću mjesec počivati i odmarati, onda opet na novo na posao o radu, i drugom koje čem, što dođe na red. Kad opet tri ili četiri odsjeka napišem, poslati ću ih u Zagreb.

U Klakaru 30. siječnja 1.913.

Luka Lukić

učitelj.[47]

Jezične značajke i nedoumice Lukićevih zapisa

Jezik je poput živoga bića koje se mijenja uslijed raznih utjecaja. Koliko god se čovjek trudio zadržati svoj izvorni govor i jezik, oni ponekad silom prilika nestaju. Starosjedilačko stanovništvo Klakara i okolice sebe nazivaju Šokcima, Slavoncima, Hrvatima. Govore starim štokavskim narječjem, ikavsko–jekavskoga refleksa jata.[48]

Danas su u starijoj populaciji Klakara prisutne riječi i izrazi koji se kod mlađega naraštaja gube, npr. mjesni se prilog *gdje* realizira u oblicima *ge* ili *đe*, u primjerima *ge si bio* ili *đe ćeš*. Mlađi naraštaji danas prožimlju svoj govor riječima i izrazima iz standardnoga hrvatskog jezika, uz veliku uporabu stranih riječi koje su došle s globalizacijom i novim tehnologijama za koje ponekad ne postoji adekvatan hrvatski izraz. Specifični lokalizmi koji se sve manje koriste najčešće su vezani uz predmete i poslove koji s vremenom nestaju iz svakodnevnoga života. Danas samo u muzeju ili na nečijemu tavanu možemo vidjeti fitiljaču, krparu, preslicu, karlicu, obojke, đerđe, spune... Nema više

[47] Lukić, "Uvod ili napomena", OE HAZU SZ 128a, str. 1–4.
[48] Kolenić, 2007., str. 188.

čijala, poredovnica, mudbine, prela, snovanja, ali nas iza svakoga ugla vrebaju *okej, fejs, mejl, enter, dilit, frend* itd.

Uz to što se više ili manje uspješno trudio pisati u klakaračkom dijalektu i time dao nemjerljiv doprinos njegovom poznavanju, Luka Lukić je popisao dio stranih riječi koje je stanovništvo Klakara najčešće preoblikovalo, prilagođavalo i približilo lokalnom govoru jer ih nije znalo pravilno izgovoriti. Razvrstao ih je u dva kraća rječnika, rječnik njemačkih i rječnik turskih riječi,[49] iako je bilo i drugih tuđica, ali u manjem broju, pa ih nije posebno isticao. U *Uvodu ili napomeni* na početku rukopisa iz 1913. Luka Lukić piše:

Koliko je bilo moguće, držao sam se, da sve napišem onako, kako svijet govori. To mi je, Bogu hvala, i uspjelo, pa će svatko, tko to bude čitao /a osobito razgovore/ reći u sebi: "Baš govori Klakarac." – I taj svit opet drugačije govori, tako, da ima i u ovom malom selu više vrsti govora. Ja sam to kušao ubilježiti, koliko se je dalo. Od svih riječi najviše me smetala riječ "kumad". Kod nje bi se obično pomeo, pa napisao komad, kako malo tko govori. – Tako bi znalo biti i kod drugih riječi, gdje se h spominje u književnom govoru, a oni ga nigda i nikako ne izgovaraju. Svi opisani predmeti i stvari, ko što i zgrade i ulice, sokaci i staze opisani su bez slova h, jer ga nikako ne rabe.

(...)

Pišući ovaj opis sela Klakara, metao sam naglas samo ondje, gdje je baš bilo nužno. Obično bi metao samo za jako dugi i jako kratki naglas, ostala dva rijetko ili skoro nikako. Apostrof sam bilježio gdjegod manjka kakav suglas ili samoglas. Taj dakle apostrof, što se vidi na riječima, nije naglas ̀ ni ́ kako bi se moglo misliti, već samo apostrof i ništa više, a to se može vidjeti i iz same riječi.[50]

Koliko god se Lukić trudio zapisivati kako ljudi uistinu govore, u zapisima su očite brojne nejasnoće. To nije čudno jer je Lukić rođen u brodskome predgrađu Varošu, gdje se govorilo drukčije nego u Klakaru. U njegovim je tekstovima usto vrlo često dolazilo do miješanja lokalnoga idioma i književnoga jezika. Tome sigurno doprinosi i činjenica da je građa skupljana preko pedeset godina. U tom se vremenu, uslijed raznih utjecaja, način jezičnog izražavanja u Klakaru djelomično promijenio. Za svoje je povremene suradnike Luka Lukić vrlo često uzimao kazivače koji nisu rođeni u Klakaru nego su ženidbom i udajom postali njegovi stanovnici, a oni su djelomično zadržali govor rodnoga sela. Ponekad je zbunjujuće da je u vrlo kratkome razmaku od nekoliko rečenica Lukić za isti pojam koristio više riječi (*ćuko*, *pas*, *ker*).

[49] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 18a–25.

[50] Lukić, "Uvod ili napomena", OE HAZU SZ 128a, str. 2, 4.

Poznavatelji lokalnoga govora znaju da je lokalni naziv u posljednjih sedamdesetak godina bio samo *ćuko,* a tako se u Klakaru govori i u današnje vrijeme. Zašto je Lukić koristio ostala dva naziva je nepoznanica. U vrijeme sabiranja građe slovo *Đ* pisalo se digrafom *Dj*, pa je najčešće zapisano *djavao*, tek ponekad *đavao*. Također i u riječi *medja*, da bismo nakon samo nekoliko rečenica naišli na primjer *međa*. Postoje detalji koje će slabi poznavatelji lokalnoga govora krivo protumačiti. Kada Lukić napiše *djeca se igraju*, gotovo sigurno je riječ o obliku *đeca se igraju*, ali zbog načina pisanja slova *đ* može se pomisliti da se izražava književnim jezikom. Puno je dvojbenih primjera, koji će vjerojatno biti zanimljivi lingvistima.

U rukopisu Lukić spominje da lopovi, trgovci konjima (*angleri*) i još poneke skupine imaju svoj način sporazumijevanja, drugima nerazumljiv. U pisanoj ostavštini u Muzeju Brodskog Posavlja zabilježio je nekoliko riječi i izraza kojim su se koristili vojni dezerteri koji su se pred kraj Prvog svjetskog rata skrivali po šumama, odbijajući odlazak na bojište:

Ti komite ili šatrovci imaju svoj ekstra jezik, pa se sporazume. Evo što veli meni 10/X u vagonu gdja. Birtašica iz Vodjinaca: 1 000 Fr. = som, 100 fr. je glavica, kom se što dopade = gotivno, serežan je veliki drot, stražar je mali drot, ukrast = zgepit, jest = jupati, spavat = durmit, piti = cugati, bježat = kiljat; ženska = klinka, a muško je levak. "Ima toga i još više, ali sad ne znam", veli ista gospodja. Ja sam to evo ubilježi, da se zna.[51]

U cjelokupnoj Lukićevoj ostavštini iz Klakara ističe se jedna izuzetna lingvistička pojava. Luka Lukić je u nju uvrstio izvrstan rječnik romskih riječi i izraza, s više od tisuću natuknica. Mnoge je riječi i rečenice, izreke i pjesme, zapisao kako se izgovaraju u raznim oblicima, primjerice prema vrstama riječi: pridjevi, glagoli, zamjenice, brojevi. Neke su zapisane u prošlom, sadašnjem i budućem vremenu. Time se Lukić uvrstio u začetnike romologije u Hrvatskoj.[52] No, u tome nije bio sam. Mještanin Klakara Marko Tvrdojević je još prije 1900. godine zapisao dvjestotinjak kraćih rečenica romskoga govora, koje je Lukić preuzeo u svoju građu.[53] Zanimljivo, Tvrdojević je istaknuo riječi i rečenice iz romskoga jezika koje negativno stereotipiziraju Rome, ukazujući na njihovu sklonost krađi, prijevari i prošnji.

Inače, Romi (*Ciganji*) nisu bili stalno naseljeni u Klakaru, već su dolazili kao čergari u proljeće, boravili mjesec dva i odlazili dalje. Nakon jedne skupine došla bi druga, isto na kratko vrijeme. Lukić navodi da su najčešće dolazili

---

[51] Lukić, MBP, 1917.–1919. [dnevnik 13], str. 29.
[52] Vojak, 2005., str. 217–218.
[53] Lukić, OE HAZU NZ 28c, str. 108–109.

Paškuljevići, od kojih su neki bili stalno naseljeni u Oprisavcima. Domaće stanovništvo nije bilo sklono Romima. Kulturna razlika je kao i drugdje bila znatna. Klakarci su smatrali da su Romi skloni laganju, krađi, prosjačenju, neradu i vračanju. Usto im je i higijena bila na nižoj raziniu u odnosu na higijenu lokalnih stanovnika. Pogotovo nije dolazilo u obzir sklapanje braka između Roma i Klakaraca.[54]

Konačno, u jezičnom smislu posebice treba obratiti pozornost na građu koju je Lukić slao Akademiji nakon Drugoga svjetskog rata do svoje smrti 1956. godine. Naime, Lukić je na terenu najčešće pravio stenogramske zapise da bi ih kasnije u miru prepisivao i uređivao. Sve što je zapisao o Klakaru odnosi se na razdoblje do 1937. godine, kada je otišao u mirovinu i vratio se u svoj rodni Varoš. Iz njegovih je pisama vidljivo da je tek pedesetih godina 20. stoljeća pripremio veći dio građe za slanje Akademiji. Do tada je građa bila u stenogramskim zapisima. S obzirom na vremenski odmak od petnaestak godina, u tekstu nalazimo puno grešaka u pisanju lokalizama, potom nelogičnih rečenica, praznina i drugih omaški. Međutim, moramo se prisjetiti da je tada Lukić bio u osmome desetljeću života i logično je da su mu popuštali vid, sjećanje i koncentracija.

Opisi seoskog atara, ulica, kuća i drugih zgrada

Vrlo slikovito i plastično Luka Lukić opisao je Klakar i okolicu: rudine, sokake, puteve, staze, ćuprije, kanale, ograde... Stariji mještani, a dijelom i mlađi koji dobro poznaju selo, čitajući Lukića mogu se u svojoj mašti vratiti u davno vrijeme, imajući osjećaj da prolaze njime zajedno sa svojim čuvenim učiteljem. Nekih većih promjena u izgledu i razmještaju sela, položaju sokaka i bereka (kanala) gotovo da i nema do danas. Jedna od rijetkih novosti je veća naseljenost sela prema nasipu. Evo, primjerice, Lukićeva opisa Pejića sokaka i onoga što ga okružuje:

Od zidane ćuprije sniđe se u blato. S live je strane Stanića kuća, pa šljive i Stanića vrtal, onda malo prazno pa nasap; a s desne strane je kolarev verkštet pa barča skroz, onda Pejića meter do naspa. – Sokak je grbav, s prva šjerok potlje užji, a prten je i blatan, što samo more bit. – Dugačak je 160 koraka, a šjerok 20 koraka. To je najvažniji sokak u selu. Kroz njeg se ide na mlin (cila gornja Bebrina i gornji kraj sela), ide se na Brusnicu, i u polje, kad se mora radit. – Po polak bi moro bit put, al ni', nego se ide s koli kud je sušje, pa i nuz berek. U njem bude dosta blata, al' ipak mogu kola uvik proć s dobri konji. Nuz

[54] Usp. Tkalac, 1994., str. 152–154.

plot je berečak, s jedne i druge strane, dubok je do koljena (kako ge) a šjerok 65 – 70 cm kako ge. – Iz njeg se dođe na strkala, pa priko naspa na 'utvaj, a meteri ostanu sa svake strane puni vode.[55]

Lukićevo krajnje precizno i detaljno opisivanje svakog pa i najmanjeg detalja seoske arhitekture, stambenih i gospodarskih zgrada i predmeta, fascinira u tolikoj mjeri da se čovjek zapita je li to uopće bilo potrebno. Kada pogledamo cjelokupnu Lukićevu građu, vidimo da se u nekim dijelovima, a najviše u navedenima, raspisao, dok mnoge dijelove iz Radićeve *Osnove* opisuje vrlo šturo. Takav pristup etnografskom radu može iznenaditi čitatelja, primjerice poglavlje o školi i školstvu, u kojemu bismo očekivali više detalja. O tome, međutim, Lukić donosi svega nekoliko kartica teksta. Kako to objasniti? Najvjerojatnije je da se raspisao o onome što ga je više zanimalo, a o onome što je morao obraditi da bi zadovoljio formu *Osnove* napisao je tek toliko da nešto napiše. S druge strane, vjerojatno je detaljnije opisivao Klakar i Klakarce dok je bio mlađi jer je imao više energije i volje za pisanjem. O metodologiji opisivanja kuća i gospodarskih zgrada Lukić piše:

Kod opisivanja zgrada i kuća uzeo sam ih više, al' svaka je drukčija, pa rad toga sam ih i opisao. Tako je na primjer opisano pet kuća, pet pecara, svinjara itd., a svaka je druge forme ili oblika. Od svih kuća najbolje je i najtočnije opisana nova Stanića kuća /kb 17./ a ona i je najljepša od njih svih u selu. – I njihovu sam staru kuću opisao, kako je izgledala, dok se ni srušila. – Sve što sam opisivao, sve sam sam gledao i mjerio, pa sam rad toga išao u Klokočevik više puta, a k Savi i svinjcem isto tako više puta. – Mjera je u fati i colima,ređe u metrima, tako taj svit mjeri. Kod zgrada sam označio ono što se vidi, a nisam računao na šip i temelj, što se ne vidi. Imade stvari, koje su više put opisane. To je učinjito rad toga, što se na više mjesta za nje pita, a i potrebno je to bilo, da se njeka stvar ili posluženje više put opiše, a svaki put bude malo drukčiji opis.

(...)

Od svega pisanja bilo mi je najteže napisati razliku zgrada. To sam morao ići od zgrade do zgrade, pa ubilježiti sve potrebno na licu mjesta, da ne bude nikakve pogreške. – Koliko je bilo moguće nisam odviše razvlačio, da ne bude jako preopširno. – Više puta sam bio izvržen pitanjima: "Šta vi uvik pišete", "Opet nješta rišete", ali nisam svaki put znao zgodno odgovoriti, kako je trebalo, jer sam na to bio pripravan.[56]

---

[55] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 28.
[56] Lukić, "Uvod ili napomena", OE HAZU SZ 128a, str. 2, 3.

U opisivanju Lukić koristi i vrlo često miješa različite stare i nove mjere: korak, fat, šuv, col, metar, centimetar. Za kuhinju Fabe Blaževića kaže: "Kujina je dugačka 3 m 23 cola, šjeroka 3 m 4 cola, a visoka 2 m 18 coli (do grede)", a za vrata: "Vrata su visoka 70 coli, a šjeroka 33 cola, sađava i dva prsta debela."[57] Nakon 1875., kada je Austro–Ugarska s još šesnaest zemalja potpisala *Dogovor o metru* (*Convention du Mètre*), došlo do promjena u mjernome sustavu. Trebalo je određeno vrijeme da se u potpunosti prihvate nove mjere. U tim su početcima ljudi navikli na stare mjere miješali novi sustav mjerenja sa starim nazivima mjera. Slavonci, koji su se umjetnički nerijetko izražavali deseteračkim dvostihovima, *bećarcima* i *poskočicama*, tada su, kako 1887. navodi donjobebrinski učitelj Janko Bosiljevac,[58] pjevali: "Alaj umjem, alaj znam u taj novi kilogram."[59] Stoga Lukićevo istodobno korištenje starih i novih mjera ne treba promatrati kao neznanje, nego kao odraz stvarnoga stanja i svjedočanstvo jednog vremena koje mlađim generacijama lijepo predstavlja što je šuv, fat, col...

Ponekad se u Lukićevu rukopisu samo letimičnim pogledom može zapaziti da nešto nije u redu u pogledu zapisanih mjera. Nerijetko je riječ o pogrešci prilikom pisanja što ne bi bilo neobično jer je riječ o ogromnoj količini podataka koje je Lukić zapisivao poput dužine, širine i visine ne samo prostorija, već i svakog predmeta u njoj. Također, vjerojatno se Lukić nije svaki puta koristio mjernim alatom i nije više puta premjeravao svaki detalj, nego se koristio iskustvenom ("odokativnom") metodom, pa je katkad i pogriješio. Evo jednoga općeg opisa kuće odnosno središnje stambene zgrade:

Opis samčeve kuće Jakoba Pejića Nro 71 u Klakarju.

Ta je kuća skoro u po sela, a supreć Pejića sokaka. Kuća je samčeva. U njoj živu samo nji' dvoje: Jakob i Tekla Pejića, čo'ek i žena i više nitko. – Kuća je s live strane med Pejića kućama, okrenita je uzduž, pa gleđe pod po dana. Dugačka je 11 m 19 coli (6 fati) šjeroka je 4 m 16 coli (ili 2 fate i 6 šuva) a visoka je 15 šuva do kubura (ili 2 fate i 3 šuva). Do greda je visoka od zemlje 8 i pol šuva, a od njia do kubura 2 m i 12 coli. Grede su na kuće dugačke 2 fate i 4 šuva, a debele 5 i 6 coli; rogovi su 4 metra dugački, a 4 i 5 coli debeli. Cila je kuća ciglom zidana, lipo umazana i obilita, cripom pokrita, i fajn bi bila, samo da je višje podignuta. 'Vako je dosta niska supreć drugi kuća u komšiluku, a pogotovo je niska supreć kuće đeda Imrine, koja je od nje samo za dvi kuće rastavita.[60]

---

[57] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 50a.
[58] Više o Bosiljevcu u: Blaževac-Pajkov, 2009., str. 14-18.
[59] Bosiljevac, 1887., str. 2.
[60] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 43a.

Bez obzira na sve nedostatke, podatci koje nam daje Lukić u ovom poglavlju su od neprocjenjive važnosti. Dočarava nam vjerno sliku arhitekture i stanovanja iz vremena od prije stotinjak godina.[61] Opisao je cijelo selo i svako domaćinstvo sa svom infrastrukturom onoga doba. Njegovo opisivanje ide do savršenstva, što kod čitatelja pobuđuje maštu i stvara fiktivnu sliku onoga što opisuje. Lukić doslovno ulazi u svaku prostoriju u kućama i zgradama na dvorištu, od podruma do tavana, i opisuje do najsitnijih detalja. U tom preciznom zapisivanju ništa mu nije promaknulo, pa bi bilo nekorektno ako bismo mu zamjerili neke manje pogreške. Tako, primjerice, opisuje jednu seosku sobu:

Soba je dosta šjeroka i dugačka, al' oniska. Ima vrata, 6 pendžera, pod nabit zemljom i štikator. – Desno je nuz vrata udžarica, a do nje malo dalje tučena peć. U udžarice je kumad safuna, mirtuk, 4 vretena i škatulja cindalice. –Peć je gor užja, dol šjera, u četrte je, ima i 4 noge, a pod njom osam cigli. Od duvara je odmaknuta za 37 cm. Visoka je 55 coli, gor je šjeroka 11 ½ coli, a dol 17 ½ coli. Duda s dva koljena je debela 6 coli. – Malo dalje od peći su gvozdeni čiviluci (ciganjski) sa 7 kvaka, a na njima su 50 kanjura pamuka, Imrina torba (škularska), očenaši i jedečić objesit. – Čiviluk je gor visoko prešit i crn. Dugačak je 42 cola, šjerok 1 ½ col, a debel manje od fertalj cola. – Dalje je do budžaka đedov krevet (ili đečji) u budžaku, a poviš njega objesito deset pakli cindalice sumporače, da đeca ne mogu dokučit. – Spram pendžerka od Stanića do kreveta je stol i stolac, te malo dalje babin krevet. – Na poličice od pendžera je cili vašer: oka petrleuma, četiri vretena, papir, oštrilica, kefa za glanc, viks, safun, komad tamjana i malo zetina. – Nuz pendžer je livo objesito dvi dječje male crljene kesice i jedni očenaši; – a s čela i poviš kreveta je slika Majke Božje i jedni očenaši nuz pendžer. Od druma je do kreveta Klarin stan (supreć pendžera), na duvaru je veće ogledalo i sat, onda je đevojački krevet (na polovinjem pendžeru), a supreć učelka je ogledalo veliko ko i 'no prvo, onda je drugi stan (Katin) i opet treće ogledalo, Katin krevet i slika u ćošku svete Ane i sedam žalosti. – U čelu su slike spram Katinog kreveta: sv. Ivân Krstitelj i sveto srce Isusovo, onda pendžer. U pročelju je križ (mali) i poviš njega slika svetog Trojstva. Livo je Klarin krevet, a u čelu su 've slike: Majke Božje, Sv. Franje, a sa strane je sveti Antun i Uznešenje Majke Božje.[62]

---

[61] Usp. Baboselac-Mišin, 2014., str. 223–252. Mata Baboselac-Mišin je objavio više etnografskih, folklorističkih i historiografskih knjiga o Donjoj Bebrini i njezinoj široj okolici. Mnogi podatci i opisi u njima preuzeti su bez citiranja iz drugih izvora i nisu plod istraživanja autora, a dijelom su i manjkavi i netočni. Stoga naglašavam da ih treba smatrati tek djelomično pouzdanima.

[62] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 69–69a.

Prema Lukićevu opisu dvorišta i gospodarskih zgrada primjećuje se da je svako domaćinstvo posjedovalo sve potrebno za svakodnevni život obitelji. Veličina i broj gospodarskih zgrada ovisile su o potrebi i imovnom stanju kućedomaćina. Svaka obitelj posjedovala je štagalj, pecaru, pivnicu, svinjac, kokošinjac, pčelinjak, koš za kukuruz i ambar. Imućniji su imali i prostorije za žrvanj odnosno mlin, posebne *govecke* štale i žitne štagljeve, prostor gdje bi se smjestio kazan za rakiju, te podrum za piće i zimnicu.

Središnje mjesto u svakome dvorištu zauzimala je vanjska peć ili kako se u puku još naziva krušna peć.[63] Krušne su peći bile uzidane blizu kuća u trijemu ili negdje u kutu dvorišta gdje nisu smetale. U krušnoj su se peći pekli kruh, proja, pite, pogače, razne vrste mesa, sušilo se voće i povrće. Slavonske su obitelji živjele u velikim proširenim obiteljskim zajednicama, često zvanim zadruge, pa su im bile potrebne velike količine kruha i svega drugoga što se moralo peći. Iz praktičnih bi se razloga u krušnim pećima ispeklo više kruhova koji bi obično trajali tjedan dana i nije se moralo svaki dan gubiti vrijeme za pečenje potrebnih količina kruha. Za veće prigode, kirvaj, svadbe ili neke druge događaje gdje bi se okupio veći broj uzvanika, u vanjskoj bi se peći ispekle veće količine mesa, cijelo prase ili više njih. Luka Lukić navodi da su vanjske peći zidali domaćini sami. Koliko god takva peć izgledala jednostavnom zahtijevala je vještinu i određene zakonitosti prilikom zidanja. O tome je ovisila potrošnja drva i kvaliteta pečenja.

Za pečenje kruha uvijek su bili potrebni velika vještina i iskustvo. Do danas se zadržala uzrečica, da "svatko najbolje zna u svoju peć". Sve su krušne peći izgledom vrlo slične, a u biti sasvim različite. Redovito se izbjegavalo pečenje u tuđoj peći. Može se reći da je vanjska peć u Lukićevo doba bila na visokom tehnološkom stupnju jer je malo trošila energiju drveta za čije se loženje najčešće koristilo sitno granje koje nije moglo poslužiti u druge svrhe. Vladali su vrlo visoki higijenski uvjeti kvalitete pečenja, a sva je hrana zadržavala nutricionističke vrijednosti. Pečenje nije zahtijevalo stalni nadzor, samo se u početku moralo malo pripaziti, a kasnije se moglo poći na neki drugi posao. Pečenje kruha u vlastitom domaćinstvu u vanjskoj peći zadržalo se u Klakaru i susjednim selima sve do kraja dvadesetoga stoljeća. Danas su vrlo rijetke obitelji koje peku kruh za vlastite potrebe. Tek Nekoliko obitelji peče kruh za tržište, što im služi kao izvor dodatne zarade. Kada se organiziraju veći događaji poput svadbi koje su u Slavoniji uvijek značajan događaj, *kuvačice* odnosno kuharice se dogovore i ispeku "nekoliko peći kruha". Bez obzira na to što se sve manje upotrebljavaju, vanjske su peći nezaobilazan dio dvorišne arhitekture koji najviše služi za pečenje pečenki za svadbe, kirvaje, blagdane

---

[63] Usp. Kadić, 1964a.

poput Božića i za neke druge prigode. Usto se mnogi restorani, pogotovo oni koji nude lokalne specijalitete, i dalje koriste pećima koje funkcioniraju na principu vanjske krušne peći. Evo Lukićeva opisa jedne takve peći:

Nova peć Ive Stanića, numera 17. u Klakarju. – Ta je nova, vanjska peć odma' do kućara, odmaknita od njega samo za 17 coli. Gleđe k istoku, sokaku je leđa okrenila, od kuće je pomaknita za četiri dobra koraka. Sasvim je to nova vanjska peć, načinjita 'vog ljeta 1.911. – Dol su dva debela i dugačka pocječića za 4 ½ cola podignuta na njima su priko dvi gredice ili ušačići, a na ćoškovi su pravni ušaci, nji' četiri, stećki usaditi i ukopani. – Pocjeci su dugački fat, šjeroki 7, a debeli 4 cola. Gredice su (prike) dugačke 55 coli, šjeroke 4, a debele 3 cola. – Gredice i pocječići su u zub užunjiti s krajeva, i to dugačak je svaki zub pet, a šjerok 3 ½ cola. – Na svakom ćošku je po jedan ušak, stojeć ukopan. Ti su ušačići veliki 52 cola, šjeroki 7, a debeli 4 cola. – S desne je strane (od kuće) na ušaci gredica, oprid krivakom poduprta i u gredu užunjita. S live je strane (od kućara) gredica samo 'nako pružita, da je na sapu, al' ne treba je nikako. Greda ili vinac je dugačak 3 metera, šjerok 4, a debel 3 cola. Sam podporanj je dugačak 5 šuva i 2 cola, šjerok 2 ½ a debel 2 ½ cola. Krivača nema sa strana, nego je i od kuće i od kućara pružita po jedna letva od fati i dobro prešita, da se građa ne ega. Okolo ispod peći prešita je po daska ili žioka od ušaka do ušaka, da je stalnije. Te su žioke ili daščice dugačke fat, debele 3 i 3 cola, od zemlje podignute za 27 coli. – Na vincu su položite četiri rožnice u šreg kuće. – Rožnice su dugačke 7 ½ šuva, debele 3 ½ cola i šjeroke 3 ½ cola, od kućara su visoko gor podignute i u duvar uzidane, a od kuće su puno nižje. Do krova je od kuće samo 62 cola, a od kućara fat i 20 coli.[64]

Od svih zgrada i prostorija u domaćinstvu, kućar možemo smatrati najintimnijim dijelom seoskoga domaćinstva.[65] "Poorat ću curi do kućara, nek se znade da ima bećara." Tako kaže poznati slavonski bećarac. Svi su prostori bili zajednički zadrugarima, osim kućara. U kućaru su boravile djevojke pred udaju, momci pred ženidbu, a najčešće mladi bračni parovi sa svojom djecom. Manje imućne obitelji koje nisu imale mogućnosti napraviti kućar problem su rješavale "sobicom". Obično je to bila manja soba u kući koja je služila istoj svrsi kao i kućar. Kućari su obično bili smješteni u onom dijelu kuće koji se u puku naziva "ključ", tj. u zgradi sazidanoj u produžetku kuće, paralelno s dvorištem. Ispred kućara najčešće je bio trijem, a u nastavku su bile smještene druge prostorije, kao npr. podrum, pecara i šupa.

---

[64] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 193.
[65] Usp. Krpan, 1990., str. 86–87.

Zadružni život u obiteljima funkcionirao je zajednički u svim poslovima, od ustajanja do završetka svih dnevnih poslova u kući, dvorištu i polju. Navečer su se mlađi bračni parovi sklanjali u svoju intimu. Prilikom opisivanja kućara Lukić spominje Franjin i Ivin kućar, što govori o materijalnom stanju dotične obitelji. S današnjeg stanovišta to izgleda idilično, dok je u svakodnevnome životu to nerijetko izgledalo sasvim drukčije, pogotovo u obiteljskim zadrugama u kojima je bilo više oženjenih parova. Reduša zadužena za pripremu hrane pokatkad je znala kriomice odnijeti bolje komade u svoj kućar, kako bi ih dala svojoj djeci. To je izazivalo ljubomoru ostalih, zbog čega su ponekad izbijali sukobi, više među ženama, a manje među muževima.[66]

U kućaru je najčešće bio smješten namještaj koji je mlada *doselila u miraz*, poput odjeće, obuće, nakita i ostalog što je mladom bračnom paru bilo potrebno. Vrlo često žene su imale svoj *osebac*, poseban dio miraza koji su dobivale od svojih roditelja koji se nije unosio u zadrugu, već je pripadao samo njima. Prilikom udaje otac bi kćeri darovao kravu, krmaču ili neku drugu životinju, ali joj nije dao da je odvede sa sobom u muževu obitelj, jer bi to u novoj zadruzi pripadalo svim članovima. Stoga su mladenkini roditelji i dalje timarili poklonjenu stoku, a sav podmladak davali kćeri. Majka i baka i dalje su nastavljale izrađivati ručne radove koje su poklanjale kćerci i unuci, što je također bio *osebac*.[67]

Intima u kućaru mladim je ljudima život činila ljepšim i ugodnijim, jer bi svi problemi i brige ulaskom u kućar nestajali. Kada bi kućari "znali govoriti", bile bi to najljepše ispričane priče. U svojoj su intimi žene lile suze za muževima koji su boravili na fronti, trpjele bol nedoživljenih i neostvarenih ljubavi za koje su samo one znale, radovale se svojoj djeci i suprugu. Muškarci su razmišljali kako preživjeti na ratištima, stiskali su u sebi bol kada su znali da moraju poći u *soldačiju*, a zbog muškog ponosa često nisu puštali suze. U kućaru su se parovi ponekad i svađali, ali i svađa je vrsta komunikacije. Zidovi, ti nijemi svjedoci, uvijek su šutjeli. Možda je to i dobro.

Opis Pejića kućara u Klakarju

Odma' nuz kuću Pejića su kućari prislonjiti, samo su za 18 coli unutra uvučeni i užji. Lipo su uzidani od cigle, jedan nuz drugi, a prid svakim je kućarom po tri skalina, od cigle uzidani. – Nuz Franjin je kućar i nuz kuću posadita loza, već velička narasla. – Obadva kućara nisu sama, nego su pod

---

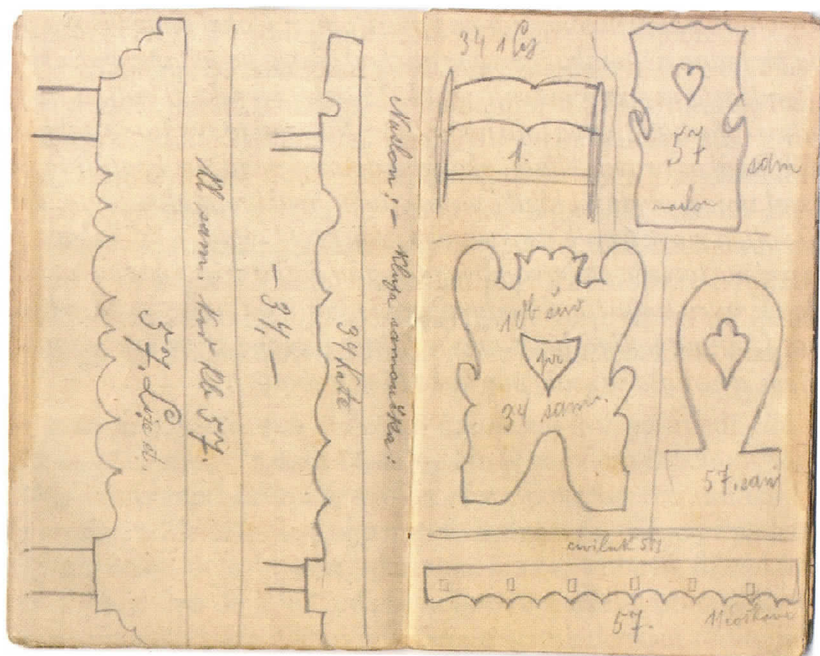
[66] O položaju slavonskih žena v. nekoliko članaka u zborniku radova *Žena u seoskoj kulturi Panonije* (Domaćinović, ur., 1982.), te u: Rihtman-Auguštin, 1984., str. 154-156.

[67] Usp. analizu "osebice" u Lukićevoj monografiji *Varoš* u: Rihtman-Auguštin, 1984., str. 147–148.

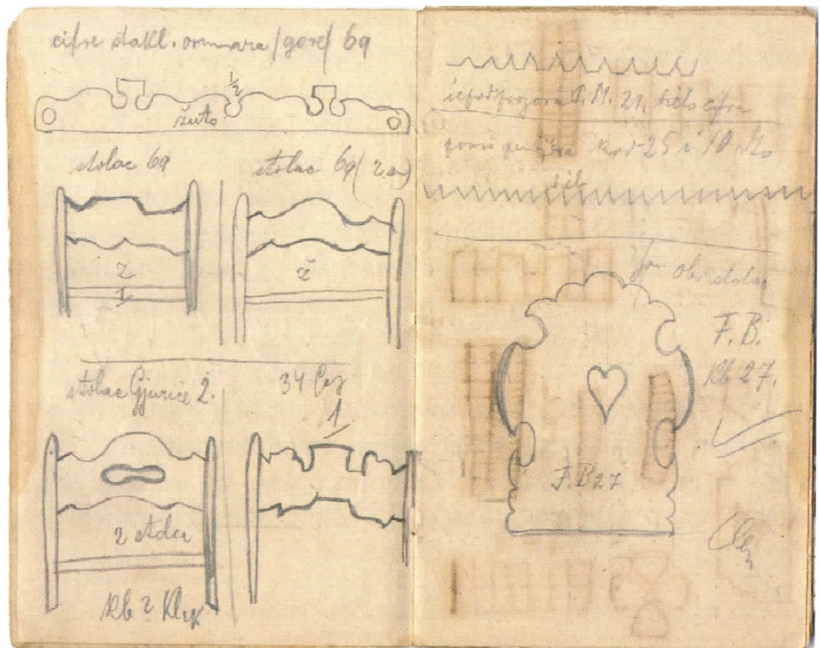
jednim krovom sa podrumom, šupom i pecarom. – Cokel im je visoko podignut, svaki ima po jedna tišljerska i nova vrata i od dvora po jedan pendžerić na livoj strane. Pendžerić je samo nutrnji, visok 23 cola, šjerok 20 coli, a iznapolja je šaluf, sađavo ofarban i u dva tala načinjit. – Na vrati je sve što se gebira: petice, baglamice, kvaka, brava, ključ i skakavica, a na pendžeri i šalufi je isto tako: petice, baglamice, obrtnji i kljuke za zakvačit. Svaki je skalin dugačak tri šuva, šjerok 10 coli, a visok 6 coli, u svakom je redu po 11 cigle. – Viš kućara su grede, po njima prešite letve, a po letvama je pometan duplo crip, i gor su na vr' kubure. Iznapolja i iznutra su kućari lipo umazani i ubiliti, pa su fest zemljom nabiti, da je pravno. U njima je lipo bit, samo je fajtno i mloge stvare spljesnivu, kad su dulje u njem, a ne lufta se svaki put, kako bi se trebalo.[68]

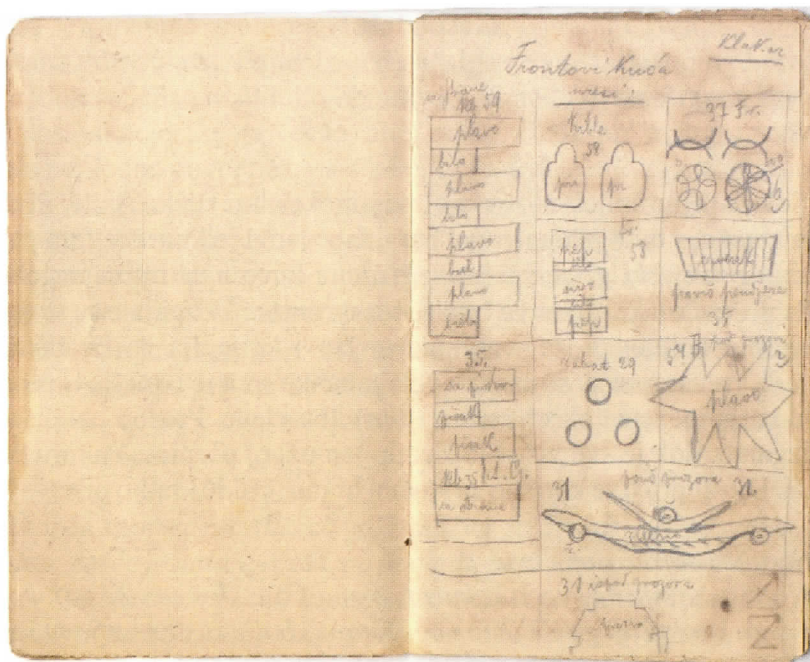
[68] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 135a.

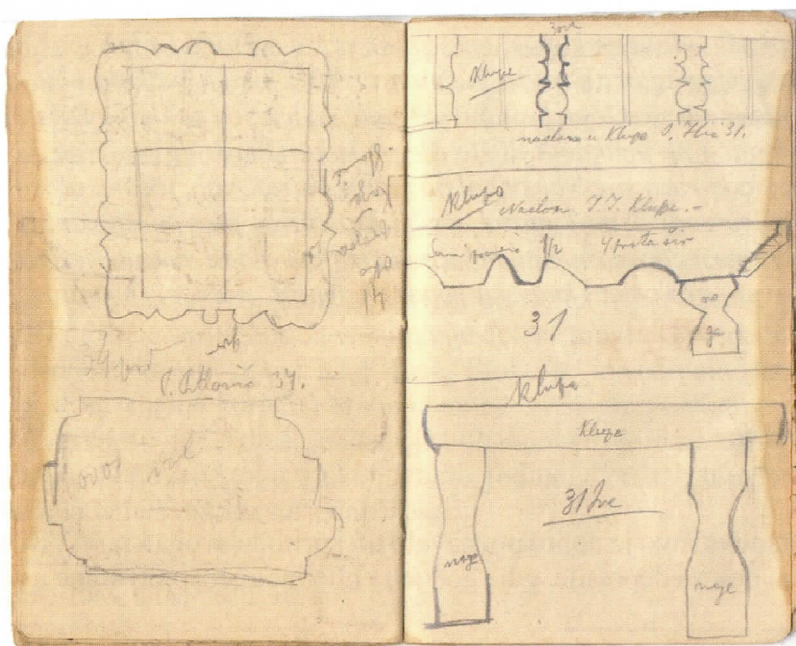
21. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića

22. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića

23. Ornamenti na pročeljima kuća u Klakaru, crtež Luke Lukića

24. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića

Gospodarstvo

Ratarstvo i povrtlarstvo

Selo Klakar smješteno je u aluvijalnoj dolini rijeke Save. Područje je tipično nizinsko, s mnogo depresija, bara, močvara i jednim dijelom povišenog tla zvanim *grede*. Na *gredama* su sagrađene kuće i na njima se obrađivala zemlja. U početcima je ratarstvo bilo dosta skromno.[69] Uzgajale su se uglavnom žitarice poput heljde, prosa i pšenice te lan i konoplja za izradu odjevnih predmeta. S vremenom su se usavršavale ratarske sprave i oruđa. U plodored su se uvodile uljarice: suncokret, repica (*olaj*) i bundeve. Proso i heljda su se sve manje uzgajali, dok je sve više bio zastupljen uzgoj pšenice, kukuruza, ječma, zobi i raži. Dio žitarica se koristio za stočnu hranu. Lukić kratko piše:

Sijanje i obrađivanje usjeva.

Najviše se sije od svega kukuruz, p'onda žito. Još se više goji i obrađuje kukuruz nego žito, ta njeg više jedu nego žito, a i bolje raste nuz Savu i po nizina nego žito. More se mirne duše reć, da svaki gazda sije dva put a i tri put više kukuruz nego žito samo. Njeg treba za svoje jelo, p'onda svinjam, kokošam i konjem i još za sijanje. Žito se manje sije, jer su zemlje više vlažne i podvodne, a ona ne volje vodu. Njeg siju i obrađuju samo rad sebe i za sjetvu, a za drugo ne. Sadi se najviše od svega kupus, gra' i krompir, a od toga trojga ipak najviše se sadi kupus. Njeg sadu za se, za kućnu potrebu i još ga po koja kola prodadu. Osim kupusa sadi se mlogo krompira, (bude ga u jesen po dvoja kola), pa i gra' rovićak, rogač i po pritkama ili što ide po kukuruzu. Njeg bude po 3–6 vreća. Osim žita i kukuruza sije 'vaj svit al po manje i sirak, zob, ječam, proso, lan. Od povrća se još sadi osim kupusa, gra' i krompira: povrće, duvan, salat, luk, mrkva, peršina, rotkva, repa pa i cviće, da je ljepše vidit. Najpotlje se sije, sadi i uzgaja duvan, gra'orica, kravska repa, paštrnjak, dubleci, belentije, jagode i jabučice.[70]

Govedarstvo

Stanovništvo je dobro poznavalo tlo i prirodu svoga kraja. Viši tereni su obrađivani dok su depresije, gdje god je to bilo moguće, pretvarane u pašnjake.

---

[69] Usp. Krpan, 1990., str. 106–117; Šestan, 2009., str. 65; Sršan, 2010., str. 1187.
[70] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 653.

Pašnjačka se površina znatno povećala nakon izgradnje nasipa, sagrađenoga zbog obrane od poplava. Pojas između nasipa i Save uglavnom je pretvoren u pašnjake, dok se jedan manji dio obrađivao. Između dva svjetska rata povećao se broj pašnjaka jer se povećao broj stoke. Tada su mnoga domaćinstva pretvarala neplodne površine u pašnjake. Luka Lukić nije zapisao brojno stanje stoke, ali je vrlo detaljno opisao štagljeve, govedske štale, konjske štale, svinjce, pojate, obore i torove koji govore da je u to vrijeme u Klakaru bilo jako puno stoke. Od krupne stoke najviše je bilo krava koje su se smatrale najkorisnijim životinjama,[71] a zatim konja koji su služili za rad i vuču. Svinje su bile možda i brojnije od krava jer stvaraju veći priplod.[72] Ovce su bile manje zastupljene, a koze gotovo nikako, jer ih inače rijetko nalazimo u nizinskim područjima. Koliko je puk volio i cijenio domaće životinje najbolje ilustrira nekoliko Lukićevih rečenica:

U opće se more reć, da svit volje marvu, a i živad. – To se vidi po tom, što i' dosta drži, češće je miluje i češe, pa je gladi, pere i suši. Dobro i' 'rani, dok ima čim, pa će i seb' od ustu otkinit, samo da se marva najede i da ne trpi glad. I živadi se dobro nastoji, pa se vidi po selu dosta kokoša u avlijama, manje patak', velika jata gusak' u selu ili za naspom na barama i ge koju puru. – Ljudi volju više goveda i konje, mlađi muški volju bolje svinje i ovce, žene volju krave zbog mlika. – Živad volje ženski svit bolje, pa i' 'rani, kako gazda i ne zna, samo da bude jajac' i perja. – Marva se odranjuje najviše rad posla, onda rad prođe, a ge tko samo da je ima na 'sapu. – Koja se marva 'rani rad posla, 'rani se lošije i slabije, a za vašer što je, toj se dobro nastoji i dvori. Čisti se, pere, kupa i kefa, da se što više dobije za nju. – I živadi se nastoji dobro, pa su sasvim pitomi i mirni. Daje im se dosta jest, a i miluje se, kad dođu bližje.[73]

Stočarstvo je bila glavna gospodarska grana sve do druge polovice dvadesetog stoljeća kada su industrijalizacija, urbanizacija i politika uništavanja sela uzele svoj danak.[74] Mladi su odlazili u tvornice za boljim životom, a kod kuće su stari održavali imanje dok su mogli. Govedarstvo je bilo glavna gospodarska djelatnost Klakaraca. Stoka se maksimalno izvodila na pašu da bi se što manje koristila hrana iz ambara i štagljeva. Krave su na paši čuvali obično stariji ljudi i djeca, a dosta je bilo i seoskih čordara koji bi za hranu i manju naknadu čuvali stoku tijekom cijele godine. Čordari su uglavnom bili siromašni mlađi muškarci iz susjedne Bosne.

---

[71] Usp. Kadić, 1965; Sršan, 2010., str. 1187.
[72] Usp. Kadić, 1964b.
[73] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 541.
[74] Usp. Šestan, 2009., str. 59.

Marljive žene iz Klakara i obiju Bebrina bile su i ostale vješte u izradi mliječnih proizvoda: svježeg sira, kuhanog tvrdog sira, vrhnja i maslaca. Pravile su ih za kućnu upotrebu, ali i za prodaju. U vrijeme socijalističke Jugoslavije žene su vlakom odlazile u bosanske gradove, bliže poput Tuzle, Doboja, Teslića, Zenice, ali i udaljene poput Sarajeva. Tamo bi ostajale više dana prodavajući svoje mliječne proizvode.[75] Bile su i ostale glavnim prodavačicama mliječnih proizvoda na tržnici u Brodu. Umijeće izrade mliječnih proizvoda prenosi se sve do danas usmenom predajom i pritom se odvijaju tek minimalne promjene. Seljaci su ostali vjerni svojoj tradiciji, svojoj posebnosti.

Konjogojstvo

Konji, taj ponos Šokaca i Slavonaca, imali su značajno mjesto u seoskom životu i gospodarstvu. Volovi su bili vrlo važni jer su orali zemlju, ali konji su bili brži, okretniji i sveukupno korisniji u ratarstvu.[76] Osim u poljoprivredi, konji su služili u vojne svrhe, u šumarstvu, vukli su savske lađe, a bili su i glavnim prijevoznim sredstvom, kako u svakodnevici, tako i prigodom dolazaka uglednika, na pogrebima, slavljima i paradama. U Posavini je bilo lako držati konje jer je bilo dosta pašnjaka. Tako je jedno domaćinstvo moglo imati više konja. U kući je znalo biti sukoba oko hranjenja raznih životinja. Žene su katkad protežirale krave, a muškarci konje. Obično su konji dobivali bolju hranu jer su vukli plug.

Konji idu priko cilog ljeta na pašu za nasap, pa tamo i noćivaje, a kad trebaje, u jutru rano se doćeraje, čim svaniva ili čim se nabaše na nje. U zime su konji u štale preko dana a i po noći, pa pojedoše sino, što je krupnije i što je bolje. Daje im se po pune vile svakom konju napose za obrok, u nužde je dobar i kukuružnjak, pa i sječka brašnom posuta i pljevom. To je 'rana za nuždu i ne 'rani tako svaki, nego samo tko je prinužden.[77]

Voćarstvo

Oko pojate obično su se nalazili šljivik i voćnjak s različitim vrtama voća, od kojih se još i danas može vidjeti gdjekoja stara, već zaboravljena, sorta

[75] Usp. Rubić, 1953., str. 36.
[76] Usp. Kadić, 1959.
[77] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 502.

jabuka: adamovke, petrovke, paradije, srčike, slačike, osječanke, buve, kupušnjače, lifanjke, učešljinke, vla'inje, paprenke, prutike, banike, pisine, oriovke, crljenike... Lukić kaže:

Pisine budu krupne ko jajca, samo su crljene i slatke. Više su okrugle nego dugoljaste, a nisu plosnate. – Oriovke su fine jabuke. Krupne budu ko mala šaka, slatke su i dugoljaste, a imaje po seb' šarene i bile piknje.[78]

Nekad su se uzgajale i brojne vrste krušaka: medenjače, crnike, maslenke, žutine, tikvičarke, merisavke, žetvinke, mi'oljače, buzdovanije, jagodnjače, mornjače petrovke, gospojinjače, vodeničarke, kajziperke, zimnjače, lazarkinje... Neke opisuje i Lukić:

Buzdovanije su krupne ko šake, na formu ko tikvice, a slatke su i dugoljaste. Budu crljene polak, a polak žute. Imaje lip meris, sprva su tvrde, poslje mekane i slatke. – Jakopaljke su sitne, dugoljaste, malo crljenkaste, lipo merišu i slatke su, a deblo bude poveliko i sve ispucano.[79]

Lukić je zapisao i nazive za ostalo voće. Njegova opširnost i pedantnost dolazi i ovdje do izražaja, jer je zabilježio razne bolesti voća i lijekove kojima se liječe. U sezoni kada je bilo obilja voća valjalo je misliti i na zimu, pa se znalo koja se vrsta voća kako konzervira. Od jednih se plodova pekla rakija, od drugih se pravilo vino, mošt ili kompot. Neki su se plodovi sušili u krušnoj peći, a trajnije vrste voća su se stavljale u zob ili pljevu da se ne smrznu. Dunje su se stavljale na ormare, ne samo radi dekoracije i mirisa, već i stoga što su odbijale štetne kukce i gljivice.

Pojate

Na rubovima pašnjaka gradile su se drvene zgrade za stoku zvane *pojatama*. Bile su građene iz praktičnih razloga. Imućnije obitelji su na rubovima pašnjaka gradile zasebna gospodarstva sa *kolebom*, štagljevima, svinjcima, bunarom i guvnom. Ta su se gospodarstva nazivala skupnim imenom *pojate* po navedenim zgradama za stoku.[80] Uz pojatu je obično bio pčelinjak, vrt i peradarnik s različitom peradi: kokošima, patkama i guskama. *Koleba* je bila

---

[78] Isto, str. 778.
[79] Isto, str. 779.
[80] Usp. Knežević, 1990., str. 17, 46, 54; Blaževac-Pajkov, 2000., str. 93; isti, 2004., str. 140.

stambena zgrada u kojoj su najčešće stalno boravili stariji ukućani. Mladi su nakon obavljenog posla na izdvojenom gospodarstvu obično odlazili u selo. Stariji su čuvali imovinu kod *pojate*, a i uklanjali su se u osamu tako da mladi mogu udobnije živjeti u selu. Redovito su radili lakše poslove na izdvojenom gospodarstvu i tako doprinosili boljitku obitelji.

Marka Tvrdovića (numera 13.) naredio je seb' tude cili spa'inluk. Tude se vidi livo žitni štagalj, pa dvi štale, koleba i buran, a iza nji' šljivik. – Koleba je nova, med ušake zidana i dobra. Ima dol kuću i sobu, a viš nje tavan na ferêr i na ferêru dva reda krošnjica, pa nema čelinjka. Gleđe k istoku. – Buran je naprid uzidan, ima drveni stumbol pa stup i vagu, al' je već starji. Štale su obadvi pod jednim krovom, pod cripom. One su drvene, umazane i obilite, samo su čela lošija. – Obadvi su podjednake i još pasiraje. – Štagalj je velik sa šupom i krovcem u polak, a s daskom je vas opšit, pa i čela. Tud bude žito, a u zime, slama, pljeva i koštan. – Sve je to od sokaka s tačkama opšito, cripom pokrito i još dobro, a na kraju je svakako. Iza tog je dobar mladi šljivik, pa oranice i bara Bebrinica.[81]

Ribolov

Prirodni smještaj Klakara uz rijeku Savu obuhvaća i poplavno područje. U njegovim depresijama (Osatno, Sitnjača, Jerkova, Šašnjata, Ćemenica) nakon poplave i povlačenja Save u svoje korito ostaje voda s obiljem ribe. Zbog toga se u Klakaru i okolnim selima stoljećima njeguje ribarstvo, izrađuju se ribolovne sprave i čamci, a riba je često zastupljena na jelovniku mještana. Ribolov na Savi zahtijeva veće znanje i iskustvo nego na barama, gdje mogu loviti i djeca i najstariji.[82]

Lukić navodi vrste riba koje danas rijetko susrećemo ili su izumrle. Karas je gotovo nestao ili se iskrižao s novopridošlom ribom babuškom, a čikov je postao vrlo rijedak. Nove vrste riba zamijećene u zadnjih nekoliko godina postale su velika prijetnja autohtonom ribljem svijetu. Te se ribe hrane ikrom drugih riba, brzo se razmnožavaju i smatraju se ribljim korovom. Osim već odavno prisutne babuške, u zadnjih je nekoliko godina sve više prisutna cvergl (američki somić).

Lukić u svojim rukopisima navodi dvadesetak različitih ribarskih sprava koje gotovo u potpunosti izrađuju sami ribolovci.

---

[81] Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 343a.

[82] Usp. Šestan, 2009., str. 62–63.

25. Ribarske sprave *vrške* suše se na vrbi

26. Sušenje štuke na suncu

27. Barski čamac na bari Bebrinici kraj Klakara

28. Ribarska sprava *koš*

Njihov izgled i način izrade ostali su gotovo isti sve do danas, jedino je konac od kojeg se pletu vrške i mreže kvalitetniji. Uporaba sprava ovisi o godini tj. prilikama na okolnim barama, jer se ne rabe svi alati uvijek i u isto vrijeme. Najčešće korištena ribolovna sprava je *bacalica*, vrsta drvene košare napravljene od šiblja. U ljetno vrijeme, kad bare presuše, i danas se ide u ribolov *bacalicom*. U takav se ribolov danas više ne ide iz potrebe nego iz zadovoljstva. Postao je dio lokalne kulture i tradicije. Izrada *bacalice* nije jednostavna. U novije je vrijeme izrađuju samo vičniji majstori kojih u selu uvijek ima nekoliko, a ostali kupuju u njih.

S bacalicom se 'vata riba u plićoj vode i ge mirno. Uvik 'vataje po više nji' u 'rpe, – jer se tako bolje u'vati. To se 'vako uradi: skupi se pet, šest ljudi, svaki lošo spremit i s bilom torbom, a s bacalicom na ramenu. Kad dođu do bare, stanu u red, pa 'ajd u ime božje s kraja na kraj. Bacalica se podigne i spusti, podiže i spusti. Osjeti l' se, da šta kuma oko pletnica, maši se rukom i u'vati, pa š njom u torbu. Al' trefi se zmija unutra, pa žaba ili čikov, onda gleđi smija. S kraja na kraj ide se i podiže bacalica, pa se redom maša i pipa, dok se ne nakupi barem po torbe. Ge voda do pasa, a ni jako zdena, tud se najbolje 'vata u bare.[83]

Pored postupka ribarenja, Lukić nam je donio i opis *bacalice*:

Š njom se 'vata riba ge plitko, do koljena ili najviše do pasa, bila voda tekuća ili stajaća, to je svejedno. – More bit od šiba, napravita ili od tački. Više i' je od tački u selu, a ljepše su vidit od šiba. –Što je od šiba, ta je velika 26 coli velika, gor šjeroka 16, a dol 21 col. Ima kvâk, šibe u 'ero i dvi vedre iznutra. – Kvâk je obla savita obluča, debela 1 ½ col, šjeroka 16 coli i lipo savita. Na sastavci je ekserom prešito i gvozdena karičica (od kola) nabita, da se ne rastaje. – Izazdol je kvak izvrtan i šupalj. Kod njeki je skroz izvrtan, a kod drugi samo do polak. – S kvaka je skinita koža, lipo je obal i dobro savit, da se ne zakalja. – Šibe su u šreg pozaudarane u kvak, a dol su po teke napolje. Ima ji' 68. Svaka je velika 26 coli, debela ½ cola, obla i oguljita. Dol su ravne, nisu zašiljite. – Nije jedna po jedna zaudarita u kvak, nego po tri u 'rpe, pa jedna, tri pa jedna, i tako fort unaokolo. – Da se šibe ne rastaju, metnite su unutra dvi vedre, jedna gor višje, a druga nižje. Ge koja opet ima samo oko polovice jedan križ, a 'va je dol i gor po malo žicom popletene, da se šibe ne rastaju. To je uradito ozdol za 15 coli, a gor 5 coli ispod kvaka. – Dolnji je poplet oko polovice šiba upopriko. – Žica je tanka i crna, pa je lipo oko šiba stegnita, da ne glomaće. Cila je bacalica dosta lagana, more se nosit u jednoj ruke, a 'vata se riba š njom po barama.[84]

---

[83] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 496.
[84] Lukić, OE HAZU NZ 28a, str. 24.

Zbog obilja ribe, ribolov je pojedincima bio izvor zarade. Kada bi se ulovilo više, riba se vozila u brdska sela poput Trnjana, Klokočevika i Vrhovine, gdje se prodavala ili mijenjala za druge namirnice. Ulovljenu ribu najčešće su prodavali *alovčari*. Luka Lukić ne spominje *alov* kao veliku mrežu koja se vukla po dnu bare, ali ga spominje kao manju mrežu za čiju su uporabu bila potrebna dvojica do četvorica ljudi. Veliki alov i *alovčari* se pojavljuju pred Drugi svjetski rat, a riječ je o grupi imućnijih mještana koji bi zajednički kupili veliku mrežu dužine i do pedeset metara i na većim vodenim površinama nekoliko puta godišnje organizirali lov. Za lov s velikim *alovom* bila su potrebna dva čamca i šestorica do desetorica ljudi, i s malo sreće u mreži bi se našla i do jedna tona ribe. Dio ribe bi se podijelio, a višak bi se prodao. Ribari su kod diobe ribe imali svoj sustav koristeći *biljeg*: ribu bi podjelili na onoliko hrpa koliko je bilo ribolovaca. Netko bi otišao na stranu da ne vidi dok ostali u jedan šešir stavljaju svako svoj *biljeg* (šibicu, kamenčić, komad drveta, zrno kukuruza i slično). Potom bi došao onaj koji se izdvojio i na svaku hrpu stavio jedan *biljeg*. Svatko bi prepoznao svoj i pokupio pripadajuću mu ribu.

Umješnost čišćenja ribe i priređivanja ribljih jela je standardna. Djeca su lovila ribu čuvajući stoku i najčešće su je pekla kraj vatre ili *u žegi*. U domaćinstvu se riba pripremala na puno načina, što je ovisilo o ukusima ukućana i o vrsti ribe. Jela od ribe smatraju se posnima i obavezno su se priređivala na Čistu srijedu, Veliki petak, Badnjak, a preko tjedna i petkom. Kada bi se uhvatilo više ribe, tokom ljeta štuka bi se sušila i čuvala za zimu, a veći bi se šarani ujesen sušili i dimili zajedno sa svinjskim mesom.

Obrti

Kovači, stolari, opančari i ostali obrtnici uglavnom su dolazili u Klakar iz drugih krajeva. S druge strane, lokalni životni uvjeti nisu ostavljali puno mogućnosti da bi netko od djece bio poslan na daljnje školovanje ili izučavanje obrta.[85] Rad na zemlji i oko stoke zahtijevao je sve raspoložive snage u obitelji. No, nije bilo ni potrebe da se ide na zanat jer se dobro živjelo i od poljoprivrede. Dugogodišnje službovanje u vojsci u vrijeme Vojne krajine je također bila zapreka da bi se netko bavio obrtom. Kod obrtnika se nije išlo za svaku sitnicu.

Manje popravke i izrade jednostavnijih oruđa Klakarci su znali napraviti sami. Dade se primijetiti da su najviše znali baratati s drvetom i svime onime što se od njega izrađivalo. Gotovo svatko je sâm sebi znao napraviti držalo sa sjekiru, vile, lopatu, popraviti ogradu, otkloniti manji kvar na zaprežnim

[85] Usp. Baboselac-Mišin, 2014., str. 12–41.

kolima... Koji su bili vještiji i imali oruđe, pravili su i puno zahtjevnije predmete i popravke. Lukić navodi: *Selo Klakarje, malo selo od 90 kuća ima oko sto ljudi, od tija njeki 16, šta se razumiju u gradju i drvene poslove.*[86] Pod "sto ljudi" smatra odrasle muškarce, od njih šesnaest navodi petoricu koji se najviše ističu u svom znanju i umijeću. Četvorica su Klakarci starosjedioci, dok je Ivan Milošinčić stolar koji je došao u Klakar oko 1900. iz Garčina.

1.) Filip Pitlović, kb 36 fini majstor za drvo – napravio sam mlin na Savi i poslije ga prodo za 3.000 forinti.

2.) Franjo Pitlović (Filin sin stariji) kbr 92. Ima dar za drvorezbarstvo. Napravio jedne zime od mekana drva 4 šuva veliku djakovačku katedralu, izložio je i dobio od biskupa dobru nagradu.

3.) Ivan Milošinčić kbr 55. kolar, načinio fini štap i poklonio kralju Aleksandru, dobio za to zahvalu i slike.

4.) Ivan Atvanović kbr 16. Složio mašinu sijačicu za kukuruz i ljudi se time fale, al osta neopažen.

5.) Vinko Gačić kbr 32. Znade sve i sva napraviti od drveta, pa i škaf, bure, parenicu.[87]

Prema usmenoj predaji potomaka Franje Pitlovića koji je napravio maketu đakovačke katedrale, biskupija mu je nudila novca u vrijednosti dvadeset krava kao honorar. On nije htio ni čuti za to nego ju je poklonio katedrali, u kojoj se maketa i dalje nalazi.

Od dvadesetih do tridesetih godina dvadesetog stoljeća Klakarci sve više odlaze u gradove izučiti razne obrte, potom na rad u mlinove, na lađe, u državne službe i slično. Vjerojatno je tome najveći razlog siromaštvo nakon Prvoga svjetskog rata. Na Savi kraj Klakara bilo je pogodno mjesto za mlinove kojih je ponekad bilo i više. Uglavnom su im vlasnici bili iz drugih sela i Broda. U obrtnike su prva krenula djeca iz siromašnijih obitelji. Izgradnja makadamske ceste početkom dvadesetog stoljeća i blizina Broda utjecala je na to da je u selu tada bilo malo obrtnika. Tako nije bilo užara, opančara i štrikera, jer su Klakarci idući na vašar svaki tjedan u Brod tamo nabavljali sve što im je bilo potrebno.

---

[86] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 887.
[87] Isto.

Trgovanje

Svako je selo imalo prodavaonice, a ako je veće i po nekoliko njih. U prodavaonicama su se kupovale osnovne namirnice i predmeti koji su bili nužni u seoskom gospodarstvu i kućanstvu. Za kupnju ostalih potrebština putovalo se u obližnji grad, a mogle su se nabaviti i na vašarima u raznim selima. Vašari su bili više od samog trgovanja. Na njima su se ljudi upoznavali, sklapala su se prijateljstva, susretala rodbina, razmjenjivale novosti, sklapali poslovi. Lukić je opisao sve vašare na koje su odlazili Klakarci. Znalo se na koji se vašar ide ako se kupuje konj ili prodaje krava i slično.

Najviše se ide na robeni vašer u Svilaj, u Brod i u Podvinje, ono drugo rad marve. Rad konjske marve idu u Gundince, Požegu, Đakovo, Šamac i Našice, rad goveda u Bosnu, Vrpolje i Mikanovce, a 'no drugo rad svinja. Tko ima dosta svinja prodat, zgoda mu je u Garčinu, Andrevci i Svilaju, pa i u Brodu, kad dođi palocije. Tko će malo kupit, kupi seb' u selu ili u Brodu, ne ide dalje, ne isplati mu se. Ostale sitnarije, živad, robu, žito i povrće, prodaje se najbolje u Brodu u četrtak ili u nedilju, samo dok je rano i za 'lada.[88]

Na vašarima su se prodavali viškovi koje je proizvodilo seosko gospodarstvo. Muškarci su obično prodavali stoku, žitarice, drva, sijeno, bundeve i slično. S dobivenim su novcem kupovali sve što im treba za gospodarstvo. Žene su, kako se to obično kaže, piljarile, prodavajući povrće, jaja, perad, mliječne proizvode i rukotvorine. Kupovale su razne potrebštine za kuću, a osobito nakit za udaju kćeri.

Prehrana. *Kruh naš svagdašnji...*

Ivan Martinović 1917. navodi mnoge podatke iz 1827. godine koji govore kako u Slavoniji ima raznovrsnih namirnica, no problem je u tome što žene nisu vješte u njihovu pripravljanju. Stoga su tadašnje vlasti predlagale da se na tečaj kuharstva iz svakoga mjesta pošalje nekoliko žena koje bi kasnije u svome mjestu podučavale druge.[89] Luka Lukić početkom 20. stoljeća opisuje kuhanje Slavonki znatno drukčije u odnosu na Martinovića. U Klakaru je bilo gladnih godina kada bi uslijed vremenskih neprilika bio smanjen urod, no za

---

[88] Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 966.

[89] Pretisak u: Martinović, 1994., str. 27–31. Usp. Kadić, 1964a.

razliku od drugih krajeva u Slavoniji uglavnom nije vladala velika oskudica. Plodna ravnica i blizina rijeke Save omogućavale su Klakaru i susjednim selima raznovrsnu prehranu, od uzgoja žitarica i domaćih životinja do ribolova, sakupljanja samoniklog bilja te lova divljači. Prema Lukićevim zapisima, puk je bio vrlo vješt u, kako on kaže, "raščinjanju" životinja i njihovoj pripremi za jelo. Kako bi imali dovoljno hrane i u zimskom razdoblju, Klakarci su je vrlo vješto konzervirali na razne načine, primjerice sušenjem, dimljenjem, zatapanjem u mast i kiseljenjem. Na temelju Radićeve *Osnove* Lukić je opisao kako se što radi, ali nije ulazio u detalje baš svih procesa. On, međutim, donosi puno recepata, načina pripravljanja hrane, nekoliko vrsta umaka i još više slastica. Sve nam to govori o kvaliteti prehrane i vještini spremanja hrane u Lukićevim vremenima. Hrana nije služila samo za čisto preživljavanje. U njegovim je zapisima vidljiva razvijena kultura prehrane i gastronomska istančanost. Zabilježio je brojne jelovnike u raznim prilikama, od svakodnevnih do blagdanskih. Od tada do danas prehrana se u osnovi nije znatno promijenila, osim u nekim detaljima koje nam je donijelo novo vrijeme.

Kroz povijest mijenjala su se vremena, dolazili i odlazili vladari, rađali se i umirali mnogi mudri ljudi, ali kruh naš svagdašnji traje vječno. U kulturi prehrane Slavonca i Šokca kruh stoljećima zauzima glavno mjesto. Bez njega se nije rađalo, ženilo ni umiralo. Luka Lukić zorno nam u svojim zapisima opisuje umijeće seoske žene koja možda ne zna sva slova napisati, ali znalački zna umijesiti i ispeći kruh kao osnovnu životnu namirnicu. Danas kruh kupujemo u različitim trgovinama, oviseći o drugima. U pripremi kruha od Lukićeva se do našega vremena promijenilo jedino to što ga danas za svoje potrebe peče jako malo ljudi. U Lukićevo vrijeme niste mogli sakriti da pečete kruh, jer bi vas izdao čaroban miris koji se širio po selu. Pšenica će se i dalje zlatiti po slavonskim poljima, ali se u njoj možda više nikada neće mljeti na žrvanj ili uz pomoć drvenog kola vodenice na potoku ili rijeci Savi. U mljevenju zlatnih zrna pšenice i kukuruza nove su tehnologije zauvijek odbacile i uništile romantiku *meljava* na starinski način. Ostaje tek sjeta i misao: dok je Slavonaca bit će i kruha, dok je kruha bit će i Slavonaca! Donosimo skraćeni Lukićev opis miješenja i pečenja kruha.

Kako se misi i peče kruv?

Najprije se prosije brašno u korito, p' onda se uzme kvas, pa se obreže ozgor i izazdol. Onda ga metnim u brašno, pa uljem mlake vode, malo rukom promišam kvas i mlaku vodu, da se podmisi, pa nek izlazi. Okolo se poriva brašno, da se kvas ne raziđe, nego nek bude u 'rpe. – Sad se cilo korito ili žđela, u kojoj je to podmisito, odnese u toplo, da prenoći, a pokrije se stolnjikom i vanjkušem, malim ili velikim, svejedno. Ujutru se to sve donese u kuću, jamije se vanjkuš i stolnjak, pa se ulje mlake vode u kvas i misi se kruv. Na svaki kruv se

gebira oka vode, koliko kruvova, toliko oka vode. Onda se misi i žida med prstima, dok ne bude dobro tisto, a rukama se pregrće brašno, koliko ga treba. – Potlje tog se tisto gnjete šakama, dok ne bude dobro. Misi se tako ¼ ili po sata. – ... Sad on izlazi. Češće se pregleđe, šta je š njim. Kad on počme ozgor pucat onda se ide peć ložit. ... – Kad se treći put metne drva u peć, ide se kruv razmišivat i u korica ili korpice pomeće. Odreže se nožem koliko se 'oće velik kruv, p' onda se okolo malo okruži, tisto se malo promisi i obrašneni, pa se metni na peškir u korpicu ili u korice i opet izazgor dobro pobrašni. Svaki se kruv ozgor malo pokrije, koliko je moguće. ... Onda se donese lopata ... i malo se počasi, da se vidi, kaka je peć. Ako je dobra, takija se metmi i kruv jedan za drugim u peć, da se peku. ... Kad je sve pometano, zatvoru se furovi, i zjalo s tatom, žar se malo zgrni unutra i malo se počeka, da se vidi, kako je unutri. Kad se kruvovi počmu dizat i lipo žarit, dobro je, bit će lipo pecivo, a ako se ne žari, mora se oprid na zjalu vatra naložit, da ima dobar plamen, pa će se krusi požarit. Donese se malo trišća, puše se u žegu, da bude plamen u sve zjalo. U tom i kruv porumeni, pa se žega uklonji i zjalo tatom pritvori, nek se kruv peče. Podrug sat bude peć zatvorita, a po sata otvorita, onda je kruv pečen ko urečen. ... – Kruv se peče dva sata.[90]

Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo

Prekrasno nam je Luka Lukić opisao odjeću kakva se u Klakarju nosila 1911.–1912. godine. Opisao je nošnju svih dobnih skupina: od male i školske djece, preko mladeži i odraslih do staraca. Stanovnici su većinu odjeće izrađivali samostalno, od domaćih biljnih i životinjskih vlakana: lana, konoplje, vune i kože. Povremeno su kupovali tvorničke tkanine koje su polako istiskivale domaća tkanja. Bez obzira što su domaće tkanine bile kvalitetnije, nove su kupovne tkanine bile praktičnije i bolje za svakodnevnu upotrebu.

Narodno odilo propada što dalje sve više, a doć će doba, kad se neće ni vidit rubina i gaće, nego 'lače i suknja. (..). – Uzrok je tom propadanju, što je ovo odilo ('lače i suknje) zgodnije i jeftinije, a ne upura se tako brzo, ko gaće i rubina. Rubina se brzo upraši i zamaže, a 'lače tako ne friško. Drugi je uzrok, nemar i linost, neće da se pati ženska s rubinama, a muški su lini i mrsko im je to na se oblačit i dugo se spremat. Volju ajnc, cvaj, pa gotovo. – Friško se spremu, a friško raspremu, to im je za volju. Treći je uzrok, što jedan glede drugog tako uradi, oblači 'lače i ajncuk mjesto rubine i gaća. Kad mati ili sestra naspomeni,

90 Lukić, OE HAZU SZ 128a, str. 385–386.

da je našla rubinu i gaće, pa da se spremi, čuje odgovor: "Voljem u 'lača, neće ni taj u gaća ić."[91]

Nakon osnivanja škole u Klakaru i okolnim selima 1830. godine, u početku su je pohađali samo dječaci. U isto su doba supruge učitelja ili vojnih časnika podučavale seoske djevojčice ručnom radu. Ta se baština tekstilnih rukotvorina sačuvala i u Lukićevo doba, a i sve do danas.[92] Klakar i okolna sela obiluju vrstama i načinima izrade tradicijske nošnje, posteljine, ukrasnih predmeta poput stoljnjaka, salvetica, peškira, a i grubljeg tkanja koje se koristi za pokrivanje konja i kod poljodjelskih radova. Luka Lukić zorno nam je u potpoglavljima *Od lana do snovače*, *Snovanje*, *Nitanje* i *Tkanje* opisao izradu različitih vrsta platna koja su bile osnovom za izradu razne odjeće.

Tkanja ima valjda dvajest feli, a to su po redu: pređno, pamučno, pređa po pamuku, pamuk po pređe, bili presukanac, žuti presukanac, prostiš ili prosto, soteš, svileno, upiljanac, bora na daske i kraditorac.[93]

Sve se u životu mijenja, tako i odijevanje. U Lukićevu se opisu ogleda šarolik način odijevanja tadašnjih Klakaraca. Postojala su nepisana pravila što se u kojoj svečanoj i običnoj prigodi oblačilo, a to se u pogledu tradicijskog odijevanja malo promijenilo do današnjih dana.[94] Posebna se odjeća nosila prilikom raznih vjerskih blagdana, odlaska u crkvu, na svadbu, u grad, u kotar ili na sud. Znalo se precizno što se oblači kad se žaluje. Nošnja je bila prilagođena i raznim godišnjim dobima. Zbog svega navedenog obitelj i pojedinac morali su raspolagati s velikom količinom različite odjeće i obuće. To potvrđuje Lukić:

Svit je 'vud dosta imućan, da ne kažem uprav i bogat. Imaje tog odila i odviše, onda nije kriva ni štednja ili šparanje. Muški i ženske imaje po 7–8 samo odgodnji' rubin', a ge su svagdanje. Nosu po selu po troje opanke i po četvore cipele, tud nema šparanja, a ni sjerotinje.[95]

Jedan od vječitih problema bila je *gizda*, tj. pretjerivanje u oblačenju i kićenju, pogotovo u žena. Na taj su problem stalno upozoravali svećenici, učitelji i drugi obrazovani ljudi u selu. Aktualna je vlast različitim uredbama

---

91 Lukić, OE HAZU SZ 128a/1, str. 539.
92 Usp. Toldi, 1987., str. 10–12.
93 Lukić, OE HAZU NZ 28b, str. 900.
94 Usp. Toldi, 1987., str. 12–18; isti, 1994., str. 142.
95 Lukić, OE HAZU SZ 128a/1, str. 539.

pokušavala riješiti problem, ali nije uspijevala, jer su moda i modiranje bili jači. Roditelji su željeli da im kćer prilikom udaje sa sobom ponese obilje *ruva* jer se na taj način obitelj ponosila i isticala društveni status. Iako materijalne prilike vrlo često nisu dopuštale takvu raskoš, ljudi nisu odustajali od prakse bogatoga odijevanja, premda ih je to dovodilo u opasnost od osiromašenja. Često su se zaduživali da bi udovoljili modnim prohtjevima sredine. Važno je bilo "šta će svit reć".

Kovač iz Donje Bebrine, Ignacije Zorman,[96] na tu je temu 1897. napisao:

za Petrovo suknja biti mora
pa makar se kupovala prova
baš od svile u cvikl sašita
neka gleda što j u crkvi svita.
Istina je da ti kažeš na to
mnogo novac treba izdat za to
misliš babo da se novac sije
a krajcare nisam do porcije
pa da raste ko zelena trava
il da imam šest do sedam krava
istom onda mogo bi se širit
što got želiš sa novcem podmirit
na oto baba skoči kano osa
mal što djedu ne polupa nosa
pa mu prsti izpod nosa titra
skače viče ko mamena zvirka
te ga grdi i po njemu pljuje
da to čudo sav komšiluk čuje
ta kaki si otac ti žalostni
kanda si se rodio u Bosni
da ti diete oda ko Bosanke
a na nogu da nejma opanke
a kamo li cipele visoke
ko što nose i druge djevojke.[97]

---

[96] Više o Zormanu u: Blaževac-Pajkov, 2009., str. 75–82.
[97] Zorman, 1897., str. 41–42.

Ilustrativna je još jedna Zormanova pjesma, također iz domene odijevanja i kićenja:

Majka kćerku prvo zore budi
ustaj kćeri pa vesela budi
kiku češljaj i široko pleti
nedjelja je otaj danak sveti
gledaj da se liepo ti opremiš
i ugledno da si struk narediš
ta vedro je liep će danak biti
to se možeš bolje opremiti
a na kiku cvitke si naredi
da u crkvi narod u te gledi
na to se je kćerka raztužila
i žalostno majki govorila
badava mi to fino odielo
i stasito ovo moje tielo
ne hasni mi ni rumeno lice
kad ja nejmam što mi srce išće
ta ja nejmam pod vratom dukate
pa me jadi sve to gorje pate...[98]

Luka Lukić je u svojim zapisima vrlo rijetko iznosio svoje mišljenje o mnogim temama koje opisuje, pa i o raskošnom odijevanju. Posebno je dragocjeno što je ponekad odlazio u prošlost i opisao stanje kakvo je nekad bilo, tako da današnji čitatelj može pratiti stil odijevanja ne samo iz njegova doba nego i ranije.

Starinsko odilo

Za stari' je bilo odilo sasvim drugovačije, nego što je sada. Nî bilo sukanja ni 'lača, a bome ni 'vaki opanak' ni bundica. Nosili su muški gaće i rubinu, a kad je 'ladno, obukli bi bile 'lače i opanke vrpčenjake, pa i kabanicu od čoje, ko što je bila soldačka. Čižme su bile, al' vorane, a cipela nî ni bilo, nego su nosili momci i mlađi ljudi čižme i u ljetu. Potlje su izišle cipele oprid zarezane, i dosta šjeroke, a ni špenzela ni bilo, nego obuci zoru i gor kožu' pršnjak. Slamni kapa nî bilo, ni žuti cipela, a bome ni papuča, brnjičara, kalčina, a ni ambrela. – Bile su lipe rubine i gaće, opanci i čižme, kape i frosluci, zore i kožusi, pa i gunjci. – Kod ženski' nî bilo sukanja ni bluzi, a bome nî se znalo ni za rêkle, ni

[98] Isto, str. 166.

svilene suknje, a ni visoke cipele. – Bundice i ćurakli nisu bili, nego su bili čoeni tušeli i vizitli, niske cipele, a ni tolike mloge svilene marame nî bivalo ko sad, a svilene su rubine bile, samo su same prele svilu i od nje tkale. – Ženske su nosile svaki dan rubinu, šareno nakrpanu ili proljesičanu, oko vrata kupovne marame, a na glavu bile krpe. Tkani marama nî bilo nikaki'. Obukle bi zoru i kožu', a obule bi ženski opanci (pripleteni) i suknjaci, navlačci i bili jednožičavi ogrljâci. – U zime su nosile isto tako prez sukanja, samo bi išle u gunjci i kožusi, a u svetac bilo bi ekstra rubina, zapreg, kožu', benjiši, čo'eni tušeli i od kadife, pa i vizitli. – Djeca su išla više bosa u rubinicama i zorama, a muški u krilima, dok ne pođu u školu, i u nju su išli prez gaća. – Tako je eto bilo oko godine 1870; dakle prije 40 godin'.[99]

Upornost Šokca i Slavonca nije dopuštala da se zatru tradicija i običaji. Danas se većinom u kulturno–umjetničkim društvima i na raznim smotrama folklora, na izborima za ljepoticu u tradicijskoj nošnji i u drugim prigodama nosi tradicijska nošnja koja je u nekim segmentima osuvremenjena, ali se što je više moguće poštuje tradicija i način izrade starih odjevnih predmeta. Kulturna specifičnost Klakara i dvaju okolnih sela, Donje i Gornje Bebrine, ogleda se u tome što se u njima cjelovito sačuvalo tradicijsko odijevanje. Inače se Klakar, Gornja i Donja Bebrina često spominju zajedno, jednostavno iz razloga što ta tri sela istinski čine jednu cjelinu. Bebrine su, povijesno gledano, starije, a Klakar se "uvukao" u sredinu između njih i s vremenom postao crkveno (župa) i administrativno (općina) središte. Nove su generacije ovih triju sela sačuvale predačko naslijeđe, odnoseći se prema njemu s poštovanjem i ljubavlju. Po selima se tako još uvijek može naći tkalačkih stanova i žena koje znaju tkati i izrađivati tradicijsku nošnju. Međutim, sve je manje majstora opančara, štrikera i kožušara.

Prometna izoliranost, slabo doseljavanje ljudi iz drugih krajeva, udaljenost od industrije i još neki drugi razlozi uzrokovali su da se nošnja dugo zadržala, pogotovo u žena. U Klakaru i dvjema susjednim Bebrinama žene starije i srednje dobi još i danas svakodnevno nose tradicijsko *ruvo*. Najmlađa žena koja se i danas odijeva tradicijski rođena je 1963. godine. Glavni razlog "presvlačenju", odnosno zamjeni tradicijske nošnje građanskom, leži u polasku mnoštva seoske djece u više razrede osnovne škole u Slavonskome Brodu 1970–ih. Generacije rođene od 1960. do 1965. godine su u petome, djelomično i u šestome, razredu nosile tradicijsku nošnju. Praktičnost i ismijavanje učinili su svoje. Djevojčice su se masovno "presvlačile" početkom 1970–ih, a posljednja je to učinila pred polazak u Brod u školu 1976. godine.

---

[99] Lukić, OE HAZU SZ 128a/1, str. 538a.

29. Kata Leović rođena Damičević iz Klakara
sa sinovima Ivanom i Vinkom,
oko 1917. godine

30. Antun Leović iz Klakara, suprug Katin
i otac Ivanov i Vinkov, 1914. godine

31. Prvopričesnici iz Klakara 1957. godine: Stjepan Pitlović, Marica Vidić, Josip Leović, Terezija Leović i Vinko Leović

32. Brat i sestra Marija i Jakob Pitlović i bračni par Ivan i Manda Gačić rođena Baćanović, u Klakaru oko 1950. godine

33. Mato Atvanović iz Klakara sa sestrama Anicom i Marijom, oko 1950. godine

34. Djevojka Marija Pitlović iz Klakara, 1951. godine

35. Djevojke iz Klakara: Barica Pejić udata Pitlović i Marija Leović udata Leović, oko 1949. godine

36. Marica Pitlović, Ruža Baćanović i Manda Pejić iz Klakara, oko 1950. godine

Svaka nošnja je lijepa, ali je najljepša ona koja se nosi s ponosom i dikom. Osobama koje Lukić spominje i o kojima piše, imenovanima i neimenovanima, toga sigurno nije nedostajalo. Klakarke i Bebrinke i danas su poznate ne samo po dotjeranosti u tradicijskom odijevanju, već i po ponosnom držanju dok nose nošnju. Usto se i dalje smatra sramotom da žena dođe nedotjerana u javnost. Povremena pretjerana *gizda* može im se oprostiti, jer ljudski je težiti za boljim i ljepšim. Postoji i druga strana medalje. Dugotrajna konkurencija i međusobno nadmetanje u odijevanju oblikovali su ljepotu, bogatstvo i raznolikost današnje lokalne nošnje.

Pritom su Lukićevi zapisi vrijedni dokumenti koji nam daju spoznaju kako je odijevanje nekada izgledalo. Kad piše o propadanju pučkog *odila* Lukić kaže: "Doć će doba, kad se neće ni vidit rubina i gaće, nego samo 'lače i suknja." Može mu se odgovoriti starom poslovicom: "Svako vrijeme nosi svoje breme."

Društveni odnosi

Život u obiteljskim zadrugama i običajno pravo

Nakon razvojačenja Vojne krajine 1873. godine i pripojenja civilnoj Hrvatskoj 1881. godine došlo je do značajne promjene u životu graničara. Prestankom vojne discipline, mnoge su se velike obitelji odnosno zadruge počele dijeliti, jer su mnogi vjerovali da će im biti bolje kada se podijele.[100] Časnik brodske pukovnije, kapetan Matija Antun Reljković, već je puno ranije u svom djelu *Satir iliti divji čovik*, u drugom proširenom izdanju iz 1779. godine, upozoravao na štetnost diobe zadruga:

a dioba što nego rasulo,
jer se kuća š nje mlogo rasulo?
Jer kada se brat od tebe dili,
valja da se i njem ris udili.
On odvede i konja i vola
i jōštere polovicu kola,
uzme hrane i od svakog smoka,
i od zemlje što se njemu toka.
Zatim kuće polovicu razdre,

---

[100] Usp. analizu sukoba i dioba zadruga u Lukićevoj monografiji *Varoš* u: Rihtman-Auguštin, 1984., str. 159–163.

il kuhinju il sobu odadre,
pak on ide pobaška stajati.
Dugo vrime spava po hajatih,
dokle kuću, kakva biše, spravi
i sve u red, kao i pri, stavi,
Tebe s plugom i s koli rastavi,
a sam sebe s njima ne sastavi,
neg od dobrog starosidioca
budu tucak i obadvojica.[101]

Prema Lukićevim zapisima vidi se da u njegovom vremenu još dosta familija živi "u rpe" i da su se mnoge zadruge uspjele održati:

Kućani su u 'rpe zadovoljniji od čoeka samca, jer im je laglje u svem. U familije se falji to: laglje je radit, sveg imaje više: 'rane, marve, grunta, konja, čaera, zemalja, masti i pića. U 'rpe se opet kudi jelo i odilo, a i to im je nepovolje, što moraje uvik Drugog slušat.[102]

Ako se vratimo u Lukićevo doba, a pogotovo ranije u doba Vojne krajine, vidjet ćemo da je zadružni život forsirala država, jer je iz velike obiteljske zajednice lakše bilo mobilizirati nekoliko muškaraca za rat, a da se pritom ne ugrozi opstojnost obitelji i gospodarstva.[103] Domaćin obiteljske zadruge obično je bio stariji muškarac koji više nije bio za vojnu službu i imao je upravljačke sposobnosti. U zadruzi je inače vladala dobro utvrđena podjela poslova.[104]

Mnoge stvari uđu u ljudsku naviku, pa je i danas često da u nekadašnjim graničarskim naseljima poput Klakara mladi ljudi kasno odlaze od kuće, što podsjeća na zadružni život. Usto je još do nedavno bilo primjera da su dva oženjena brata živjela u istom domaćinstvu.

Lukić nam je detaljno opisao kako se Klakarci ponašaju od ustajanja do lijeganja u krevet. Opisao je i pravila ponašanja u društvu, na poslu, za stolom prilikom objedovanja.

Kad je jelo na trpeze, svatko seb' vadi u tanjur, p' onda iz tanjura žlicom jede. Najprvo se maši gazda, ili tko je najstarji na poslu, onda redom drugi, dok

[101] Reljković, 1998. [1779.], str. 97–98, stihovi 2527–2544. O Reljkovićevu poimanju zadružnog života v. Rihttman-Auguštin, 1984., str. 46–53.
[102] Lukić, OE HAZU NZ 28c, str. 13.
[103] Usp. Tkalac, 1994., str. 18–20, 143; Blaževac-Pajkov, 2004., str. 151.
[104] Usp. Blaževac-Pajkov, 2000., str. 90–93; isti, 2004., str. 125, 139; Čapo Žmegač, 2009.

ima. Ako je dobro jelo, a ima ga još u ždjele – more se, tko 'oće i opet uzeti, seb' izvadit, ali sada ne puno kao prvi put. – Ako šta ostane u zdjele, pita se, tko će, pa se to njem istrese u tanjur, ili to sam uradi.[105]

Stanovnici Klakara u Lukićevo doba svaki su početak i svršetak posla ili slavlja obilježavali molitvom. Čak bi se i kod klanja životinja obavezno na čelu životinje napravio križ:

Kada se kolje krava, lupi se u čelo sikerom i odma napravi križ na čelu, znak, da će to jesti krštena čeljad. Kada se koža oguli, smota se i reče: "Fala Bogu, dosta je" – dosta posla oko nje. – Ako se krme kolje, ili više nji', kad je gotovo očistito i obrijano, načini mŭ se na glavi (na čelu) križ, znak, da će to kršćani jesti.[106]

Luka Lukić opisuje obiteljsko pravo kao niz nepisanih pravila unutar zadruge, iako su tada obiteljske zadruge dobrim dijelom bile razdijeljene. No, tradicijsko se pravo nije lako napuštalo. Na čelu zadruge je gazda (domaćin), obično najstariji ukućanin.[107] Gdje nema najstarijeg ukućanina, za domaćicu se birala najstarija udovica. Gazda kuće je imao brojna prava, ali i obaveze. Njegovo je bilo da se brine da u obitelji vlada rad i red. Organizirao je posao i nastojao da svatko pravedno dobije što ga pripada, kontaktirao sa svećenikom, načelnikom i raznim činovnicima. Samo je on išao na izbore, jer je po tadašnjim izbornim pravilima glasovao samo kućedomaćin. Ako je nečega nedostajalo, okrivljavalo se njega. O njegovim je upravljačkim sposobnostima ovisila cijela zadruga. Obično se sva imovina vodila na gazdi. On bi obično u jesen, kad se proda sve što se tijekom godine pripremalo za prodaju, s dobivenim novcem otišao na vašar i kupio bi za sve ukućane stvari koje su im bile potrebne. Zbog ovakvog autoritarnog statusa domaćina često je puta dolazilo do nezadovoljstava, pa i razmirica među ukućanima.

Mlađi članovi domaćinstva imali su ograničena prava glasa u zadruzi. Lukić kaže u jednoj rečenici:

Kad se momak oženi, onda dobije rič u kuće ko i drugi muški u kuće, a dotle more govorit, al mû malo vridi. Govore djeca i dečki, al' im slabo vridi, jer nisu zreli za govor i posal, pa im se rič ne prima u kuće med svitom.[108]

---

[105] Lukić, OE HAZU SZ 128 d, str. 4a.
[106] Isto, str.10.
[107] Usp. analizu uloge domaćina u Lukićevoj monografiji *Varoš* u: Rihtman-Auguštin, 1984., str. 152–154.
[108] Lukić, OE HAZU NZ 28 d, str. 7.

Rodbina i rodbinsko nazivlje

Luka Lukić je vrlo dobro opisao rodbinske odnose i nazive od kojih se danas mnogi malo koriste ili se čak pogrešno upotrebljavaju. U njegovo vrijeme smatralo se moralnom obavezom oslovljavati osobe po utvrđenoj tradiciji. Na poseban se način poštivalo starije i blisku rodbinu. Imenom se oslovljavalo samo ako je u rodbini bilo više osoba istog imena. Tada bi se reklo: tetak Iva ili tetak Franja, stric Šima ili stric Mata. Djeci su se nadijevala imena od milja, a najmanja su djeca izgovarala imena starijih iskrivljeno, poput: baka Biza (Liza) teta Kaja (Kata), što se smatralo simpatičnim. I starijima su se pridavali nadimci od milja: Uja mali, Baka stara, Teta velika. U Lukićevim zapisima nalazimo i nazive koji su danas rijetko u uporabi poput: jetrva, zaova, starac, fašo, svak...[109] Lukić je napravio i obiteljsko stablo zajedno s nazivima rodbine. Danas toga više nema, pa se, primjerice, brat i sestra oslovljavaju imenom, što je nekad bilo nezamislivo. Sve to svjedoči koliko je Lukićevo djelo veliko i važno i kakav je bio bonton Klakaraca u njegovo doba.[110]

Život sa susjedima i kumovima

Međususjedski odnosi bili su vrlo važni u selima. Postoji izreka da je "komšija preči od familije koja živi dalje". Susjed je prvi koji će priskočiti u pomoć kod bilo koje nezgode. Svađe među susjedima su sastavni dio života, ali se u Klakaru nastojalo živjeti u miru i slozi. Mobe su bile uobičajene, jer se u seoskim domaćinstvima nijedan veći posao poput gradnje zgrada, žetve, vrševine, svinjokolje, svatova i ukopa pokojnika nije se mogao obaviti bez susjeda.

Kumstvo je jako bitno u životu Šokca. Do toga se jako držalo, nastojeći da se ni u čemu ne zamjeri kumovima, koji su se izuzetno cijenili i poštivali. Bilo je nepisano pravilo da se skine kapa u čast pozdrava i poštivanja kuma kad se prolazi kraj kumove kuće. U Klakaru i okolnim selima međusobno bi se skumile dvije obitelji i dokle god je bilo muških nasljednika međusobno bi se održavalo kumstvo, a bilo je slučajeva i da bi muškarac koji se *priženio*, odnosno došao na imanje supruge, nastavio kumstvo njezine obitelji. Nije se smjelo kumovati drugome ili imati više kumova. Bez kuma ništa nije moglo proći, od poslova do svetkovina. Kum je obavezno sjedio na čelu stola. Hranom bi se prvo poslužilo

[109] Lukić, OE HAZU NZ 28 c, str. 63–70.
[110] O tome je 1898. podrobno pisao i Ivan Martinović (v. Martinović, 1994., str. 5–16).

kuma, a njemu se davala i bolja hrana. Prema pisanim tragovima postoje dugovječna kumstva, od kojih neka traju već 150 godina.

Često se događalo da seljak oskudijeva novcem, pogotovo kod većih izdataka kad ženi sina, kupuje konja ili zemlju te u raznim iznenadnim situacijama. Tada se išlo posuđivati novac kod imućnijih seljaka ili gospode, jer se znalo kome se u takvoj prilici može obratiti. Ako je zajmoprimac bio poznat po svom poštenju, lako je dobivao novac na zajam. Sa zajmodavcem se moglo dogovoriti da se umjesto novca ili kamate može odraditi dug fizičkim radom ili na neki drugi način. Prema usmenoj predaji, kod jedne bogate obitelji, kada bi se zimi vozio stajski gnoj, našlo bi se i po pedeset konjskih zaprega u dvorištu. Svi su dolazili nešto odraditi da isplate dug. Postoji i priča da je zajmodavac rekao zajmoprimcu kada mu je isplatio dug: "Vratio si novac, al nisi ljubav!"

Tijekom godine održavalo se nekoliko seoskih skupština na kojima su mještani odlučivali o zajedničkim problemima. Svaku je obitelj zastupao kućedomaćin. Skupštinu bi obično vodio općinski bilježnik, koji bi objasnio tekuće probleme i predložio način njihovih rješavanja:

Selske skupštine budu radi više stvari priko godine i to: rad ograde utvaja – rad nagrade knezu, zbog proračuna zajednice, šoder voziti na put, šamceve očistit – Blato skidat s puta – posipat put šoderom, odobrit meštru livadu i nabava knjiga za djecu, jer općena nema novaca. – Svake nedilje poslje podne bude zapovid u selu. Odma' iza ručka pošalje knez cedulju gor' i dol u selo, da se ljudi kupe na zapovid, bit će nješta novo i važno. – Osim onoga, što se pročita iz knjige svake nedilje, to bude 5 ili 6 točaka – bude na zapovid razgovor i dogovor o više stvari. Tako na priliku dodje: osiguranje marve – osiguranje usjeva, mŭntanje Bebrinice, školska ograda – župska ograda – župnika vozit u školu, vozit drva za školu i općinŭ, pa i župniku, kupit sino i vozit popu, kupit lukno paroku (po selu bacat snig sa općene, škole i crkve, kupit milodare po selu za konja, što je uginio siromaku itd. Sad evo, kako se drži zapovid i zaključci na seoskoj zapovidi pred općenom: Starješina (knez) pošalje glas na zapovid u 3 sata. Cedulja ide od kuće do kuće, a i 'nako znade svatko u selu, da će bit zapovid.[111]

Vjerski život

Lukićevi zapisi svjedoče da su Klakarci bili vrlo pobožni. Uz to što su redovito odlazili u crkvu, prakticirali su pučke pobožnosti i u svakodnevnom

[111] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 25a.

životu. Bez molitve se nije započinjalo s jelom, molilo se ujutro kad se ustajalo, na njivi, prije spavanja... U svakoj se prilici nastojalo zahvaliti Bogu. Luka Lukić piše da nije bilo oduvijek tako:[112]

Kako se svit malo obratio vjere kršćanskoj? Pred 50 – 60 godin bili su ljudi u 'vom selu divlji i dosta opaki. Išlo se doduše u crkvu, tobož se i moljilo, al' čim iz crkve, iziđe iz crkve, što su čuli lipa i pametna u crkve. Moljilo se po starački, svatko je u seb' moljio, što je zn'o i kako je umio. U crkvu se išlo, pa se samo riktalo i cifralo, da se kom dopade, od prave molitve i pobožnosti ni divana. To je moralo doć iz vana, a došlo je iz Požege.[113]

Na povećanje pobožnosti utjecali su franjevci koji su kao misionari povremeno dolazili u selo. Osnivali su razne bratovštine i molitvene skupine i na taj način širili pobožnost.

Školstvo

Začuđujuće je i gotovo nevjerojatno koliko je malo Luka Lukić napisao o školstvu u Klakaru,[114] gdje je bio učitelj 37 godina. O tome je napisao tek dvije kartice teksta, u kojima je opisao kada je osnovana škola i školske zgrade te gdje se održavala nastava.

Ako je vud škula već 80 godin', nađe se svita, koji ne znaju čitat ni pisat. Ti su il' zaboravili čitat i pisat, ili nisu nigda išli u škulu, pa su došli i natepli se 'vud u selo, pa tako ostali. Taki se nađe dva ili tri, a tako i ženske dvi ili tri, koje su iz drugi' sela dovedene.[115]

---

[112] Usp. Sršan, 2010., str. 1181, 1187, 1189; Blaževac-Pajkov, 2004., str. 69, 93.
[113] Lukić, OE HAZU NZ 28c, str. 179.
[114] Usp. Sršan, 2010., str. 1185, 1189.
[115] Lukić, OE HAZU NZ 28c, str.184.

Godišnji i životni običaji

Svetkovine

Nova godina, Tri kralja, Marinje, Tijelovo, Uskrs, Duhovi, Jakoplje, Mala i Velika Gospa, Božić i još mnogi sveci imali su veoma značajno mjesto u životu Klakaraca. Nakon svakodnevnog napornog rada puk je s posebnim zadovoljstvom slavio rimokatoličke blagdane, pogotovo zapovijedane. Za njih se trebalo posebno pripremiti, sa željom da tog dana sve bude svečano i da se ukućani odmore i razonode. Pripreme za blagdane trajale su više dana. Svatko je radio svoj dio posla. Žene su se uglavnom bavile pripremanjem hrane, osobito kolača, te čišćenjem i uređivanjem kuće. Muškarci su radili vani, pripremali drva, hranu za stoku i sve ostalo što je bilo potrebno da bi se na blagdan moglo mirno otići u crkvu i kolo, te nakon toga blagovati. Luka Lukić je prekrasno opisao što se za koji svetac radi i kakva se hrana priprema ovisno o dobu godine. Pažljivim čitanjem uočava se da su vladala određena nepisana pravila u pripremi i svetkovanju blagdana. Sve je imalo svoj smisao, ništa nije bilo slučajno.

Crkveni god

Za crkveni god u novije se vrijeme koristi naziv *kirvaj*. Svako selo izabere sveca kojeg će slaviti kao crkveni god. Najčešće je to svetac kojemu je posvećena crkva. U Klakaru je crkveni god na svetog Jakoba 25. srpnja. Osim glavnog goda obično se tijekom godine slavi i mali god na Malu Gospu 8. rujna. U puku se za mali god često koristi naziv *kokošji kirvaj*, jer se na taj dan u prošlosti nije klala pečenka niti se zvalo puno gostiju. Na *kokošji kirvaj*[116] obično je dolazila najbliža rodbina: kćer i zet sa unučadi, zatim sin i snaja ako žive u drugom selu, te braća i sestre. Za glavni god[117] priprema se skoro pola godine, a najveće se pripreme odvijaju tjedan dana pred blagdan. Bliža rodbina i mlađi došli bi dan prije *na konak*, tj. da prenoće. Pomogli bi u pripremama, a navečer se išlo u kolo koje je obično igralo u sredini sela. Sutradan već u jutarnjim satima dolazili su gosti na *fruštuk*. Išlo se na podnevsku misu, zatim bi slijedio ručak, a nakon toga najveseliji dio blagdana: pazar s velikim kolom. Na pazaru se

[116] Usp. Baboselac-Mišin, 2004., str. 193–199.
[117] Isto, str. 167–187.

veselilo, družilo i i plesalo. Momci i djevojke bi se međusobno zagledali. To je bila prilika da se vide *ponove* kod cura, a i tko će imati svatove te jeseni. Okolo mjesta za plesanje bili su šatori gdje se prodavala raznovrsna roba, a osobito slatkiši: medenjaci, oblizala, šerbe[118] i sladoled. Lukić navodi da su u Klakaru za mali god na Malu Gospu momak i njegova obitelj curi kupovali medenjake i častili je šerbetom. Na taj način bi se obznanilo da će se najesen vjenčati:

Mala Gojspa je mali god ili, pravo rekuć, to je đevojački pazar. Cure se taj dan ponavljaju u novu robu, idu u crkvu i u kolo, sastaju se s momcima i drugima, pa njeka dobije i kolače, biljegu za udaju na jesen ili po Božiću.[119]

Jedan deseterački dvostih iz susjednog sela Donje Bebrine koje kao kirvaj slavi svetog Iliju kaže:

Vidit će se na svetog Iliju,
koja cura ima đuvegiju.

Slavljenje kućnog sveca, poklade, mladinci i križarice

Luka Lukić navodi da su pojedine obitelji koje su bile imućnije slavile svoga kućnog sveca. Svaka bi obitelj izabrala sveca kojeg bi slavila samo njihova kuća, ali na taj dan nisu se zvali gosti nego su samo susjedi dolazili na piće i čestitali domaćinu. Taj običaj je nestao, ali se i danas spominje.

Kroz godinu su postojali još neki običaji koji su, kako kaže Lukić, ostali od davnina. Opisao nam je mladince, poklade i križarice. Svaki običaj za sebe je imao svoju svrhu i značaj.

Na Mladince, 28. prosinca, mladići su simbolično šibali djevojke da bi se "pomladile", a one bi se "otkupljivale" darovima u voću.

Poklade su služile za maskiranje, ludovanje, veselje i zabavu.[120] Bili su to dani kada je vladala veća sloboda u ponašanju. Najčešće su se maskirali mladi momci i cure, te mlađe udate žene i oženjeni muškarci. *Šafingari* se dijele na lipe i strašne jer se nije svatko volio *spremati* u nešto ružno i strašno. Voljeli su se oblačili u gospoje, finance, dimnjačare, i slično. Napravili bi od svoje odjeće nošnju drugih naroda pa bi se najčešće ženske oblačile u Bosanke, Ciganke,

[118] Usp. Toldi, 1994., str. 101–102.
[119] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 57a.
[120] Toldi, 1987., str. 6–7, 60; isti, 1994., str. 10–11; isti, 1997., str. 9; Baboselac-Mišin, 2004., str. 99–118.

Mađarice i Zagorke. Vrlo često je dolazilo do zamjene odjeće: muškarci bi se odijevali u žensku odjeću, a žene u mušku. *Strašni šafingari* bi se mazali garom, blatom, oblačili stare *trulje* i nastojali izgledati što strašnije da plaše druge, pogotovo djecu.

Luka Lukić ne spominje niti opisuje *zadušnjake.* To je *zagušljivi četvrtak* kada se djeca oblače u *šafingare* i idu od kuće do kuće, najčešće kod rodbine, kumova i većih prijatelja s drvenim ražnjem. Na ražanj bi maškarama nabili kobasicu, slaninu ili poseban okrugao kolač koji u sredini ima rupu. Manju djecu vodili su roditelji, a kada bi došli u kuću domaćina pjevali su: "Masti brk, kolombrk, nataci mi salandrk." Ili: "Ajde, bako, na tovan polako, pa odreži od dva prsta tanko." Domaćinu je obično bilo drago što su kod njega došli i darivao bi djecu. Osim na ražanj, netko je u korpicu stavljao jaje, suhog voća, bombona ili što je već imao. Taj se običaj zadržao do današnjih dana u malo suvremenijem obliku u Donjoj Bebrini, koji je ujedno od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske zaštićen kao nematerijalno kulturno dobro.

I za križarice[121] je, zahvaljujući KUD–u "Kolo" iz Donje Bebrine,[122] pokrenut postupak zaštite kao nematerijalne kulturne baštine. Luka Lukić je često pisao o križaricama, ne samo iz Klakara, nego i iz okolnih sela. U časopisu *Sveta Cecilija* objavio je dvadesetak notnih zapisa pjesama koje su pjevale križarice. Melodija i tekst neznatno su se razlikovali od sela do sela. Križarice su išle u proljeće na Spasovo i svojom su pjesmom zazivale kišu da bude plodna godina.

Odigoše se, a ne 'odiše;
Za kim se diže – za Božji križi.
Mala – golema – Kata sjerota,
Ne ima rušca – ne ima krušca;
Našla bi rašca – kod dobre druge,
Ne more brata – za kim bi pošla,
Grom ne gromi – šume ne lomi,
U toj je gori – moj bratac Mijo
Oblake svijo – da kiša pada,
Da trava raste – da paun pase,
Da perje gubi – da Mara bere,
Na svilu niže – i pod vrat veže.

---

[121] Krpan, 1994., str. 111; Toldi, 1997., str. 10, Baboselac-Mišin, 2004., str. 145–150; isti, 2014., str. 190–204.

[122] V. Baboselac-Mišin i Blaževac-Pajkov, 2003.

Cvala ružica – kraj vinograda
Neokopana – ne obrezana
Ne orezana – pod njom Marija.
Boga rodila – zaziva Anu,
Anu didalju – oder mi Ano,
Poljuljaj Boga – dat ću ti ješta,
Svilnu maramu – svilom vezenu,
[Svilom vezenu] – zlatom punjenu.
Gospodin sjedi – na zlatnom stolu
Spustio noge – u 'ladnu vodu;
Gospoja para – biser se truni,
Na svilu misli – i pod vrat meće.
A mi idemo – u vaše dvore,
[U vaše dvore] – na pune stole.
Tko nas daruje – zlatnim dukatom
Ti njega, Bože, – zdravljem veseljem.[123]

Porod

Pravila ponašanja žene u trudnoći, čin poroda i vjerovanja u trudnoći i o porodu Luka Lukić je, kao i mnoge druge značajke klakarske kulture, opisao detaljno. Nažalost, bilo je dosta smrtnosti, ne samo u novorođenčadi nego i u rodilja. Stoga su se žene pred porod obično ispovijedale "za ne daj Bože". Stalna se briga vodila da prilikom poroda posteljina bude čista, kao i sve ostalo u prostoriji gdje je žena rađala. Seoske žene nisu išle rađati u bolnicu. Dijete je dočekivala priučena seoska babica ili, ako nje nije bilo trenutno u selu, otišlo bi se konjskom zapregom u drugo selo po tamošnju babicu koja bi obavila porod. Zbog ovakvih prilika, većina se seoskih žena dosta razumjela u probleme oko poroda pa su ponekad zbog brzine rađanja dočekivale dijete one žene koje su bile u blizini. Nije bilo poželjno da porodu nazoči majka rodilje. Zbog velike smrtnosti nastojalo se da se dijete krsti na sam dan poroda. Ako bi se zaključilo da je novorođenče slabo i da neće preživjeti odlazak na krštenje u crkvu, krstio bi ga netko od prisutnih. Kako nije bilo umirujućih sredstava, rodilji se za ublažavanje bolova davao alkohol.[124]

---

[123] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 68a.
[124] Usp. Baboselac-Mišin, 2004., str. 9–16.

37. *Šafingari* (maskirani muškarci) obilaze Donju Bebrinu na Poklade, snimljeno u II. svjetskom ratu

38. Križari i križarice obilaze Klakar na Spasovo, oko 1930. godine

39. Vršidba žita na damferici obitelji Babić iz Gornje Bebrine, 1944. godine

40. Svinjokolja u obitelji Martina Ajdukovića iz Donje Bebrine, 1959. godine; prepoznati su u gornjem redu Antun Vuksanović iz Kupine (drugi slijeva), Martinova unuka Ružica Mirković (peta slijeva) i supruga Marija Ajduković rođena Baličević (šesta slijeva); zdesna čuči Martin Ajduković; ostale su osobe vjerojatno susjedi ili rođaci

Čim žena rodi, odma' ju žene, koje su tude, malo operu, pije malo rakije (jednu čašicu ili dvi) pa legne i spava da opočini. Ne sme puno pit, a jest mora po malo.[125]

Tijekom *babinja* rodilja je dobivala bolju hranu. Nije morala ništa fizički raditi, već je samo vodila brigu o djetetu i sebi. Ipak, teške materijalne prilike i nužnost stalnog fizičkog rada u Lukićevo doba nisu dozvoljavali da se žena dugo oporavlja nakon poroda ležeći u krevetu. Upravo su zbog toga žene najviše stradavale. Često su radeći nedugo nakon poroda teško obolijevale, a nažalost bi se nerijetko dogodilo i ono najgore, smrt. S druge strane, smrtnost djece je bila velika, ali su žene u ono vrijeme rađale puno djece pa se, ako bi koje i umrlo, nije žalovalo u tolikoj mjeri kao danas.

Ako malo dite u brzo dobije sklope, frašt ili se prebaci, trefi se, da umre, a mati je još u krevetu. Plače i žo joj, jer se napatila, a opet pomisli: "Pa fala Bogu treba i andjela. A kud bi zemlja, da to sve živi, što se rodilo?"[126]

Kod opisa poroda Lukić se najviše bavi *babinjama*, opisujući *velike* i *male babinje*. Uglavnom se rodilji donosila hrana i piće, a majka rodilje prva bi došla posjetiti kćer i unuče, donijevši najbolju hranu koju je imala. O imenu djeteta najčešće je odlučivao svekar, a majku se obično nije ni pitalo. Vrlo rijetko su se davala neka moderna gradska imena. Poštovala su se dva osnovna načina davanja imena djetetu: dobilo bi ime po djedu odnosno baki ili "kako donese svetac". Naime, pogledalo bi se u kalendar i koji je najbliži svetac bio, po njemu bi se dalo ime djetetu. U ratno doba, ako bi netko iz obitelji poginuo ili ako se otac nalazio na bojištu, muškom djetetu bi se dalo ime poginuloga ili oca. Izbjegavalo se da dijete dobije ime pokojnog brata ili sestre.

Sklapanje braka

Bilo je gotovo nezamislivo da se netko ne uda ili ne oženi i svatko je sebi tražio priliku.[127] Ako su djevojka ili momak imala kakav vidljiv tjelesni nedostatak, veći ožiljak ili bolest, vjenčali bi se za udovca odnosno udovicu. Kako piše Lukić, *Kad momak i cura sazriju, kad su u 19. godini* vrijeme je da se oženi ili uda.[128] Djevojke su se rano udavale. S dvadeset godina starosti djevojka

[125] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 72a.
[126] Isto, str. 78a.
[127] Usp. Baboselac-Mišin, 2004., str. 17–72.
[128] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 81a.

je već bila *stara cura*, dok je momak mogao biti neženja i koju godinu više. Brižne majke su, čim se rodi žensko dijete, već počinjale spremati *ruvo* za njezinu udaju. Ako je majka imala više kćeri, spremala je *ruvo* svima jednako.

Mladi su se u raznim prilikama zagledali,[129] ali je ipak bila presudna roditeljska riječ. Tako se događalo da se vjenčaju i parovi koji se međusobno nisu voljeli. Netko je gledao na miraz, netko na nešto drugo, uglavnom ljubav nije bila presudna. Gospodarski interesi su vrlo često bili iznad nje. Roditelji su, kad im djeca prispiju za sklapanje braka, tražili priliku za svog sina ili kćer. Često bi ih nagovarali i savjetovali, a tko je bio poslušan, taj bi i pristao. *"Ako je tvoja volja, poć ću za njega."*[130] Neki su se i opirali jer su slušali svoje srce i nisu htjeli slušati nagovor pa bi roditeljima, posebice majci, odbrusili: *"Šta te briga?, to na te ne spada."*[131] Velika je većina roditelja gledala na miraz i bogatstvo mladine obitelji. Možda bismo iz današnje persepktive morali imati više razumijevanja prema takvim postupcima, jer je trebalo preživjeti u okrutnim vremenima, a od sâme se ljubavi nije moglo živjeti. *Otac jednostavno kaže ovako: "Ako neš nju uzet, uzmi torbu i štap, idi od nas, nisi više naš, mi ćemo živit i bez tebe." Sin na oto mora uzet, kog ne voli.*[132] I djevojku su znali natjerati "*za bogatog bitanjgu i linca*",[133] pa je cijeli život patila, ali se zbog sramote i djece nije rastajala od supruga. Sve to nije moglo proći bez podbadanja seoskih baba koje su vrlo često posredovale u sklapanju braka.

U Brodu se sastale dvi žene, jedna iz Crnog Potoka, a druga iz Klakarja, pa će ona prva (Eva): "Ženio bi mi se sin Stipa, al nema kog uzet, ne znam, kako će bit?" Ova druga reče: "Ima kod nas sjerota, al je radna i fest cura, samo se nema čim udat." "O ništa za to", reče prva, "mi ćemo joj pomoć, samo ako je vidit." "Ge, je, to je persona, dodjite i vodite ju, ona bi se udala." Došo momak, dopala mu se, smislili, uzeli ju, dali su i trošak, a ona nije za posal. Malo po malo uz dobru svekrvu naučila se sve radit i bilo dobro u kuće.[134]

Svatovi su se obavezno održavali ujesen kad se poberu plodovi s polja i kada ima svega u kući od hrane i pića. Iako je život bio težak, za svatove se nije štedilo.[135] Tko je bio imućniji, pravio je velike svatove i pozivao u njih skoro cijelo selo. Na taj je način zapravo iskazivao svoj društveni ugled i status.

---

[129] Usp. Sršan, 2010., str. 1183.
[130] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 81a.
[131] Isto.
[132] Isto, str. 82a.
[133] Isto.
[134] Isto, str. 84a.
[135] Usp. Blaževac-Pajkov, 2004., str. 150.

Pripreme za svatove trajale su cijelu godinu. Dobar domaćin i brižna majka puno su toga imali spremnoga.

Trebalo se navrijeme obavijestiti kumove i rodbinu o svadbi da se znaju pripremiti. Drugi svjedok ili stari svat, kako ga se zvalo u Lukićevo vrijeme, bio je s materine strane, ujak ili tetak. Lukić je detaljno opisao sve običaje i protokole od zaruka do svatova. Po nepisanim pravilima, u prošnju je prvo išao momak s prijateljima. Kasnije je formalno odlazila svekrva noseći novce djevojci. Potom su slijedile zaruke i sami svatovi. U selu se znalo kada se što daruje, kakav se poklon nosi u goste, kako se trebaju počastiti *prijaci*. Znalo se i zamjeriti obitelji ako se netko od uzvanika osjećao oštećenim jer je smatrao da zaslužuje bolju čast i poziciju u svatovima. Jako je pritom bilo važno gdje tko sjedi. Ne daj Bože da bi netko sjeo na mjesto mladenaca ili kumova.

Svatovi su se održavali nekoliko dana. Jelo se i pilo, veselilo, a svirači su obavezno uveseljavali uzvanike. Mlađi momci su zbijali šale i pravili razne spletke da bi bilo što veselije i zabavnije. Da bi sve teklo po planu, brinuo se čajo. To je osoba koja bi se izabrala pred same svatove između *uzova*, odnosno *uzov-komšija*, susjeda koji pomažu oko svatova ili ukopa. Gledalo se da čajo bude veseljak i da poznaje svadbene običaje. Čajo je vodio brigu da se sve odvija prema protokolu i dogovoru. U svatovima se puno jelo i pilo, pa ima jedna narodna: "Tko kuću pravi i sina ženi, toga ne treba žaliti."

41. Obitelj Pejić iz Klakara: otac Franjo, sin Marko i majka Marija rođena Damičević, u svatovima Franjinog brata Pere, koji se vjenčao s Mandom Damičević 1959. godine

42. Svatovi Antuna Stanića i Ane Jednobrković, u Klakaru 1941. godine

43. Svečano opremljena svatovska zaprega prolazi Klakarom: bratići Ivan i Franjo Baričić iz Gornje Bebrine sa suprugama Maricom rođenom Vidić i Marijom rođenom Lović te Franjinom sestrom Mandom Leović, oko 1950. godine

44. *Svadbice* (mlade udate žene) u svatovima Đure Pitlovića i Franjke Lakušić, u Klakaru 1947. godine; u prvom planu slijeva nadesno: Reza Pejić, Marija Leović, Reza Tvrdojević, Manda Leović, Eva Tvrdojević, Anka Pejić, Liza Vidić; na tlu sjedi nepoznati *čajo*

Smrt

"Star se nada, mlado iznenada."[136] Lukić u svom rukopisu navodi da stariji svijet više razmišlja o smrti nego mlađi, što je i uobičajeno i prirodno. Čim prijeđu pedeset, šezdeset godina, ljudi više razmišljaju i pričaju o smrti pa si čak i pripremaju odjeću u kojoj će se sahraniti. Mlađi svijet se sahranjivao u najboljoj odjeći koju je imao, dok su se stariji sahranjivali u standardnoj odjeći koja je priličila njihovim godinama, ali je morala biti nova, nikada nošena. Prema Lukićevim zapisima može se iščitati da se smrt smatrala sastavnim dijelom života, pogotovo ako je bila riječ o starijoj osobi. Pošto je smrtnost male djece bila velika, žalost je trajala samo osam do četrnaest dana. Zanimljivo je da je suprug suprugu žalio samo tri do četiri tjedna.

Ovako je sad u selu i u župe običaj žalosti: za ocem i majkom 1 ili 2 godine, za bratom ili sestrom 1 godinu, za djetetom 1 godinu, za čojekom 6 mjeseci, čojek za ženom 3 ili 4 nedilje, a za malom djecom 8–14 dana pa dobro. Još ima roda, pa se žali za ujakom ili tetkom 6 mjeseci, za stricem isto tako, a tako po 6 mjeseci za didom ili bakom. Tko ima baje, pa umru – od strica sin, od tetke sin, ili od ujaka sin, pa umre, i on se žali 6 mjeseci, to je dosta. Al ako je tko kom veliki prijatelj, pa umre, žali ga cilu godinu dana, a i više.[137]

Uz umirućega je obavezno netko sjedio da bi mu u trenutku smrti u ruke stavio svijeću. Svijeća se držala pod jastukom i kada bi se vidjelo da je bolesnik na izdisaju, u ruke bi mu se stavila svijeća i zapalila. Nakon što bi izdahnuo, svijeća se stavljala sa strane i gorjela je sve do ukopa. Rodbina je prije sahrane obilazila pokojnika, molila se za njegovu dušu i izražavala domaćima sućut. Nije postojao običaj velikog *željkovanja* i *nabrajanja*. Jedino, ako su pokojnik ili pokojnica bile mlađe osobe, onda bi majka ili supruga glasno plakale i nabrajale nad mrtvim tijelom. Nisu postojala standardna naricanja, nego bi svatko nabrajao što mu je padalo na pamet. Pokojnik bi do ispraćaja ležao u kući na improviziranom odru. Obično su to bile dvije klupe, obavezno smještene pod prozorom. Do groblja su pokojnika pratili svećenik i djevojke,[138] koje su u slučaju smrti roditelja pjevale pjesmu *Zbogom, dragi roditelji*. U Klakaru i okolnim selima postojao je takozvani *uzov*, koji bi organizirao cjelokupan ukop od pravljenja križa i lijesa, prijevoza do groblja i kopanja rake do sahranjvanja. Ni sahrana nije mogla proći bez obilja jela i pića. Nakon sahrane znalo se dogoditi da se previše popije pa bi se i zapjevalo, što je bila sramota.

---

136 Usp. Baboselac-Mišin, 2004., str. 73–84.

137 Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 121a.

138 Usp. Sršan, 2010., str. 1183.

Kod jela i pila zadržu se dosta dugo, pa prave šale, da se ukućani rastresu i razvesele. Znaju otić na tovan, pa lupit tucalom, ko da je pokojnik došo; okreću fort čekrkom, eto ga na tavanu, objesu ajdamak na gredu, zapalu ga, pa pušu i tjeraje ga jedan na drugog, da se sažgu, iz zdjele režu nožem brašno, u sredini je novac (četvorka) a tko ga sruši, mora sa zubima izvadit, onda ga malo gurnu, da bude vas brašnen i tako razne šale sprovađaju, što kom pade na pamet.[139]

Drugi dan nakon sahrane uža familija otišla bi obići grob, posvetiti ga i izmoliti nekoliko molitava. Taj se običaj zadržao sve do danas, samo što se na groblje ide treći dan. Imućniji su pravili zidane grobnice, osobito kada bi im umro netko mlađi. Svi su se ostali ukapali u zemlju. Svaka je obitelj imala svoje mjesto na groblju gdje su se sahranjivali, polagajući tijelo jedno na drugo ako bi prošlo više godina od prethodne smrti. Inače, grobna su se mjesta okopavala i uređivala. Oko njih se sadilo cvijeće i palile su se svijeće.

Zabave i pripovijetke

Iako se teško živjelo i naporno radilo, uvijek je bilo vremena za zabavu i razonodu. Lukić je dobro opisao kako se tko zabavlja s obzirom na dob i spol. Stariji svijet bi se obično družio sjedeći na klupi ispred kuće. Šalili su se međusobno i pričali svoje uspomene. Najviše je zabava i druženja bilo u zimsko vrijeme kada nije bilo previše posla, a noći su duge. Navečer su se žene okupljale na prelo, gdje su izrađivale tekstilne rukotvorine, pretresale novosti, šalile se, pa bi i zapjevale. Stariji muškarci su se obično ljeti okupljali vani ispred kuća, a zimi u nečijem podrumu ili u sobi kraj tople peći. Kartali su, pili i vodili neobavezne razgovore.

Svakako su za zabavu i igru najviše vremena imala djeca. Bez obzira na doba godine, ona su se uvijek družila i igrala. Vrlo često djeca su kroz igru oponašala starije, pogotovo svoje roditelje, pa bi se igrali svatova, vozili drva, pravili topove, mijesili kruh, tjerali lađu, kupili sijeno... Luka Lukić je opisao oko stotinjak raznih igara djece i mlađih cura i momaka. Mala djeca predškolske uzrasti igrala su se dvadesetak igara.

Tjera lađu. Djeca uzmu manju daščicu 20 +10 cm, metnu u berek na vodu, pa to šibom tjeraje dol niz vodu i tako tjeraje lađu. Idu kraj bereka veseli i

---

[139] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 120a.

čude se, kako je lađa brza, a nitko ju ne ćera. To radu muški, a njekad i ženske, pa se zabavu po 2 sata s tim tjeranjem daščice.[140]

Veća djeca koja su polazila školu poznavala su tridesetak igara.

Spasa se igraje muški i ženske zajedno, al' samo u avlije, ge se mogu djeca dobro sakrit i trčat. – Skupi i' se petero, šestero, pa jedno žmiri, a drugi se sakriju ma ge bilo u dvoru. Na panj donesu štapić od po metra, col debel, pa će s njim udarat, kad koga nađe. Đeca se sakriju, on viče, a žmiri: "Jeste l'?" – "Jesmo." Onda ide, pa je traži. Kog prvog vidi, trči, lupi tri put štapićem o panj i viče: "Ivo je za buretom 1. 2. 3 spas." Onda Ivo ide žmirit, a on se sakriva i tako to ide po cili sat, a njekad i dulje.[141]

Momci i djevojke imali su svoje igre. U njima su sudjelovali i oni koji su bili pred ženidbom ili udajom, ali obično navečer u radni dan kada nije bilo kola. Dok je toplo vrijeme, navečer su se mladi okupljali pred kućama i igrali se raznih igara ovisno o uzrastu. Ako je netko znao svirati, malo bi se i zaplesalo. Ako nije bilo svirača, djevojke su pjevale ili plesale šetana kola bez svirke.

Momačke igre bile su dosta zahtjevnije i grublje od djevojačkih. Momcima je trebalo više prostora za igru, pa bi se obično igrali na većoj ledini ili bi pošli preko nasipa na *utvalj*.[142]

Kužice.

Igraju se momci u selu, više za šalu i zabavu, da im bržje prođe vrime. I to se igraje prid kućom, ge ima dosta mjesta za igru. – Poprave se na strane veće jamice, kako more u nju stat šaka, nabavi se štap ili klipa od metra, col debela i obla, a i komad drveta od 4 cola debljine i dobar col debljine, pa se onda ide igrat. Jedan, dobre volje, pođe, da mulji i tjera kužicu u selo, a drugi ju dočikaje, pa ju tjeraje od sela, oni ju zatepu natrag. Onaj se pati i opet ju tjera, a ovi vraćaje. Ali u tom on požuri, pa turi svoju klipu u rupu, a sad onaj, što je prez rupe, mora muljit, mora test kužicu u selo. On mulji za sve. Ne sme ju uzet u ruke, jer mŭ viču: "Joj smrdljivče, uzeo si govno u ruke", pa ju mora bacit što prije od sebe. – On klipu popriči, onda ju ne mogu zatest, a to im smeta. – Tako oni tepu i minjaje se po cili sat, dok se ne umoru, ili im omrzne, pa će sad počet šta drugo. Tu igru igraje samo momci, u avlije ili prid kućom, bude i' po šest do osam, a ženske tud neće u igru. Igra je više za šalu, a znaju se nekad i svadit za kužicu, tko

[140] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 10b.
[141] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 23b.
[142] Usp. Baboselac-Mišin, 2010., str. 67–97.

je prvi vrgo klipu u jamu. Igra se ne ponavlja, a dulje traje od sata. Igra se samo u proljeću i ljetu, kad je suvo i toplo, u jesen se nema kad, ima dosta posla.[143]

Djevojačke su igre bile dosta nježnije. Njihova se zabava više odnosila na pjevanje i plesanje šetanih kola. Zimi su se, kao i momci, klizale, sanjkale i grudale.

Traži guska prilaza.

Igraju se zangot muški i ženske, nji' desetero. Uvate se za ruke ko kolo, a jedno bude u kolu, to je guska. Polako se miču na livo i govoru: "Obuj suknju zelenu, pod 'nu našu Jelenu, i tkanicu štikanu, štikanu, traži guska prilaza." Onda traži, ge bi prošla iz kola. Kod koga prodje napolje, onaj ide u kolo, pa bude guska (koji pusti ruku dol). Okreću se polako i fort to govoru. U ljetu se to igra u dvoru ili prid kućom, kad je suvo i toplo, a igra dura i po cili sat.[144]

U dugim zimskim noćima, kada se oko tople peći okupljala cijela obitelj, stariji su članovi pričali istinite i izmišljene priče koje su djeca pozorno slušala. Vještiji su pripovjedači često puta u priče dodavali nove detalje ili su čak izmišljali cijelu novu priču. Lukić je u Klakaru zabilježio jako puno pripovijetki, ozbiljnih i šaljivih, navodeći za svaku podatke o kazivačima. Priče su se prenosile usmenom predajom. Mlađi su ih učili od starijih, a kasnije su pričali te iste priče svojim potomcima. Neke su pripovijetke imale poučne sadržaje, upućene najčešće neposlušnoj djeci. Kako smo već naveli u uvodu, Lukić se u pojedinim poglavljima raspisao, pa je tako u Klakaru zabilježio oko petsto pripovijedaka, dvjesto šaljivih priča i stotinjak zagonetki.

Čudan sat na tornju.

U gradu Milanu u Italije, ima na tornju stolne crkve čudan sat. Stoji tamo 11 apostola, a nema 12 kako je to bilo. Kad se crkva pravila, zaključili su ljudi i odbor, da će na toranj metnit taki sat, kakog nige nema. Bude to i raspisano, da se javi, tko će taki sat napravit. Javi i' se više, al badava, sve je to poznato, dok nî došo jedan mladić, šegrt od satara i reče: "Ja ću to napravit, samo mi dajte material za to." Oni na njega zlo, da ne zna, ali on fort zapoteko, da će načinjit, što nema nige na svitu. "Dobro", rekoše oni, "a šta ćeš uradit?" "Evo šta ću: na svaku brojku će doć apoštoli, a kad bude podne, doći će svi 12 gore." Tako i bi, on je to dobro izveo i uradio. Kad je 1 sat, izidje 1 apoštol, kad su 2 sata, izidju dva, a u podne evo i' svi 12. Svima se to dopalo. Platili su dobro dječaku i zapritili mu, da on to više nige ne radi. Šta će sad? Dadu ga oslipit, pa

143 Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 38b.

144 Isto, str. 47b.

su prez brige, al on će im se osvetit... On se lipo sprijatelji sa zvonarom, išao češće u crkvu, da se moli. Jednom predpodne ode on u crkvu, zamoli zvonara, da ga odvede gor do sata. I odvede ga gor. Kad izbi 11 sati on nješta satu uradi, on stade i više ne ide. Tako stoji taj sat do danas. Išli su satari gore, gledali i probali, al ništa ne razumiju u njeg, pa tako stoji sat sve do danas.

Govorio: Andrija Blažević kb 49. iz Klakarja.[145]

Šaljive pripovijetke uglavnom su bile napisane na osnovi istinitih događaja iz svakodnevnog života. Obično su kratke. Puk ih je lako i rado pamtio i prenosio mlađima. Šaljive su pripovijetke vrlo često bile korištene u svakodnevnom razgovoru kao primjeri i usporedbe. Recimo, prilikom obavljanja nekog posla ljudi bi se sjetili nekog šaljivog događaja i prepričavali su ga da se razonode i odmore.

Kratak račun.

Uzeo čojek u birtije novine, pa čita. Dodje gazda, a on zapita: "Šta bi vi da čojek ispije rakiju a nema čim platit?" "Dao bi mu nogom u tur, pa nek ide." On se digne, dodje do vrata, pa reče: "Nemam novaca, isplatite me nogom", pa ode, a gazda za njim, da ga lupi. – Izmako je, al je platio, jer je to bila samo šala.

Govorio: Stipo Pitlović kbr. 46. Iz Klakarja[146]

Bolesti, liječenje i lijekovi

Briga o vlastitom zdravlju oduvijek je bila važna u ljudskom životu. Koliko je zdravlje bilo bitno u Lukićevom vremenu govori i činjenica da je o tome napisao oko 150 rukopisnih stranica. Detaljno je opisao koje sve vrste bolesti postoje i kako se liječe, potom i ljekovite biljke te druge tvari koje se koriste pri liječenju. Naznačio je kako se ponašati i što učiniti u određenim okolnostima:

Tko u zime mokri prste, pukne mu često u priko prst, pa i do kosti kadkad. Najbolje je, kad se to trefi, 'no mjesto dobro omastit svinjskom mašćom, pa lipo zavit i svezat. Ako je jako puknut, da zja, uzme se loja, pa se 'na pucojsina ispuni lojem i ozgor sveže. Tko tako dva, tri put uradi, svede se koža i brzo prođe, samo se mora malo pričuvat no mjesto.[147]

---

[145] Lukić, OE HAZU SZ 128b, str. 42.

[146] Isto, str. 271.

[147] Lukić, OE HAZU SZ 128a/1, str. 570.

Može se zaključiti da su Klakarci u Lukićevo doba malo odlazili liječniku i slabo su koristili blagodati moderne medicine.[148] Tomu je bilo više razloga, primjerice, udaljenost od grada i činjenica da se svaka usluga morala platiti i da je vrlo često bila preskupa za osobe srednjeg imovnog stanja. No, važan je razlog bio i vjerovanje u tradicijski način liječenja. Liječniku u Brod odlazilo se samo u krajnjoj nuždi i kod ozbiljnijih oboljenja, kada tradicijska medicina nije pomagala. Tadašnja je vlast vodila brigu o porodima. Organizirala je tečajeve za primalje na kojima se nastojalo osposobiti bar jednu primalju u svakome selu. Budući da su medicini bile vičnije od običnog puka, ove su se babice često bavile i drugim liječenjem, kako ljudi tako i životinja.[149] Osim toga, u svakom je selu bio bar jedan čovjek koji se bavio prijelomima kostiju i znao je "narediti" ruku ili nogu. Za imobilizaciju koristile su se tkaninom obložene daske i daščice, ručno napravljene i prilagođene slomljenome ekstremitetu. Vrlo često kosti bi krivo zarasle, ali to se nije smatralo velikim problemom, pogotovo kad je bila riječ o starijim ljudima.

Pučka izreka kaže da "za svaku bolest raste trava". Luka Lukić navodi široku lepezu ljekovitoga bilja koje je koristio ondašnji puk.[150] Navedeni su pučki nazivi biljaka od kojih su mnogi danas zaboravljeni ili su istisnuti novijim tuđicama. S jedne nas strane u Lukićevu rukopisu fascinira pučko poznavanje ljekovitoga bilja i primjena biljnih lijekova pri liječenju raznih bolesti, dok nas s druge strane zastrašuje liječenje pečenim miševima, životinjskim izmetom, urinom, dlakom i raznim sekretima, napose kada je riječ o djeci. Ponekad su se koristila i opasna anorganska sredstva kao što su barut, petrolej, sumpor, modra galica i slično. Lukić je zapisao sve što su mu kazivači govorili, ali možemo vjerovati da su se opisane opasne tvari koristile vrlo rijetko.

Koliko god s današnjeg stanovišta gore opisano izgledalo ružno i nevjerojatno, puk je kroz životno iskustvo dolazio do spoznaja i znao je što mu pomaže, a što ne. Urin se koristio kao dezinfekcijsko sredstvo za rane nastale oštrim predmetom i ranjavanje vatrenim oružjem. Napose je rabljen u ratovima kada je nedostajalo lijekova i medicinske opreme. Zakapanje bolesnika u stajski gnoj bila je svojevrsna sauna. Fermentacijom stajskoga gnoja dolazilo je do njegova zagrijavanja. Na taj su se način liječili reuma, išijas i prehlade. Drugi je postupak bio da se na štednjaku grijao crijep ili cigla, koji su se stavljali na bolno mjesto. Vrlo često, osobito zimi, ljudi su "parili" noge. U lavor se stavljala gotovo vrela voda, a bolesnik je u nju uranjao noge. Na taj se način podizala temperatura tijela, koja je izazivala znojenje. Evo početka Lukićeva katologa bolesti i lijekova:

---

148 Usp. Tkalac, 1994., str. 124–125.

149 Usp. Sršan, 2010., str. 1181, 1187.

150 Usp. Toldi, 1994., str. 183–184.

Abecedni pregled bolesti i likova.

A) Bolesti.

Badlji	*počupaje se.*
Bîlo	*šećer, plavetnjak, bjelanjak i očale.*
Boli u koljenu	*pari u trine, rakija – Brezovica.*
Bljuvanje	*prst u usta, listići, olean. list, ne zibaj dite.*
Boli pod prsjem	*pelin, vratić, obloge, esenc, ṭari trbu'.*
Bode na rebri	*crip, žitne posije.*
Bolest prsja	*kaša, flaster, judiform.*
Biljega na kože	*isto*
Bradavice	*trgaje se, izrežu, ispalju, svila, struna.*
Boli grćalov	*šećerna voda, ladne krpe, čuva se.*
Bol u trbuvu	*cripovi, rakija, kim.*
Cipa u glave	*mir, tavno, toplo.*[151]
(...)	

B) Likovi.

Arnika i lopovsirće	*kad glava boli.*
Arsenik – kape	*utrošit dite.*
Bili šićer	*bîlo, divlje meso, kašalj, zub boli i oče bolu.*
Bila blažena	*cvit.*
Blato	*kad čela ujede.*
Bili papir	*kad glava boli.*
Bili luk	*gljiste, mora sisa*
Bili gra'	*škrofule.*
Bjelanjak	*kad oče bolu.*
Bila gljista	*gûša.*
Beka to	*zemlju jede.*
Bije se po prsti	*zemlju jede.*
Bazov cvit	*kašalj.*
Burmut	*kijavica.*
Barut	*krv pati, – trbu' boli.*
Bokvica	*lupi se, poreže.*
Bocni i ščipi	*maruljice i žuborice.*
Budi bos	*kad nažuljiš noge.*
Brašnom se nakadi	*nos zapirit.*
Bljuje se	*otrovo se, zli se.*
Budimska voda i kreda	*tripel.*[152]

---

[151] Lukić, OE HAZU SZ 128a/1, str. 625.

[152] Isto, str. 629.

Magijska vjerovanja i postupci

Kad je čovjek bolestan učinit će sve samo da si olakša muke i bolove, a sva magijska vjerovanja, vračanja, gatanja i bajanja usmjerena su k tome da utječu na poboljšanje psihičkog stanja bolesnika. Uspjeh je bio to veći što je bolesnik više vjerovao u magiju. Kako ove pojave nisu izumrle sve do danas, nije uputno pripisivati ih samo neobrazovanosti stanovništva u Lukićevom vremenu.

Kad se uruga ili urekne

Potlje goda i svatova, pa i potlje gosti se tuži mlađi svit, da je glava boli, ziše im se i da i' mari maravica. – Brižna baba ili mat' trči takija žene, koja se u to razumije, da metni njiroge na uroke. – Kad je metni, donese, da se voda popije i takija bolesniku odlani i bolje mu je. Drugi svit baje i pere ruke odostrag, pa se 'na voda pije, a ima i takog svita, koji u to sve ne vjeruju, pa svejedno živi i nî umro od gladi. / Kod te bole, dobro je, da se bolesno čeljade lipo umije i čelo i slipe oče istare, pa malo pije vode i 'oda, pa mu takija bude bolje, a za sat, dva i prođe. – Ako se čeljade na to nauči, mora se onda svaki put metat njiroge i trt glavu, da bola umini.[153]

Bajanje ili prigovaranje je bilo rašireno:

Evo, tko zna prigovore u Klakarju:
a) od zmije kad ujede Franjka Gačić
b) od zmije kad ujede i Anka Stanić kb 72.
c) od sandžija znade Stipan Pitlović kb 26.
d) od crvi zna djed Stanko Pejića kb 65.
e) od uroka (ugljenje) Marica Pejić kb 82.
f) kad se čojek lupi (ubije) Marija Čaklovac
g) kad je vilovski trud zna Franjka Stanić
h) od žutjenice Kristina Ujdurova
i) od perućca djed Pero Djurčevića kb 36.
j) od lišaja Tera Pitlović kbr 46.
k) od nicine Beštijan Gačić kbr 59.

Njiroge metat znade više žena u selu, a najviše Marica Pilović kbr 46., pa Tera Stanić kb 48 i Mara Leovića. – Da žene nemaje djece, ili da se riše ploda, to su dvi babe, koje to za dobre pare i vrlo tajno radu.[154]

---

[153] Isto, str. 611.

[154] Lukić, OE HAZU SZ 128c, str. 36b. O pobačajima u Slavoniji v. Sremec, 1940.

Iako je klakaračko stanovništvo bilo skoro stopostotno katoličko, magijski su postupci u liječenju, dakle, bili česti. Usto je i u običajima bilo praznovjerja, koja nisu u skladu s katoličkim naukom. Premda su Klakarci u Lukićevo doba kao i danas bili pobožni i redovito su išli u crkvu, vjerovanja u razne vračke nisu im bila strana. Pojave koje čovjek nije znao objasniti, bio je sklon pripisati nadnaravnim silama i bićima, primjerice, vilama i vilenjacima.[155] Neki su se su ljudi specijalizirali u takvim znanjima pa su bili smatrani svojevrsnim seoskim vračevima.

Lukić je zapisao jako puno gatanja:[156] po svecima, stvarima, nebu, životinjama, bilju, danu, snu, suncu, mjesecu i pojavama na čovjeku. Vjerovanja je u Klakaru posebno puno bilo o stoci, koje je bilo mnogo i od koje se živjelo.

Mi imali dobru kravu. Zvali ju Šara, a bila dobra na mliku i dojila se prez teleta. Došlo proljeće, prošlo Djurdjevo, a ona sutradan nema mlika, pa nema. K nama došo mlinar, mi mu se potužimo, a on kaže: "Kupite lončić, malo udojite mlika, vrgnite ga kuvat, pa vilicom bodite po mliku, doć će do vas ona osoba, koja je odnila mliko." Mi to zbiljam uradimo prid večer, a u jutro dodje k nama komšijnica i tuži se: "Sva sam bolesna, sve me boli, osobito rebra, nješta me bode pa eto nije dobro." A moj čojek njoj reče od komada: "To si dobila, što si odnila mliko, sad imaš tištavce."

Govorila: Liza st. Blažević, kbr 27. iz Klakarja.[157]

Mnoga su gatanja pratila ponašanja životnja i na temelju toga predviđala kakvo će biti vrijeme. Životinje su svojim instinktom predosjećale kakvo će vrijeme biti sutra. Ako kokoši rano idu na sjedala, sutra će biti lijepo. Ako lastavice nisko lete, sutra će padati kiša. Ako guske lepršaju u prašini kao da se kupaju, bit će kiše.

Kakvo će vrijeme biti cijele godine i hoće li godina biti rodna ili gladna, ljudi su gatali po svecima:

Kako je vrime, na 25. I. ove godine, (na dan obraćenja sv. Pavla), tako će bit vrime puni šest nedilja.[158]

Na svitlo Marinje 2. II. pazi se, kako je u jutru. Ako je vedro i smrznuto, kopat će medo dublju rupu, a ako je oblačno, neće kopat, ostat će vani, jer će od to doba bit ljepše i toplije vrime.[159]

---

[155] Usp. Toldi, 1994., str. 195–200.
[156] Usp. Toldi, 1994., str. 185–195.
[157] Lukić, OE HAZU SZ 128c, str. 7.
[158] Isto, str. 24.
[159] Isto.

Sv.Matija 24. II. led razbija, pa ako je zima i smrznuto, mora puć i bit toplije; zato narod i govori: Sv Matija led razbija, ako ga nema, on ga sprema.[160]

Na Medardovo (8. VI.) se pazi, oće li bit kiša ili lipo vrime, pa ako je kiša, bit će fort šest nedilja svaki dan ma najmanje.[161]

Nijedna prigoda, neovisno je li riječ o radu ili slavlju, nije bila lišena raznih vjerovanja. Vodilo se, primjerice, računa da se na dan kada se pare rubine ne sije žito, jer se u suprotnom "ne sme sijat žito cilu godinu". Prije sjetve bi se jedna šaka sjemena bacila na stranu i reklo bi se: "Ovo ticama nebeskim!" Svi poslovi u polju počinjali su se obavljati od istoka, tj. od izlaska sunca.

Lukić nam je zorno opisao razna gatanja i čarolije o glavnim svetkovinama, pogotovo za Božić:

Gatanje i čarolije o Božiću.

1) Na tucin dan se djeca ne biju, imat će čirjake po seb'.
2) Kud ide dim, kad se utrnu sviće, ono će prvo čeljade umrt u toj kuće.
3) Koliko se slama izvuče, toliki će bit lan na ljeto.
4) Na ponoćku i od nje idu svi kućani zajedno, nige se ne okreću, onda se čele ne rasipaje.
5) Ne čisti se štala na dva dana.
6) Ne ide se nikud u selo onaj prvi dan, jer je velik svetac.
7) Nema kola onaj dan nikako, velika svetkovina.
8) Mrvice od jela se skupe i čuvaje, pa kad grni, meću?
9) Sve se krpe i trulje unesu pod krov, da nisu vani na plođu, jer kažu: koliko je krpa vani o Božiću, toliko će bit marveni koža na plotu.
10) Ako je Božić bil, bit će Uskrs crn, ako je o Božiću blato, bit će o Uskrsu snig i led: zato govoru: Božić bil – Uskrs crn i obratno.
11) Slama se meće u gnjizda, da kokoše nesu tud, a ne širom po avlije; a po šljivama se meće i moli da one urode bar srednje ruke ako ne posve dobro.[162]

O Uskrsu također postoje razna gatanja i čarolije:

Gatanje i čarolije o Uskrsu.

Ima toga nješta, al' to svit taji, neće da se zna, u tom su sebični i neće drugom reć, da i on to radi. Evo sad nekoliko stvari:
1.) Kad grmi na Vel. petak, bit će pušljivo voće.
2.) Šarena šiba, donešena iz crkve (ma bio i komadić) meće se u bostan, na gredicu, ge se želi, da bude dobro zelje, luk, krumpir ili gra'.

---

[160] Isto, str. 24b.
[161] Isto, str. 25.
[162] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 61, 61a.

3.) Voćka, koja nikako ne rodi, uvati se rukom na Vel. petak, malo se podrma s njom i kaže: "Ako ne urodiš ni ove godine, posjeć ću te, ić ćeš u vatru, tom se nadaj."
4.) Svinjar mora pojest na Uskrs svaki dan cilo jajce (kokošje) da mu svinje ne dobiju gronicu (vratobolju).
5.) Tko je pjegav po licu i čelu (purje pjege) on se u subotu umije u 'noj vode, što su se jajca kuvala, pa će mu nestat pjega s lica.
6.) Na prvi dan Uskrsa, ko i na Božić, ne ide se nikud u selo, osim u crkvu.
7.) Na prvi dan Uskrsa nema kola ni igranja u selu.
8.) Po pleću kuvanom i po kosti u njem, gataje njeki, kaka će bit godina: suva ili vlažna, dobra ili 'rdjava.
9.) Šljivove grančice, što se kuvale sa svetenjem metnu se u bašče na šljivu ili na koju voćku, da dobro urodi bar ove godine.[163]

Ni porod nije bio lišen raznih vjerovanja.

Ako žena vidi, da se konji pare, onda će se porod jako otegnit, rodit će istom za 10 ili 11 mjeseci, jedva će dočekat, da je prosta. – Nosi li žena na livoj strane, bit će muško dite, ako na desnoj, bit će žensko. Žena u drugom stanju ne sme na pragu sjedit, na dubleku, na krinje, jer će bit dite dublek i tupavo, pa se na to pazi. Ne sme krv dočekat kad se kolju svinje i živad, jer će se dite prezat. – Nosećoj žene mora se nešto dat, kad dodje u kuću, ma bilo šta: komadić kruva, jajce, lukovicu, kocku šićera ili ma šta bilo. – Ako upade, mora se šuteć dić i ništa ne reć. Jel' se dite miče, živo je, dobro će bit, nije se ubilo.

Trudna žena ne sme ni mislit, da će dite bit lošo, falično, grbavo, šepavo, bez ruke, noge ili tupavo; ako se o tom češće misli, onda to baš i bude. – Ništa strašnog ne bi smjela čut, na priliku ubojstvo roda, umorstvo, veliku viku ili larmu, vatru i napadaj. – Ne bi smjela gledat mrtvu zmiju i pljunit na nju – jer će djetešcetu smrdit iz ustu. – Ne sme taka žena čut iznenada ništa strašnoga.[164]

Evo primjera gatanja i vračanja kod sahrana:

Kad se sprovod kreće iz avlije, odsiče se orozu glava i pusti, da leprša po dvoru, to onda ako je umro čojek, a ako je žena umrla, odsiče se glava kokoše i nek lepršа po dvoru. Poslje se uzme mrtvo živače, pa se pofuri i spremi za jelo. – Uzme se lonac, lupi o koleso pod šupom i on se raspe u komade, a njeki vračaju, pa takija za sprovodom uzmu matiku, pa ravnaje vagoše, kud su išla kola, da zato, da pokojnik ne zna doć u svoj dvor, pa da je ne plaši po noće.[165]

---

[163] Isto, str. 63a.
[164] Isto, str. 69a, 70a.
[165] Isto, str. 119a.

Najveća tuga i žalost su kada izgubite svoje najmilije. Majke koje su izgubile sina ili kćer proživljavale su tešku traumu, pa im se u tuzi katkad svašta pričinjavalo. Često su sanjale čudne snove, koje su pričale mještanima, a oni su ih proširili i pretvarali u vjerovanja.

Majka želi s mrtvim sinom razgovarat.

U Bukovlju, nedaleko Broda živila je udovica Anica Šumareva. Imala je sina Stipu, meštra u komšiluku, u Vranovcima. Al' on, kako je bio žestok i brižan, dobije sušicu i za dvi godine umre. Jadna mati oće da svisni od žalosti, a najteže joj to bilo, što je naglo umro, pa se nî dosta napripovidala s njim. – Mati ko mati, moljila se i plakala, a padne joj na pamet, da bi sa sinom malo razgovarala. – Jednom prilikom rekne to ona i g. paroku Sokoliću. On ju je od toga odgovaro i moljio, da to ne radi, more zla dopast, more ju šlog trefit, al ona oće pa oće. E kad je tako i g. parok ju uputi, šta će molit od 11–12 sati u noći nuz Marijansku sviću. Prve noći moljila se i nema ga, druge noći nema ga, a kad treće noći oko 11 ½ sati napade ju njeki stra'. I ona legne spremita u krevet, a u to ju sin uvati za ruku zdenom rukom i kaže: "Šta me buniš u mom miru, pusti me, da uživam." Ona se prepala, sva je ušterpila i do zore nî zaspala. Poslije se oporavila od toga, al ni željela, da se s Stipom, mrtvim, razgovara.

Govorila: Kata Firova.[166]

Iz današnje perspektive možemo se zapitati je li puk zaista istinski vjerovao u sve ono što je Lukić zapisao ili je to bio samo dio folklora i zabave. Uvijek je bilo osoba s bujnom maštom, sklonih magiji, ali su bili manjina. Crkva stoga nije mogla potpuno iskorijeniti stare navike i vjerovanja. Iz Lukićevih se zapisa vidi da je mnogima magijsko vjerovanje bilo utjeha ili nada. Takva je izjava Mare Blažević iz 1916., koja je za vrijeme Prvoga svjetskog rata posjećivala vračaru da joj kaže što je bilo s njezinim sinom koji se ne javlja već godinu dana: "Ne vjerujem u to, al od teška moram nješta činjat."[167] To govori da su se mnogi držali one narodne: "bolje vjerovati nego provjeravati." Sve vračke, bajanja, gatanja i različita vjerovanja kroz život čovjeka lijepo objašnjava jedna rečenica koju je zabilježio Luka Lukić:

Mi smo katolici svi u Klakarju i do vjere dosta držimo. Ne smijemo vjerovat u čarke i vračke, to nam vjera brani, al kad je nužda i to se uradi, pa bude dobro.[168]

---

[166] Lukić, OE HAZU SZ 128c, str. 19.
[167] Lukić, MBP, 1916.–1917. [dnevnik 10], str. 8.
[168] Lukić, OE HAZU SZ 128c, str. 45.

GLAZBENIČKI, MELOGRAFSKI I ETNOMUZIKOLOŠKI RAD LUKE LUKIĆA

Lukić se u životu bavio mnogim djelatnostima, ali mu je glazba bila najveća ljubav i preokupacija.[169] Kako i sam navodi u svojoj biografiji, od malena je volio glazbu. Gdje god je bila svirka i pjesma, tamo se moglo i njega naći. Rodna mu kuća je bila nedaleko od crkve pa je tijekom djetinjstva i mladosti bio vezan uz nju. Njegova je obitelj generacijama obnašala zvonarsku službu, a sam je Lukić, kasnije, kada je službovao u Klakaru bio orguljaš i zborovođa u crkvi.

Luka Lukić je bio vrstan orguljaš i poznavatelj duhovne glazbe. Bio je cijenjeni suradnik katoličkoga glazbenog časopisa *Sveta Cecilija*, u kojem je pisao osvrte i kritike za orguljašku glazbu. No, slagao je i pučke crkvene pjesmarice te dugi niz godina uvježbavao klakarački crkveni zbor. Tri je desetljeća svirao orgulje u župnoj crkvi svetog Jakoba te uvježbavao pjevačke zborove, u početku ženski, a kasnije i muški zbor, koji u početku nije bio baš prihvaćen od puka jer su po tradiciji pjevale djevojke. Kada bi gosti iz drugih župa došli na misu u Klakar, čudili su se lijepom pjevanju. Nisu mogli vjerovati da pjevaju djevojke iz Klakara. I školsku je djecu učio skladnom pjevanju crkvenih pjesama, naravno prilagođenih njihovu uzrastu. Značaj njegova glazbeničkog rada najbolje ilustrira dopis I. Gačića objavljen u *Sv. Ceciliji* 1938. godine:

Imali smo dobro u župi, ali smo ga brzo izgubili. Nismo ga znali cijeniti, već sada, kad ga nema med nama, osjećamo i kako veliku prazninu. (...) Imali smo u našoj sredini vrijednog, poštenog i nada sve marljivog orguljaša, učitelja Lukića, a sad eto, ove jeseni ode u svoje rodno mjesto u mir, da uživa med svojima. (...) Orguljaš je dobivao iz Zagreba neke novine i knjige sa notama pa bi on to malo promotrio, koji put prosvirao, te ako je za naš puk, učio bi djevojke, a i ostale u crkvi javno. Punih 28 godina vršio je uredno i točno orguljašku službu, a da nije nikada falio ni bio bolestan, to je tim za-služnije, što je crkva udaljena od škole gotovo 1 kilometar, a u zimsko doba na zornice ići i rano pjevati, nije baš ugodno a niti zdravo. Pred par godina (1933.) se je vrlo umorio o Božiću, da je i krv bacao, ali je on ipak držao i dalje službu vršio. Rekao bi on češće svijetu: "Služim Bogu na slavu, a ljudima na spas, zato me eto Božja Providnost drži tako zdrava tolike godine." [170]

---

169 Usp. Krpan, 1994., str. 109–110; Krajnović, 1999., str. 76.

170 Gačić, 1938., str. 52–53.

I danas se u klakaračkoj crkvi može čuti prekrasno pjevanje Pučke pjevačke skupine *Snaše*. Ove pjevačice su usmenom predajom naslijedile od svojih baka i majki glazbeno znanje koje je starijim generacijama usadio Luka Lukić. Kao dugogodišnji orguljaš i zborovođa, on je odgojio mnoge generacije klakaračkih pjevača, osobito žena, tako da se i danas u tradicijskom pjevanju još uvijek gaji vokalni stil koji je Lukić usađivao mjesnim pjevačicama i pjevačima tijekom dugih godina svoga života i pedagoškog rada u selu. On je pažljivo birao pjesme koje će zapisati i izvoditi s mladim Klakarkama i Klakarcima. Izbjegavao je pjesme koje su po estetskim pravilima njegova doba bile "proste" ili "neukusne". Uz orgulje znao je svirati i violinu (*gusle*) kojom se najčešće pomagao prilikom zapisivanja melodija i napjeva. Klakarke su na temelju Lukićeve izobrazbe već desetljećima vrsne pjevačice crkvenih i svjetovnih pjesama. Nažalost, danas je malo zainteresiranih za sviranje orgulja, pa nekoliko pokušaja obrazovanja orguljaša u posljednje vrijeme nije urodilo plodom.[171]

Osim Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje*, Luka Lukić je najproduktivnije surađivao s časopisom *Sveta Cecilija*, listom za crkvenu glazbu koji je počeo izlaziti 1877. godine.[172] Prva poznata suradnja datira iz 1914. godine, kada je Lukić poslao uredništvu 52 crkvene pjesme sakupljene u brodskoj okolici. Nepotpisana bilješka o tome u broju 5 glasi:

Vrijedni učitelj u Klakaru kod Broda na Savi gosp. Luka Lukić poslao nam je lijepu zbirku od 52 crkvene pjesme, što ih je sam pribilježio u brod-skoj okolici. Gospodinu sabiraču zahvalno potvrdjujemo primitak tih pjesama te ponovno molimo gospodu u drugim stranama naše domovine, da marljivo bilježe pučke crkvene pjesme i da nam ih šalju.[173]

U tekstu A. Posavca objavljenome 25. studenoga 1918. navodi se kako je Franjo Momčilović, župnik novoosnovane župe Velika Brusnica u Bosni, zamolio klakaračkoga orguljaša i zborovođu, učitelja Luku Lukića, da mu pomogne oko pjevanja koje je nastojao uvesti u svojoj župi.

Da se što bolje nauče pučke crkv. pjesme, koje svijet voli, umolio je g. župnik prošle godine učitelja i orguljaša prijeko u Klakaru, da mu napiše napjeve crkv. pjesama, koje se najradije pjevaju kod njih u Slavoniji. Nije prošlo dugo – neka dva mjeseca – a dobio je od njega "Crkvenu pjesmaricu" ili "Napjevi crkvenih pjesama" župe klakaračke, za župu Majke Božje u Velikoj

---

171 Usp. Sršan, 2010., str. 1185.
172 Usp. Krpan, 1994., str. 109–110.
173 Anonimno, 1914.

Brusnici, složio Luka Lukić, učitelj. Mala je to pjesmarica, veličine 26 x 16 cm., a u njoj su gotovo sve naše obične, pučke pjesme za cijelu godinu, kako se u Posavini pjevaju. (...) Svega zajedno 77 pjesama.[174]

Do 1941. godine deset se puta u *Svetoj Ceciliji* navodi da je učitelj Luka Lukić darovao novac kao pomoć za tiskanje glasila.[175] Godine 1920. sa župnikom Martinom pl. Kirchmayerom[176] kratko izvještava da su orgulje u župnoj crkvi popravljene i uređene.

Početkom 1920. godine Lukić šalje veliku građu za hrvatski glazbeni rječnik. Pritom navodi:

U našem narodu ima dosta lijepih glazbenih riječi i rečenica, za koje bi bilo šteta, da se zaborave ili izgube. Zavrijedile su, da se zabilježe i tako sačuvaju od propasti i zaboravi. Gotovo svaki naš kraj ima svoje posebne riječi i nazive, a navlastito oni krajevi, gdje je čist naš domaći živalj bez tuđinaca. No te riječi, izrazi i rečenice su drukčije u Srijemu i Đakovštini, nego u Lici i Primorju, posebne su u Zagorju i Banovini, a posebne u Međimurju ili u Bosni. – Iznašam ovdje građu iz ravne Posavine, okolice brodske, sabranu tokom više godina po raznim mjestima okolice brodske. U prvom redu gledao sam, da vjerno napišem izraze, kako narod govori, a onda nešto o njima re-knem, koliko je potrebno.[177]

Tadašnji urednik Janko Barlé, između ostalog, napisao je sljedeće:

Evo opet nove rubrike u našem glasilu. Da je potrebna, ne treba dokazivati. Obratio sam se glede toga na mnoge prijatelje naše stvari, a prvi se eto odazvao prijatelj i vrli saradnik našega glasila g. L. Lukić koji poznaje u tančine naš narod, te se već više godina bavi folklorom i sakupljanjem na-rodnih pjesama i napjeva. U svem našao sam u njem vrlog pomagača. Kad sam i glede građe za hrv. glazbeni rječnik pokucao na njegova vrata, poslao mi je ovu lijepu radnju, koja može da bude temelj, na kojemu ćemo dalje graditi.[178]

Zbog svoje obimnosti rječnik je objavljivan u deset svezaka XIV. i XV. godišta časopisa, 1920. i 1921. godine. Sadrži 603 glazbene riječi i izraza, od kojih zbog ilustracije izdvajamo nekoliko zanimljivih:

---

[174] Posavac, 1919.

[175] Anonimno, 1919.; 1920.; 1923a.; 1924.; 1925.; 1927.; 1928b.; 1930.; 1931.; 1941.

[176] Lukić i Kirchmayer, 1920. O Martinu Kirchmayeru v. Blaževac-Pajkov, 2009., str. 33–37.

[177] Lukić, Luka. 1920a, str. 15.

[178] Isto. Navedeni se tekst nalazi u bilješci na dnu stranice i potpisan je kao *Op[aska]. ured[nika]*.

***Cicuge**, egede, gusle, violina (die Violine), prost izraz za gusle, ili se tako kaže lošim guslama.*[179]

***Drndati**, prstima po žicama ovamo, onamo prebirati bez ikakva reda i ljepote (na violini i tamburi).*[180]

***Polagaljke**, su sa svake strane počimaljke po jedna djevojka, koja polaže, to jest, istu melodiju krupnije pjeva. Ima ih bar 4 u crkvi.*[181]

***Prednjačica**, počimaljka, zavažalja, jodačica, polovinjača, grlovođa, to je sve jedno, a znači djevojku, koja prva (prednja) počima pjevati i pjeva do kraja, a drugi ju prate (polažu). Vorsängerin.*[182]

***Rozgati**, znači lijepo pjevati (zavažati). (Klakarje). Kad čovjek lijepo pjeva, pa još malo grlom potresa, da štrepi, a otegni melodiju, koliko ima snage, kažu mu: "Al' taj Ivo lipo rozga, da je milota slušat."*[183]

***Samica**, obična i prosta tambura, a kažu joj i danguba.*[184]

***Tuvno** pjevati ili svirati, nejasno, ne čuje se dobro, slabo oštro.*[185]

***Vanjkušića**, kolo u svatovima (mjesta), u kom se udara s jastukom, da se sve puši.*[186]

U ukupnoj Lukićevoj rukopisnoj ostavštini pjesme i notni zapisi čine velik dio građe, koji nije bio ograničen samo na Varoš i Klakar, nego na širu brodsku okolicu.[187] U Brezinama je zapisao nekoliko šetanih kola[188] iako je tamo kratko boravio. Izuzetnu vrijednost u njegovoj etnomuzikološkoj ostavštini čine zapisi u kojima navodi kako je počeo pisati, tko su mu bili kazivači, na koji je način zapisivao pučke napjeve. Njih donosimo u zasebnom poglavlju. Učitelji su u Lukićevom vremenu bili izuzetno cijenjeni i poštovani, što mu je olakšavalo da uđe u svaki seoski dom. Mještani su mu rado izlazili u susret, ali je katkad imao i neugodnih iskustava i doživljaja, o čemu donosi sočne anegdote.[189]

U Institutu za etnologiju i folkloristiku čuva se oko tisuću notnih zapisa tradicijske glazbe Brodske Posavine, s time da se veći dio iste građe u prijepisu

---

179 Isto., str. 16.
180 Lukić, 1920b., str. 42.
181 Lukić, 1920e., str. 128.
182 Isto, str. 129.
183 Lukić, 1921b., str. 35.
184 Isto, str. 36.
185 Lukić, 1921d., str. 92.
186 Isto.
187 Usp. Krpan, 1994., str. 112–113.
188 Usp. Ferić, 1995; Hadžihusejnović-Valašek, 2009, str. 203-205.
189 Usp. Krpan, 1994., str. 113.

čuva i u Akademijinom Odsjeku za etnologiju.[190] O njima su se neki etnomuzikolozi, Lukićevi suvremenici, negativno izražavali.[191] Vjerojatno je za takve greške u melografiranju krivac Lukićeva poodmakla dob.

Luka Lukić je dugo prikupljao građu o selu Klakaru, skoro pedeset godina. Neke je teme opisivao u samom početku svog rada. Svirku, kola i pjevanje opisao je oko 1912. godine, kada je to bilo drukčije i, po našoj prosudbi, daleko skromnije nego, primjerice, oko 1940. godine. U svojim zapisima Lukić ne opisuje *mudbinu*, *kolo po sobama* i još neke pojave koje su vjerojatno nastale kasnije.

Kolo *mudbina* se održavalo kad je djevojčica formalno odnosno običajno postajala djevojkom.[192] Tom je prigodom mijenjala frizuru, koja je bila znak dobnog raspoznavanja. Nakon tog čina smatralo se da je odrasla i da se može udati. Uz pomoć roditelja, buduća djevojka morala je organizirati prigodnu zabavu, svoje *prvo puštanje kola*. Pronašla bi veliku sobu u selu gdje se moglo plesati kolo, platila bi svirače i častila sve pozvane.

Kolo *po sobama* (*poredovnica*) održavalo se zimi, kada nije bilo moguće plesati i pjevati na otvorenom.[193] Obično su dva, tri momka koji su se zvali *kaparaši* organizirali zabavu. U selu je bilo nekoliko velikih soba veličine preko trideset kvadratnih metara u kojima bi se održavalo kolo. *Kaparaši* su skupljali novac od sudionika za plaćanje troškova iznajmljivanja sobe i svirača.[194]

U opisu svirke Lukić dade naslutiti da se događaju promjene:

Prije je uvik sviro samo jedan svirač, a sad je u mode, da svirača drugi prati ili da kontra za njim. Tako sviraje zajedno egede i gajde, dvoje egede, egede i harmonika, po tri tambure i begeš, to je sad moderno, a 'no prvašnje je ko lošo i slabo.[195]

Svirači su uoči Prvoga svjetskog rata uglavnom bili Romi, ali su počeli svirati i domaći ljudi.[196] Smatralo se općenito da se svirkom bave lijenčine i besposličari. Tko je imalo držao do sebe, nije učio svirati. Nakon rata stanje se promijenilo i sve je više domaćih ljudi učilo svirati jednostavna glazbala, uglavnom puhaća, ali i žičana. Dvojnice, frulu, duduk i vrbov rog sami su izrađivali, a ostala su glazbala kupovali u majstora. Učilo se svirati na razne

190 Usp. Krajnović, 1999., str. 77.
191 Usp. Ceribašić, 1994., str. 167; Krajnović, 1999., str. 77–78.
192 Usp. Toldi, 1987., str. 67.
193 Isto, str. 54–55.
194 Usp. Baboselac-Mišin, 2014., str. 132–135.
195 Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 76b.
196 Usp. Baboselac-Mišin, 2014., str. 100–111.

načine. Netko je naučio od Roma, netko od starijih, netko bi naučio u vojsci, a najviše je bilo samoukih svirača koji su čuvajući stoku u hladu sami prebirali po žicama ili puhali u dvojnice i tako naučili svirati. Notno pismo Klakarci nisu poznavali. Sviralo se po sluhu, a tko je imao smisla i dara za glazbu ranije bi savladao svirku i postao bi bolji svirač od drugih.

Pjevanje u Klakaru uglavnom je bilo dvoglasno. Oni koji su bili bolji pjevači počeli bi pjesmu solistički, a ostali bi se pridružili pjevajući dvoglasno u paralelnim tercama i na kraju bi završili s kvintom. Uglavnom se pjevanje učilo usmenom predajom i nije se bilo teško naučiti pjevati kad se pjevalo u svakoj prilici. Osim svatova, poklada, kirvaja, ljudi su pjevali i kad su kosili, vršili, kopali, kad su ujesen brali grožđe, a osobito kada su nakon rada predvečer išli kući. Tada se klakarski atar orio od pjesme i veselja. Osim starih pjesama vrlo često su se donosile pjesme s raznih strana. Vojnici su nakon dolaska iz vojske donosili nove pjesme koje su tamo čuli. Kada se išlo na kirvaj u druga sela, i tamo bi se čule nove pjesme. Vrlo je teško u tom pogledu zaključiti što je u pjesmama izvorno klakarsko, a što je tuđe. Kod novih melodija i tekstova Klakarci su sami birali. Ono što im se nije sviđalo, nisu prihvaćali.

Pjevaju i žene i srednji ljudi, dvoglasno, a ne nikad svi u jedan glas, to rade Bosanci, pa je to njima lipo i složno, a naš se svit na te pjesme škubi i ne volje i' slušat. – Ako pjevaju djeca, škulari, i oni pjevaju dvoglasno.[197]

Kola je bilo različitih. Plesala su se u svečanim prilikama i nedjeljom popodne, kada bi se mladež u ljetno doba okupljala u središtu sela ili zimi po sobama. Nije svatko znao plesati. Oni koji nisu znali plesati obično bi stajali sa strane i gledali. Lukić je naveo i opisao petnaestak kola koja su se plesala u njegovo vrijeme u Klakaru i okolnim selima. Bilo je pokušaja plesanja i nekih novih kola i parovnih plesova, ali nije išlo, jer ih svirači nisu znali odsvirati.

Nuz tambure ili egede probaje momci i cure, da igraje ples, a to bi imalo bit valcer, al' ne znaju kako ide, probaju, nasmiju se i dosta je.[198]

Ima u selima nemirni dječaka ili obješenjaka, koji su svršili soldačiju, pa znaju i druge plesove i igre, vidili su to u svitu, pa su naučili i oni. Kad su doma došli, to pokazuju mladeži u kolu, kako se ge igra i pleše, na priliku: polka, sremsko kolo, srpsko kolo, pa i kukunješce; a to je sve prolazno, bilo pa nî, samo se spominja, da se je igralo. Kad bi bili dobri, tamburaši ili egedaši, pa tako šta

---

[197] Lukić, OE HAZU SZ 128d, str. 79b.

[198] Isto, str. 73b.

svirali, mogo bi se njeki i naučit, a svako to ne more bit prez valjane svirke, pa tako to i prolazi, a ne ostaje stalno u selu.[199]

Lukić navodi da je u kolu plesala uglavnom mlađarija, a čim netko pređe tridesetu godinu, nije se hvatao u kolo, osim u svatovima kada su znali i stariji zaplesati. Lukić ne navodi *kolo za stare* koje se izvodilo na *poredovnicama* (*kolo po sobama*). Tu bi svirači odsvirali jedno kolo za starije i oni bi nakon toga pošli svojim kućama.

199 Isto.

Dragi prijatelju!

Već sam bio zabrinut za Vas, kad ni bilo tako dugo nikakva glasa. Bit ću Vam vrlo zahvalan, ako opišete Sv. Ivičića – vrijedno je, da mu se sačuva spomen. Šaljem Vam Kuhačevu brošuru, koju ne trebate vraćati, da ne budete imali posla s prepisivanjem. Radujem se, što Vam se zdravlje popravilo. Javite se opet uskoro. Dotle Vas srdačno pozdravlja

Vaš

Zgb. 31/VIII 917. J. Barle

45. Pismo Janka Barlea, urednika časopisa *Sveta Cecilija*, Luki Lukiću, 31. kolovoza 1917. godine

46. Lukićevi notni zapisi crkvenih pjesama *O čovječe tužni* i *Puče moj* iz Klakara

Dr. Vinko Žganec,
Zagreb, Gajeva 2 b/I.

Gosp.

L u k a L u k i ć ,
umirovljeni učitelj

BROD VAROŠ 273.
Z.p. S L A V. B R O D

Zagreb, 6.VI. 1951.

Vrlo poštovani gospodine !

Primio sam Vaše c. pismo od 2. VI. o.g. u kojem mi javljate , da ćete mi poslati Vaše muzičke folklorne zapise pod dva uvjeta : a/ da se prepišu s a m o za Institut , a za druge ne nikako i b/ da Vam nakon prepisa zapise n e o š t e ć e n e vratim.

Oba uvjeta naravno primam, i postupit ću točno po Vašoj želji, jer znam, da je Vaš rad za Vas svetinja i mi svi ostali imamo se prema tome isto tako odnositi .

Nego , kad se već prepisuje , ne bi li bilo zgodno jedan prepis načiniti za AKADEMIJU znanosti i umjetnosti, gdje bi se isto tako taj jedan prepis čuvao . A Akademija bi eventualno imala mogućnosti , da Vas nagradi . Ako bi došlo do štampanja Vašega djela onda naravno dobivate po zakonu propisani honorara kao i svaki drugi autor. To mi još napišite glede toga prepisa za Akademiju .

Da li Vam je Akademija na moju preporuku poslala onaj akt za stanara ? I da li ste taj akt pokušali upotrebiti kod stanbenih vlasti ? Možda bi Vam trebala kakova dalja preporuka ?

Sa velikim interesom očekujem Vašu pošiljku i mnogo Vas pozdravlja

o d a n i Vam

Dr. V. Žganec

47. Pismo etnomuzikologa Vinka Žganca iz Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu Luki Lukiću, 6. lipnja 1951. godine

Luka Lukić :

Narodne popijevke iz okolice SLAVONSKOG BRODA

I. sv.

(od br. 1 do br. 186)

1951.

N 2 5a

48. Naslovnica Lukićeve notne zbirke *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda*

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Zagreb 19 Br. 71

ZBIRKA NARODNIH POPJEVAKA

Prvi stih popijevke: O Justina, Justina

(Posebni naslov):

Pjevač — svirač:	Zapis:
Prezime i ime: Marko Tvrdajević	Datum: Mjesto:
Rođen god: 1862 u mjestu Klakarje	Pokrajina: kotar Slavonski Brod
Zvanje:	Ime zapisivača: Luka Lukić
Pokrajina:	Tiskano (gdje? — Rukopis ?):
Pjevač stvarno završio pjevanje glasom:	Ansambl:

Napjev

Živahno

Tempo: M ♩ =   I. Lukićeva stilizacija

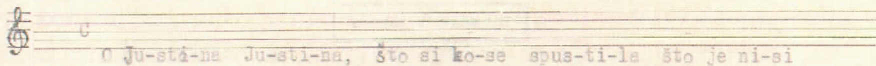

O Ju-sti-na Ju-sti-na, što si ko-se spus-ti-la što je ni-si

bre-no-va-la, pa bi se u- da-la ša-laj

Živahno   II. Stilizacija nakon analize

O Ju-sti-na Ju-sti-na, što si ko-se spus-ti-la što je ni-si

bre-no-va-la, pa bi se u-da-la ša-laj.

Analiza napjeva

(Nastavak na 3. ili 4. strani)

1. Ljestvica:

2. Opseg napjeva:

3. Struktura strofa:

4. Završeci redaka napjeva:

5. Ritam (i metar):

6. Melodijske varijante:

7. Naročite napomene o napjevu:

8. Komparativna skrižaljka:

49. Lukićev notni zapis pjesme *O Justina, Justina* iz Klakara

IZ ETNOMUZIKOLOŠKIH SPISA LUKE LUKIĆA

1. Pismo Akademiji, 20. studenoga 1955.[200]

Jugoslavenskoj Akademiji znanosti i umjetnosti odsjeku za književnost u Zagrebu

Današnjim danom šaljem Vam u omotu nešto posebnoga, a to je zapravo seljačka slavonska pjesmarica, čije su pjesme skupljene samo u brodskom kotaru, u nekih 12 sela.

Ja sam mnoge godine čekao i željno izčekivao hoće li tko od pisaca, književnika, pjesnika ili profesora obraditi i skupiti te lijepe i zanimive pjesme, ali sve badava – kroz 30 godina nisam to dočekao, onda sam to skupio i prepisao ja, kad drugi inteligentni ljudi nisu to uradili: ili ne znaju za te pjesme, ili nemaju vremena, da ih skupe i urede, ili im je to prosto, ili su jako zaposleni službom, pa tako je to došlo, da sam ja dobre volje skupio, što se dalo, lijepo prepisao na nekih 150 araka, pa eto šaljem Jug. Akademiji na čuvanje, jer bi šteta bila, da se te pjesme zaborave.

Ja sam ove pjesmice kupio i prepisivao posve sam. Kušao sam da mi se pomogne, ali nije išlo, pa tako sam i sam nješta duže radio, nego da mi je tko pomogao.

Ove su pjesmice samo iz Brodskoga kotara, imam ja napisanih pjesmica iz drugih kotara, pakračkoga i vinkovačkoga, ali sam se trsio da niti jedna jedina pjesmica iz tudjih kotara, ne dodje hotimice ili znalice u ovu zbirku.

Pjesmice su napisane točno onako, kako sam čuo, a to je baš glavno: upisati kako narod kaže, govori ili pjeva. – Na nekim mjestima bi trebala ispravka, ali to nisam uradio, nek se vidi, da i narod zna pogriješiti i krivo suditi. / Narod pjeva o svem i svačem, ipak sam ja napisao samo one, koje imaju bar 10 pjesmica o sebi, a manje ne, jer bi inače knjiga bila vrlo opširna i nepregledna.

Još mi je jedno spomenuti, a to je, da je ovo zbirka pjesama dosta krnjava, pošto se o nekim stvarima i licima ne može pisati, n. pr. o Mačeku, ali i ovo je dosta.

Nadam se da će ocjenjivač biti uglavnom zadovoljan, te se bilježim s veleštovanjem.

U Varošu 20 studenoga 1955. S.F – S.N!
Luka Lukić, učitelj u miru kbr. 87

---

[200] Lukić, OE HAZU NZ 5g, str. 1–6. Pismo Akademiji na početku rukopisa.

2. Vinko Žganec i Luka Lukić,
Uvod u zbirku
Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda[201]

Ovu Zbirku od br. 1. do 952. poslao je Luka Lukić Institutu za narodnu umjetnost s time da se cijela zbirka prepiše u dva primjerka, jedan za Institut, a drugi za Jug. Akademiju.
To je djelomično i učinjeno tako, da je prepisan jedan primjerak u cjelosti za Institut, a za Akademiju je prepisano od br. 1. do. 353. i od 824. do 908. Treba dakle prepisati ostalo za Akademiju, dakle u svemu 514 pjesama.
Autoru ne treba vraćati onaj dio zbirke, koji je pisan njegovom rukom.
U notnim zapisima ima mnogo nepouzdanih mjesta. To treba provjeriti na terenu i nakon toga ***prestilizirati*** *zapise napjeva na svakom listu, kako je to i pripremljeno kod svake pjesme.*
Tekstove je prepisala mašinom Božica Magačić, a note je prepisao, ukoliko se ne radi o orginalima, F. Židovec.
U Zagrebu, dne 6. VI. 1952.
Dr. Vinko Žganec dop. član

VINKO ŽGANEC: PREDGOVOR U LUKIĆEVU ZBIRKU

Luka Lukić, učitelj u m. iz Brodskog Varoša br. 273, p. Slav. Brod bavio se od svoje mladosti melografskim radom, prvenstveno u Klakaru, i u okolici Slav. Broda.
Mnoge svoje zapise svojedobno je štampao u Sv. Ceciliji. Neke je slao i Etnografskom muzeju, pa su neki od tih radova i leksikografirani i nalaze se u zbirkama Instituta za narodnu umjetnost.
Potpisani je Lukića u 1951. god. zamolio, da sve svoje zapise, koje ima u rukopisu preda Institutu za nar. umjetnost, gdje će se oni čuvati i upotrebljavati samo za naučne svrhe. Dosta teško dao se je Lukić nagovoriti, da jedan prepis tih njegovih zapisa načinimo i za Jugoslavensku Akademiju.
Na osnovu toga sporazuma načinjena su u Institutu za nar. umjetnost dva prepisa njegove zbirke i to jedan za Institut a drugi za Akademiju. Originali su vraćeni Lukiću.
Da bi se dobilo što bolju sliku o melografskom radu Luke Lukića, ovdje ćemo ispisati najmarkantnije momente iz korespodence, koju je Lukić vodio sa potpisanim i sa Institutom tokom pregovora o prepisivanju njegove zbirke.
On je među ostalim Dru Žgancu pisao slijedeće:

[201] Vinko Žganec i Luka Lukić, OE HAZU NZ 5a, str. 1–6. Uvod u zbirku pisan strojopisom.

1/u pismu od 15. I. 1951. piše:

"...Napominjem, da sam kupio napjeve kroz 56 godina, gdjegod sam koji čuo, pa toga ima dosta. Arije su napisane svakako, u bilježnici, na komadiću papira, u teki i slično, a ima ih, koje su umrljane, križane, poderane, pa ih ukratko ne mogu Vama poslati. – Plaće ne tražim nikakve, niti ih mogu prodati, nego, kad budu gotove napisane s tekstom, poslati ću ih u Zagreb Akademiji, a Vama ću to kartom javiti, da ih možete uzeti od Akademije i s njima se poslužiti.
Hoće li Akademija dati kakvu nagradu ili ne, na to ne reflektiram, meni je glavno, da one neke lijepe melodije ne propadnu, već da se sačuvaju za spomen.
Ja sam sada star 76 godina, ali se dobro osjećam i nadam se, da ću moći ove godine sve to napisati i Vama poslati.
Jedino imam neprilike, što se ne može dobiti, što mi treba za pisanje, teško se dobije olovka, tinta i papir.
Uz ovo imam neprilika sa stanarom, jer mi smeta, a u sobi mi je cijeli krš. Osim spavaće sobe nemam radnu sobu..."

2/u pismu od 22. I. 1951. piše:

"... Zato i eto nije moguće, da prihvatim Vaš poziv, te da radim odmah uz pisanje i za HAD nego ću samo za Akademijino svršiti i pjesmaricu urediti s notama još ovoga ljeta. Imam već 90 araka notenpapira, kad bude trebalo, naći će se u Zagrebu još nekih 60 araka, pa ću to sve lagano i oprezno svršiti, a da ne škodim očima, jer se toga bojim..."

3/u pismu od 24. V. 1951. piše:

"Kako Vam poznato, pišem napjeve pučkih pjesama okolice Brodske. Već sam napisao 400 melodija.
Sav materijal sam razdijelio u 5 dijelova: I dio do g. 1890; II do 1915; III dio za vrijeme prvog rata; IV dio do 1940 godine, a V. od 1940–1950.
Upisao sam sve, što sam čuo već od g. 1893 do 1951. Ima toga dosta, a upisao sam, kako sam čuo, a ne, kako bi moralo biti, a ja sam upisivao točno i vijerno samo onako, kako narod pjeva i govori. Ima tu raznih napjeva, a i pogreške su tu. – Ja nisam glazbenik, ali sam bio dobar pjevač, a volio sam glazbu i odrastao u kući, gdje su dosta pjevali i goste dočikali.
Svaka melodija je napisana na jednoj strani, a uz nju tekst i osoba, od koje sam čuo napjev, te mjesto. Uz to bilježim i znakove, po mogućnosti, kako se koji dio pjeva, p, mf, f. ili ff. – i td. – Napjeve nije teško prepisati iz kajdanke; ima ih 8 na broju, a svaka je melodija označena brojem 1–5 t. j. u koju se grupu ima upisati.

Bit će tu pogrešaka, ali to je manje važno, glavno je, da je arija dobro napisana, to mi je bilo prvo i najvažnije.
Neprilika je samo sa riječima, to jest sa tekstom. Ima pjesama samo sa svojim tekstom, to je dobro i ide, kako treba, upišem par kitica i dobro je; ali ima dosta napjeva sa raznim tekstom, a tu se mora vrlo paziti, da se riječi ne upišu dva, tri ili više puta pod razne arije, to ne bi smjelo biti, a ipak će se dogoditi. Da se to ne dogodi, moram vrlo oprezno raditi. – Ja ću sada najprije napisati /ovoga ljeta/ sve notirane napjeve i po jednu kiticu teksta; a kad sve napišem onda ću pisati daljnji tekst iz bilježnice, što ih imam upisanih za Maticu Hrvatsku.
Toga ima osim tri bilježnice, još i 18 teka tintom upisane pučke pjesme. – Tako mislim izbjeći, da ne napišem par puta iste riječi.
Sve pjesme i sve melodije iz kotara ili okolice Broda, nisam napisao, a ubilježio sam svaku, koju sam čuo; ima toga još, što nisam čuo, a to valjda neko drugi upisati osim mene..."

4/ u pismu od 2. VI. 1951. piše:

"Melodije, što sam ih prepisao u čisto, stare i novije do god. 1915. to ću Vam poslati sad koji dan, dok ih pregledam i pogreške ispravim, ali uz uvjet: a/ da se prepišu samo za porabu Vašeg instituta, a za drugo šta ne, nikako.
b/ Da mi se te melodije neoštećene vrate nakon prepisa, da ih mogu svršiti i sve dati lijepo uvezati.
Što se tiče pisanja na Vaše gotove tiskanice, što sam ih dobio, i to ću prepisati, ali malo po malo do zime.
Stari napjevi, do 1890. i noviji do 1915. g. ti će biti kod Vas. – Ima ih 425 komada, pa mislim, da nisam ništa dvaput napisao. – Sad dolaze razni napjevi za vrijeme prvog rata i to od 1915–20; a toga ima prilično i dosta. Ote ću sada prepisivati, a onda dalje. Moje su melodije većina u Ge duru, redje u D ili F duru, a samo par i' u g molu; nadam se da ću znati napisati i transponirati na tiskanicu. U ostalom, ako šta ne bude dobro, Vi ćete ispraviti ili prepisati na bolje, kako mora biti.
Za moj trud i pisanje melodija ne tražim nikakve plaće ni nagrade, znam, da taj novi institut nema para za nagrade, a ja to radim iz čiste ljubavi prema glazbi i pjesmama.
Napjeve sam napisao, kako sam čuo od naroda, a ne, kako bi moralo biti, a nisam htio ništa ispravljati, nek je onako narodno, kako narod pjeva.
Ja želim, dok sam još živ, da sve te napjeve skupim i lijepo dadem uvezati u debelu knjigu, pa onda, ako se bude mogla prodati, biti će dobro, ako ne, ona će ostati u kući, djeci za spomen..."

5/ u pismu od 10. VI. 1951. piše:

"... Kad Vi baš toliko želite, pristajem i ja, da jedan primjerak prepišete i za Akademiju, samo Vas molim, da me nikako ne preporučite Akademiji za nagradu.
Ako Akademija sama po sebi hoće, da me nagradi za moj trud i brigu kroz 56 godina, što sam melodije skupljao, dobro, nek to bude, ali ako ne će, ne želi, ili moj rad nije za nagradu, onda neka to ostane onako – nenagradjeno...
Tako je sada u stvari svršeno; a kad budu melodije prepisane, Vi ćete mi ih lijepo vratiti, da ih mogu popuniti i dati uvezati. Ja sam sad počeo i pišem za Vas melodije pjesama III dio. t. j. za vrijeme prvog rata od g. 1915. do 1920, a ima toga dosta...
... Živim dosta teško i loše, a uza sve to ne klonem, ne dam se, otimam se, dok se dade. Nemam pristojna odijela za grad, niti tople robe za zimu, ne daju mi točkice već 4 godine, nemam bonova, a sve, što urodi na mojoj zemlji, moram dati u Državu, i još velik porez. Uza sve to, još me pokradu, te sam za ove prošle tri godine izgubio stvari u vrijednosti preko 20.000 dinara..."

6/ u pismu od 26. VI. 1951. piše:

"Vašem sam zavodu poslao preporučeno moje zapise napjeva puč. pjesama, nekih 425 komada, pa se nadam, da ste u glavnom s njima zadovoljni. Ima tamo grješaka i pogrešaka manjih i većih, ja to znam, al sam se trsio samo jedno, da što točnije napišem melodiju; a da sam ja pravi glazbenik, ne bi bilo pogrešaka, jer ja sam samo diletant ili čovjek, koji voli glazbu i u njoj uživa.
Sada radim za Vaš zavod. Ide to dosta sporo, jer moram u kući sve i sva raditi, pa raditi u vrtu, dvorištu i vinogradu, a tu mi ode dosta vremena...
... Prepisujući melodije naišao sam na deset napjeva bez teksta, pa to moram nekako istražiti i upisati, šteta je, da se ne prepišu, a baš su bosanski. Pjevači su im pomrli, pa moram druge tražiti.
Ako ne bude šta vanredno, ja bih Vam poslao oko 15. 7. o. g. treći dio gotov prepisan i uz njega tražio još par tiskanica, da svršim 4. i 5. dio.
Trećega dijela ima oko 200 napjeva, a tako će, čini mi se biti i 4. i 5. dijela, a nemam toliko tiskanica..."

7/ u pismu od 15. VII. 1951. piše:

"... Kad sam umirovljen 1937.g. dobio sam i mirovinu 2320 din. mjesečno, pa je to išlo redovito. Kad su došli partizani s prva je bilo dobro, ali u godini 1948. baš 4. 10. dobijem ček na 493 dinara. Bio sam kao utučen, pa odma pišem gore na Min. financija, šta je to, šta sam skrivio, da mi se dalo 1/7 penzije, a 6/7 se uzelo.

Oni šute u Zagrebu. Za 2 mjeseca pišem opet, onda su oni za 2 mjeseca odgovorili preko kot. N. O. da mi se stegnula mirovina radi kuće i grunta, pošto imam veliki dohodak od toga, nekih 58.000 din. čistoga na godinu. Ja sam pravio žalbu i priložio od mj. N. O. službenu potvrdu, da ja imam samo 12.000 din. godišnje dohotka, ali za 3 mjeseca mi odgovori Min. rada, da mj. N. O. nije vlastan dati potvrde nego kot. N. O. Oni u gradu bolje znaju, koliki je moj dohodak, nego ovi u selu. Ali pošto sam se ja usudio fino i u rukavicama moliti, da mi se javi, zašto mi je unižena penzija na 1/7, to je Min. rada ili financija naložilo kot. N. O. u Brodu, pa naprave molbu na gruntovnicu u Sl. Brodu, pa nek se upiše na našu kuću i grunt dug od 18.675 dinara, jer da sam ja primao veću penziju, nego što me pripada? A ja sam na oto šutio i mirno sve podnosio. Imam za penziju uračunano svega skupa 45 g. 9 mjeseci i 17 dana, jer su mi ratne godine duplo računali. Napominjem, da nas penzionera ima u gradu i u kotaru Brod preko 700, ali ni jedan ne ima toliko godina za penziju kao ja. Naša su prva djeca umirala, a ostala dva sina, a oblast me nije htjela umiroviti, dok nisu oni svršili škole i vojničtvo.
Ove godine 31/5 dobijem pismeno, da se javim u kotar, oni će mi dati potvrdu, da nam se briše dug sa kuće i grunta. Odem tamo, dobijem odmah potvrdu, idem u gruntovnicu, da se to briše, ali drugovi nemaju vremena da to urade, premda im kažem, da je moj broj u grunt. ulošku 418 – nemaju vremena, pa to i sad stoji na nama upisano.
Treća je stvar nagrada za moj rad t. j. za pisanje . Radim i sad, koliko se dade, a pišem već 12 godina, t. j. od kako sam došao u mir, pa imam lijepih stvari, samo bi ih trebalo prepisati tintom za tisak. Možda Vam je poznato od prije, da sam obradio po Radićevoj "Osnovi" sve i sva u selu Klakarju, gdje sam bio dugo učitelj, te mi je sve bilo poznato.
Prošle godine 1950 u 4 maha poslao sam Akademiji u Zagreb moj rukopis, koji iznaša u svemu 1150 stranica na papiru, a uz to 450 uzoraka narisanog seljačkog ruč. rada iz Klakarja i okolice. – Nisam do sada dobio ni dinara nagrade, već sam to i zaboravio, a Vas sam u listu molio, da me ne zagovarate kod Akademije, jer to nije pisano na stroju, pa se i ne cijeni toliko. – Ali za melodije nadam se, kad bude sve gotovo, da će biti bar neka nagrada. Ako se gg. ne sjete sama, ja ću ih sjetiti preko profesora M. B. i Djamića, onda će to već ići. Vas pak već sada molim, da budete po strani, pa ako Vas bude Akademija pitala za savjet, reći ćete svoje mijenje, a inače, molim, da me nikako ne preporučate ..."

Osim toga pisao je više dopisa i Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu. Dopis od 22. VII. 1951. u cijelosti je ovdje kod zbirke u prepisu dodan, a iz dopisa od 16. VII. 1951 /br.313/ navodim ovaj pasus:

"... Vrlo stare pjesme I dio do 1890. g. – To znači, da su davno nastale i ispjevane ili izmišljene, a pjevane su do g. 1890.
Kod nekih pjesama 62/4, 70/3. i drugih vide se dvostruke note, a to znači, da se može jedno ili drugo pjevati, a ne možda dvoglasno. Da se ne troši papir ili da se ne piše "Inačica" ja sam to tako napisao, a u kajdanki je to upisano crvenom tintom. Glede crkvenih pjesama napominjem ovo. One su prepisane iz moje zbirke, i note i tekst, a ne iz molitvenika. Napjeve napisao, kako sam čuo, a tako i riječi po stenografiji. Slični tekst ima stari "Vinac" Marijana Jaića – tiskan u Budimu više puta. Od tih pjesama samo dvi nisu u "Vincu" i to: "Oj ditešce moje drago" i "Na salašu kod Betlema", a one druge su sve u njem. Tekst pjesama je napisan samo toliko, koliko se obično pjevalo u crkvi i kod kuće, a to i nije sav. – Želite i pišete mi, da Vam pošaljem dalje tekst pjesama, koje su manjkave, ali mi to nije moguće udovoljiti, jer meni tekstovi vrlo nužno trebaju. Sad baš svršujem III dio, te upisujem tekstove, a to ne mogu bez mojih bilježnica. Ja sada svršavam III dio, najme pišem riječi na arije od g. 1915–1920, a toga ima oko 200. Iza toga dolazi na red IV dio i to od god. 1920–1940., a onda V. dio od 1940–1950 g. svega će biti oko 240–260 melodija. Mislim i nadam se, da ću za dva mjeseca i oto gradivo prepisati i Vama poslati u Zagreb. – Što bude nejasno, to ću moliti za uputu i razjašnjenje.
Ja sada sve bacam na stranu i radim samo to, da se što prije svrši i Vama pošalje. Gubim vid, što dalje sve više, te se bojim, oslijepiti ću, a neće biti sve gotovo, zato se žurim i radim brzim tempom, samo da je to što prije gotovo ..."

Ja sam Lukiću na njegova pisma redovito odgovarao i davao mu upute za rad, bodrio ga i savjetovao. Naročito sam ga upućivao da si čuva zdravlje i vid i višeputa ga zamolio: neka nama u Institut pošalje svoje bilješke, pa ćemo iz njih mi prepisati tekstove. On je sve to otklonio i u svojoj dubokoj starosti – uz sve životne nedaće – nastavio je marljivo ko mrav da radi na dovršenju svoga melografskog djela.
U Zagrebu, dne 28. VII. 1951.
Dr. Vinko Žganec

3. Popis pjevača[202]

1. Aničić Pero	*1890 (?1860)*
2. Bačanović Jakob	*1891*
3. Balen Franjo	*1860*
4. Balen Franjo	*1867 (?1897)*
5. Barišić Tera	*1906*
6. Bertović I.	*1864*
7. Bešlić Eva	*1850*
8. Bešlić Liza	*1888*
9. Bikčević Anka	*1905*
10. Blažević Liza	*1888*
11. Brzić Josip	*1922*
12. Čaklovac Luka	*1874*
13. Čaklovac Marija	*1855*
14. Čančić Franjo	*1914*
15. Dardalić Mato	*1878*
16. Dumić Franjo	*1855*
17. Dumić Stipo	*1848*
18. Džamić Franjo	*1885*
19. Fekete Mato	*1890*
20. Filajdić Tomo	*1886*
21. Gačić Liza	*1897*
22. Gačić Marija	*1886*
23. Gačić Petar	*1866*
24. Gačić Tera	*1891*
25. Grošić Kata	*1859*
26. Grünbaum Sorela	*1864*
27. Ilić Marija	*1895*
28. Jakšić Kažo	*1878 (?1888)*
29. Janković Marija	*1895*
30. Leović A.	*1889*
31. Leović Ivan	*1905*
32. Leović Jakob	*1895*
33. Leović Petar	*1874*
34. Lesić Ferdo	*1855*
35. Lukić Alojz	*1870*

[202] Lukić, OE HAZU NZ 5a, str. 7, 33–34. Lukić dvaput donosi popis pjevača, u kojima na trima mjestima navodi različite godine rođenja.

36.	*Lukić Antun*	*1842*
37.	*Lukić Đuro*	*1850*
38.	*Lukić Ivan*	*1859*
39.	*Lukić Kata*	*1863*
40.	*Lukić Liza*	*1888*
41.	*Lukić Mijo*	*1870*
42.	*Lukić Ruža*	*1910*
43.	*Lukić Stana*	*1873*
44.	*Lukić Tekla*	*1853*
45.	*Lukić Vera*	*1871*
46.	*Matičević Eva*	*1891*
47.	*Matičević Klara*	*1868*
48.	*Matičević Klara*	*1875*
49.	*Marnaševa Manda*	*1870*
50.	*Miholčević Julka*	*1885*
51.	*Miholčević Julka*	*1866*
52.	*Mikendić Antun*	*1868*
53.	*Mikendić Eva*	*1848*
54.	*Milinčić Ivan*	*1883*
55.	*Novoselović Kata*	*1890*
56.	*Pejić Anka*	*1895*
57.	*Pejić Franjo*	*1868*
58.	*Pejić Liza*	*1905*
59.	*Pejić Marica*	*1862*
60.	*Pejić Marija*	*1885*
61.	*Pejić Marija*	*1886*
62.	*Petraković Antun*	*1883*
63.	*Petrović Franjo*	*1855*
64.	*Pitlović Franjo*	*1897*
65.	*Pitlović Joza*	*1891*
66.	*Pitlović Stjepan*	*1878*
67.	*Pitlović Tomo*	*1894*
68.	*Stanić Adam*	*1852*
69.	*Stanić Ana*	*1870*
70.	*Stanić Franjka*	*1848*
71.	*Stanić Ivan*	*1868*
72.	*Stanić Jakob*	*1891*
73.	*Stanić Klara*	*1880*
74.	*Stanić Roza*	*1868*
75.	*Stanić Stipan*	*1868*
76.	*Stanić Stipan ml.*	*1898*

77. Stanić Tera	*1877*
78. Štefančić Martin	*1877*
79. Štivičić Ana	*1850*
80. Štivičić Imro	*1850*
81. Štivičić Petar	*1850*
82. Tomakić Kata	*1850*
83. Tomić Luca	*1868*
84. Tonkić Mona	*1880*
85. Tvrdojević Anka	*1911*
86. Tvrdojević Josip	*1885*
87. Tvrdojević Kata	*1867*
88. Tvrdojević Klara	*1848*
89. Tvrdojević Marko	*1862*
90. Vargić Manda	*1870*
91. Vinković Mara	*1867*

4. Sakupljanje napjeva[203]

Nisam nikad mislio, da će ove proste i jednostavne melodije doći u modu, a eto vidimo, da se sve više i više traže i cijene. Ja ću opisati način, kako sam ih skupljao i bilježio kroz dugi niz godina.
Rođen sam u dobrostojećoj zadrugi kbr. 19. u Varošu, gdje su gotovo svi bili dobri pjevači: otac, stric, tetka Tekla, stričevi sinovi, moja sestra Vera, sve je to dobro pjevalo.
Sprva nisam /kao dijete/ mario za pjesmu, bavio sam se školom i naukom; ali kad sam išao već dvi godine u preparandiju u Petrinji, otvorile su mi se oči, i ja sam zavolio glazbu, ne toliko pjevanje, koliko sviranje i nekad obadvoje zajedno.
G. 1892. u ferijama sjedile moje tri sinovke pod šupom u kolima i pjevale. Bila je to Liza, Vera i Franjka. Liza je imala fini, sitni glas i lijepo pjevala, ove su je dvi pratile ili sekundirale. / Meni se dopalo to njihovo pjevanje, te pomislim, a zašto ne bi ja to zapisao, može to nekad njekom trebati. I ja odmah odem u sobicu, uzmem pol arka notenpapira i u Gduru napišem tu njihovu pjesmu. A bila je to onda poznata melodija s dodatkom "Jelice zelena". – "Moja mama pjevačica bila, pa je mene pjevača rodila." – Tu sam melodiju prvu zapisao, a onda još par njih. – Malo po malo punile se obadvije strane napjeva, te sam morao nabaviti

[203] Lukić, OE HAZU NZ 5a, str. 8–32.

kajdanku i u nju tintom prepisati napjeve, da je stalnije. – Sašio sam si posebnu knjižicu s notenpapirom, pa u nju upisivao melodije, a kad je koja bila dobra, odmah sam ju prepisao s tintom u kajdanku. Tako se malo po malo punila kajdanka prva, druga i dalje redom.

Sjetim se starih pjesama, što sam čuo u roditeljskoj kući, pa sam ih samo zapisao, a kao mladi učitelj u Kaniži malo po malo prepisivao u kajdanku. Prvo mi je službovno mjesto bila Kaniža, kotar Brod. Tu sam imao puno posla i brige, bilo je puno djece /140/ a ja sâm, te sam ipak u dokolici napisao par napjeva kao na pr. Glas "Janje" "Iz Berlina telegrami zuče", "Gospodine, ako sam i dijete" i druge. – U Kaniži sam bio cijele tri godine, a u to dođu saborski izbori, g. 1897. i ja budem u vojništvu, u ferijama, te premješten u Brezine, kotar Pakrac, kazne radi, što nisam mogao natjerati dva čovjeka /Imru Štivičića i Matu Soltakovića/ da glasaju za vladina kandidata. U Brezini sam bio pune tri godine, onda me službe radi sama oblast premjesti u Gaj, gdje sam bio samo 4 mjeseca, a onda po molbi dođem u Klakarje, kotar Brod, a to sam želio. U Brezini i Gaju malo sam pisao note, trebalo je urediti novu školu, na koju sam došao.

Kad sam se malo udomaćio i upoznao sa narodom, počeo sam skupljati narodne pjesme, dulje i kraće, a i pojedine napjeve iz sela. To mi nije bilo teško, jer preko puta od škole bilo bi često kolo, pa bi u njemu cure i mlade pjevale razne pjesme od 3 ili 2 reda, ponajviše od dike i milana. Ja sam često bilježio, stenografirao, a to mi je bilo preko puta nekih 40 koraka. Tu sam, u Klakarju, napisao velik dio melodija. Nešto bi sam čuo i brzo zapisao, a veći dio mi je tetka Tekla kazivala i pjevala, a ja bi to odmah zapisao, da se ne bi zaboravilo. Tako je to išlo kroz mnogo godina u Klakarju.

Da skupim što više pjesama i napjeva, išao sam često u goste, kad je bio crkveni god u okolici Klakarja, pa sam išao na duhove u Bebrinu jednu i drugu, na spasovo u Zadubravje, na sv. Luku u Kute, na sv. križ u Oprisavce, na sv. Vinku u Rušćicu i na Rokovo u Varoš.

Kad bi čuo kakvu pjesmu odmah bi ju zapisao, a tako i melodiju kad čujem smjesta ju upišem, da se ne zaboravi, a kod kuće bi ju pregledao, u gusle presvirao i onda odmah u kajdanku upisao. Malo po malo skupilo se toga dosta, već tri kajdanke, a meni je bilo milo, što to radim, da se to narodno blago ne izgubi.

Kad bi išao u Brod službeno ili privatno, a čuo bi koji lijepi glas /napjev/ ja bi ga odmah zapisao, kod kuće pregledao i upisao u kajdanku.

Kao mlad čovjek išao bi češće u goste u selu kad su svatovi /na večeru/ na svinjokolju, kad se kuća diže, kad je berba ili na kakvu čast, došao bi na večeru a to zato da čujem koju zgodnu pjesmu ili ariju. Idući i vozeći se mladež kroz selo u goste ili na večer, često bi pjevali, a to mi je bila zgoda, da zapišem ariju. Isto tako, kad bi bile molbe, pa bi se kosilo, kupilo sijeno, kupile šljive, išli u berbu ili u ribu, sve su to bile zgode, da se nješta profitira i napiše u kajdanku.

Do prvog svjetskog rata, do godine 1914. imao sam već 4 kajdanke ispunjene s napjevima, a poslije te godine nastale su ostale sve do 10. kajdanke.
Naša dobra i plemenita tetka Tekla Lukić, koja me je odhranila i za me se brinula do smrti /1928. g./ znala bi me češće zvati osobito u ferijama. Sjela bi u hlad čelo škole, pa uvijek nješta šila i radila, a onda bi me često, vrlo često zvala: "Hodi, sjedi pa piši tu pjesmu, ne ću da ju odnesem, na onaj svijet." Onda bi mi pjevala razne pjesme, a ja bi to upisao i njoj se lijepo zahvalio. Od nje ima najviše melodija i to ne samo crkvenih, nego i svjetskih.
U ljetu g. 1917. dođe k meni iznenada, nepozvan, moj bivši đak, inače pješak 78. pj. pukovnije po imenu Josip Pitlović, kbr. 31. iz Klakarja. Malo je pio, poznalo se po njemu, a onda mi u brzo reče ovo: "Čuo sam da vi kupite pjesme i arije, kako se njege pjeva, pa sam evo došo – sad sam na dopustu, da Vam koju zapjevam, koju morda nemate zapisanu." I on odmah sjedne i poče pjevati: "Ti me Mico ne voliš", "Oj Sarkotiću, generalu Bosne", "Jednoga jutra ja dodje doma", "Bibliju žena otvori odma" i t. d. Ja sam bilježio i tekst stenografirao, da je brže gotovo. On je pjevao nekih 20 arija, a kad je bio gotov i umoran, onda sam ja uz gusle ponovio njegove melodije, a on je ispravljao pogreške. Tako sam gotovo ispunio petu kajdanku s njegovim arijama.
Naš susjed uz školu, druga kuća s lijeva, bio je Franjo Pitlović kbr. 46. iz Klakarja. Bio je ratar i mlinar, a uz to tamburaš i pjevač /tenor/ pa je on sam često u dvorištu, pred kućom u društvu, a i uz tamburu pjevao razne pjesme, osobito bećarske i pijančeve. Kako je bio blizu škole, lijepo bi se čulo, a ja ne budi lijen, uzmem olovku i papir, te pišem što i kako on pjeva. Tako sam od njega zapisao sigurno 30 arija, ako ne i više. Sprva sam ja to tajno radio, poslije je on to znao, pa bi mi nekad neku zapjevao i pitao: "Je li znate ovu ili onu?" Ako ne bi znao, on bi mi pjevao, a ja bi zapisao; bilo je to češće. Taj Franjo Pitlović bio je i izučeni mlinar, pa je češće bio u mlinu, a od mlinari se naučio neke lakše pjesme, te i' je češće pjevao.
Bila su tri mlina na "Kamenu" na Savi, a mlinari Kažimir, Jakšić i Rukavina bili su dobri pjevači. Kad bi oni došli u gostionu babi Kati na Petrovo ili Ivanje /16. V./ pa zapjevali, došla bi mladež iz cijelog sela, da čuje, kako oni lijepo pjevaju i uživaju. Poslije prvoga rata 1918–30. pisao sam melodije po čuvenju od momaka, djevojaka i od mladih ljudi, koji bi zgodom pjevali, tako, da se tih napjeva dosta skupilo, a ja sam počeo i dalje zapisivati ne samo pjesme i napjeve, već i imena pjevača i datum, kad se to pjevalo i gdje. Tako su nastale opet dvije kajdanke pune melodija, tintom pisane. Kad je odrasla djevojka Anka Tvrdojević kbr. 1. iz Klakarja, znala je lijepo pjevati, a i htjela je, pa je ona ispjevala dosta novijih pjesama, što je čula idući u goste na godove. Ja sam opet išao češće u Varoš, moje rodno mjesto rad posjeda, čuo često dobrih napjeva, osobito od Anke Bikčevića, a poslije i od momaka pa Filajdića, Đure Čolića i

Stjepana Čičića pa sam i njihove pjesme i napjeve upisivao, ukoliko ih već od prije nisam imao.
Godine 1934. čuo sam višeput u selu, da Ivan Tvrdojević kbr. 1. iz Klakarja lijepo pjeva i zavaža. Upitam ga, bi li mi htio koju pjesmu zapjevati, nove mode, što još nema ovde. On to obeća, a ja se uputim u večer s guslama do njega, da mi pjeva i riječi kazuje. On je bio dobre volje, a i sestra Anka, pa su mi dosta toga pjevali i tekst kazivali. / Kod njih sam se zadržao do po noći, a onda odem kući, dobro raspoložen, što sam te pjesme dobio i note napisao. Njemu, Ivanu Tvrdojeviću, je dosta pjesama pjevao i pokazivao Rudolf Pofuk iz Vel. Brusnice u Bosni. / To je bio njegov vršnjak, propali đak dobro stojećih roditelja, koji je školu napustio, pa se šetao okolo i po malo pjevao, naravno najviše bosanske pjesme. S njim se Ivan upoznao, sprijateljio, pa su se pohađali, dobro jeli i pili, a uz to i pjevali razne pjesme. / Što nije Ivan dobro zapamtio, ili bi krivo pjevao, to bi njegova starija sestra Anka ispravljala i pjevala kako mora biti. Ona je 6 godina starija od njega, vrlo mudra, vesela i živahna, pa znade dosta toga, što sam ja već i napisao.
Kad sam pošao u mirovinu, u jesen g. 1937. preselio sam se u svoje rodno mjesto, u Varoš. Tu sam opet čuo neke nove pjesme i napjeve, a ja, ne budi lijen, uzmem pero i papira, pa pišem sve to, što nemam ili što sam istom sad čuo, a toga se već dosta skupilo.
Kroz cijelo vrijeme, što sam u mirovini, skupljao sam pučke napjeve sve do g. 1951. a toga se sakupilo 10 kajdanki. Moja je želja bila, da te sve melodije lijepo prepišem i podnesem Jug. Akademiji u Zagrebu na čuvanje. U tu svrhu nabavio sam nješto papira i počeo pisati; ali se u to desi neprilika; nema notenpapira i ne može se dobiti. Šta ću sad?/ Pišem u Zagreb, nema papira, pišem u Beograd g. Rakijašu, nema ni tamo papira, ne može se dobiti, šta ću sada? Žao mi je da te note ostanu ležati, poslije moje smrti bi se uništile ili spalile, a nema papira... U to me posjeti iz Broda g. Marko Singer, povjerenik za prosvjetu kod gradskog N. O. u Slavonskom Brodu. On pregleda moje stvari, za par dana metne to u novine /Brodski list/ a uz to javi Min. Prosvjete u Zagreb, a i Prosvjetnom Odjelenju kod oblasti u Osijeku. Ministarstvo prosvjete pismeno zatraži od mene, da pošaljem ili njima ili Jugoslovenskoj Akademiji u Zagrebu rukopis, što imam gotovo napisano. Ja sam to dopunio i poslao u Zagreb, a onda tražio od Akademije notenpapira. Ona mi nije odgovorila već to ustupila Institutu za narodnu umjetnost. Tamo je bio glavni radnik g. dr. Vinko Žganec, on mi je pisao, da pošaljem na njegov ured šta imam, a dalje šta imam napisano, da pišem na pol arka /tiskanice/ "Zbirka narodnih popjevaka" pa sam to uradio, te malo po malo pišući sve pet svezaka napisao i njima u Zagreb poslao /Institutu/.
Moj otac Đuro i ukućani bili su puno godina zvonari u Varošu, pa su se nama u kuću svraćali i dolazili u goste ne samo svećenici, nego i neki suci, advokati, trgovci i obrtnici pa i učitelji iz Broda, osobito uz godine 1890–1900. Gosti bi se

razveselili uz dobro vino, pa su i pjevali neke pjesmice, a to su naši ukućani čuli, zapamtili pa poslije i oni pjevali, kao npr. "Smiljaniću pokislo ti perje", "Još ni jedan Zagorac nije prodo vina", "Tri ptičice u goru preletile" i druge, a to sam uvrstio u prvi najstariji dio.
Spominjem još i ovo: Naš je narod u brodskoj okolice vrlo pobožan, pa voli i rado pjeva neke crkvene pjesme, pa i lauretanske litanije. Zato sam ja i zapisao uz svaki svezak /dio/ par crkvenih pjesama, što narod često pjeva, da se ne zaboravi, a tih pjesama obično nema u "Vincu", kojim se oni služe i iz kojega se mole, kad idu u crkvu prije ili po podne.
Napjeve pjesama, melodije sam razdijelio na pet dijelova i to tako: I. dio najstarije pjesme do g. 1890., II. dio od 1890. do 1915., III. dio od 1915. do 1920., IV. dio od 1920. do 1940., V. dio od 1940. do 1950.
Ne mislim da sam sve pjesme zapisao, ostalo je toga još u narodu dosta, ali šta sam čuo i kako, to sam napisao, da se ne zaboravi.

Na što sam pazio kod sakupljanja napjeva pučkih pjesama

Kad sam se odlučio, da sakupljam i zapisujem melodije pučkih pjesama sa sela, imao sam u vidu ovo:
1. Napisat ću melodiju što vjernije, kako narod pjeva sa svim pogreškama i cifranjem. Ako je više napjeva od iste pjesme, napisat ću onaj, koji je više i češće pjevan.
2. Tekst pjeme po mogućnosti napisati sav, što se zna i što se pjeva, pa zato imam četiri pisane pjesmarice za porabu kod pisanja.
3. Pisao sam samo prim, to jest samo napjev pjesmice, ali ako je na kojem mjestu drukčiji napjev, to sam upisao dvoje note, da se znade, a to nije dvoglasno pjevanje.
4. Skoro sve su pjesme upisane u 2/4 mjeri, ređe u 3/4 ili 4/4 C, no opazio sam, da ima na mjestima u taktu nepravilnosti, pa to nisam htio ispravljati, već ostavio onako, kako sam čuo da se pjeva.
5. U početku se pjeva obično mf a poslije dođe piano /p/ ili forte, a na kraju obično oštrije i otezito, pa sam zato i pisao ritard. i znakove da se oteže, ali i to ne odviše već i to umjereno.
6. Melodije su pisane na crtovlju tako da se mogu lako pjevati ili svirati, samo ih je par napisano sa par nota u gornjoj oktavi.
7. Svaka je melodija napisana slobodno bez ičije tuđe pomoći. Ja imam doduše Klaićevu i Širolinu pjesmaricu, ali ih ne diram, a kamo li da bi šta prepisao iz koje pjesmarice.
8. U početku nota /s lijeva gore/ napisano je kod svake arije, kako se ima pjevati: pobrže, sporo, vrlo sporo, otezito, živahno ili važno, a povrh toga je napisano,

koliko traje sekunda pjevanje ote arije. Ja sam uz svaku pjesmu držao sat u ruci, potanko pjevao /u sebi/ a onda napisao i podvukao, da bolje padne u oči.
9. Imamo loš papir, na kojem sam pisao note i tekst, pa se na mjestima tinta razišla, da se pravo i ne zna je li nota na crti ili na praznini, ali to se može po napjevu poznati, a njegde sam i ja označio slovom, što ima biti, kao na primjer: a, b, c. i slično.
10. Svaku sam melodiju označio nekim brojem, pa se može lako naći i kontrolirati, jeli dobro napisana ili joj što manjka.

Iskustvo u sabiranju napjeva

Sakupljajući kroz više godina pučke napjeve, doživio sam toga štošta, pa i to da mi se reklo u oči: "Ne znam ja pjevat." Kod kuće u Varošu bilježio sam arije kad bi čuo da netko pjeva, a i to odmah, dok mi je melodija u ušima, a kad bi nju zapisao, molio bi, da mi se kaže i tekst, bar u glavnom prva kitica, ako ne i više njega.
To sam dočekao, da mi je jedan brat /stričev sin/ rekao: "Pa šta će ti to? To ni tako važno, zna te riči svaki čovjek." Kad sam bio tri godine u Kaniži kao mladi učitelj, čuo sam dosta pjesama, ali samo najviše kod svinjokolje i u svatovima, a tu sam doživio, da sam pisao poslje zabave ili kola, kad bi došao kući, jer da sam počeo pisati u sobi, gdje se pije i jede ne bi htjeli dalje pjevati već bi se samo jelo i pilo. /oni su me držali za tuđeg čovjeka, a ja bio njihov susjed/.
U samom Klakarju iskusio sam više toga, jer sam bio mnogo godina u njem. Prve sam se godine upoznao sa svijetom, a onda sam kupio i pisao tekst i melodije, što sam čuo. Najbolje bi napisao, ako bi išao kroz selo, pa čuo, gdje se u sobi pjeva, malo postajao zapamtio ariju i kod kuće ju zapisao. To je išlo često! Pred školom, udaljeno nekih 30–40 koraka bilo je često kolo, pa kad bi kolo stalo i malo počivali, pjevale bi ženske a i muškarci razne pjesme, ja sam to često čuo u sobu, pa bilježio i melodije pisao, da se ne izgube ili da se ne zaborave.
U subotu u večer, a tako i u nedjelju pred mrak išla bi mladež u kolo, ali ne šuteći, već pjevajući razne pjesme. To je bila prilika, da to poslušam i zapišem ariju i tekst, ako to nisam prije napisao. I to je trebalo da se zapiše tajno, najme, da oni to ne vide i ne znaju da se piše, jer mi drukčije ne bi htjeli pjevati.
Mladež bi išla u kolo, na pazar, kad su okolo godovi, u Ruščicu, Bebrinu gornju i dolnju, u Kute, Poljance, pa i u Oprisavce. I ja bi nekada išao s njima dok sam bio neoženjen. Oni bi putem šalili se i pjevali, a ja sam sve to pamtio i samo glavno na putu zapisao, a ono ostalo napišem kod kuće. Ako ću pisati da oni vide, ne će htjeti više pjevati, kao da se boje i stide, da će iz te moje bilješke izaći nješta zla.

U selu bi bile češće moljbe preko godine, a kad se glavni rad svrši i idu doma, obično bi pjevali muški a i ženske, pogotovo, ako bi šta pili /vino/. To je bila za me zgodna prilika, da to čujem i zapišem. A moljbi je bilo dosta, kad bi se građa vozila, vozi se pijesak, cigla i drva, idu na koševinu paroku ili kupiti sijeno, pa onda kad se diže kuća ili koja zgrada eto opet pjevanja, cike i vike, a to je bilo za me dobro, da napišem što čujem.
Kad bi nedjeljom došao med mušku mladež, pa rekao da mi šta zapjevaju, ne bi htjeli, ili bi se izgovarali: "ne znamo šta bi pjevali", i dugo bi se nećkali, i ne bi pjevali, nego bi morao zaći med nje i pjevakati ma koju pjesmicu, e onda bi išlo, onda bi oni prihvatili, pa bi se pjevalo više puta.
Kad bi zašao u nedjelju med žensko kolo ili društvo, spomenio bih, da šta pjevaju. One bi se obično nećkale, stide se, ne znaju šta bi zapjevale, nego bi morao ja sam, iduć k njima u društvo nješta zapjevati /poluglasno/ onda bi one to prihvatile i dalje pjevale, ne bi se više stidile.
Šetao bih se višeput po nasipu, ili bi išao na kupanje do Save; blizu je noć, vode se konji na pašu za nasip, ali se i pjeva. Ja, naravno stanem, slušam pa i zapišem, ako mi nije poznata melodija, a poslije čujem, tko je to bio pa i njega zapišem.
Ja imam u bilježnici oko 300 pjesmica od pokojnoga župnika J. Lovretića. Kad sam fraj, dođem med ženske i odmah ja prvi govorim koju pjesmicu, pa još koju, onda se cure i mlade udobrovolje, pa i one kažu par pjesmica, a onda će i zapjevati meni za volju da nisam badava došao.
Ako dođem med mladež, pa reknem: "Hajdete mi nešto zapjevajte", onda oni ne će, ne mogu i ne znaju, stide se i mrsko im je. Bile to ženske ili muški, to je svejedno, već moram ja zapjevati prvi, makar i ne posve glasno, onda će već ići jedna melodija za drugom. Eto takvi su oni skoro svi. Mi pišemo i pjevamo samo poštene i pristojne pjesme, što svaki čovjek može čitati pa i pjevati. Ali se nađe budalaša, kad malo piju, onda su u drugom stanju, pa viču, laju i pjevaju bezobrazne i sramotne pjesme u sav glas, da se pošteni svijet mora stiditi i osuđivati ga, što je tako nepošten. A žena mu i ukućani svašta govore, da krepa, da crkne bolje bi bilo, nego što tako gadno pjeva i zavija. Bio je jedan takav u selu i on je nedavno svršio.

Metoda za skupljanje napjeva

Ima više načina, kako se mogu kupiti i bilježiti pučki napjevi u selu i okolici. / Nije dosta zaći u društvo, pa zamolit, da se pjeva; tim načinom slabo će se skupiti napjevi. / Bolji je način zaći med svirače ili tamburaše, platiti im pit, oni će odsvirati i odpjevati par pjesama, sebi za volju, a i vama, ali se tako malo skupi napjeva. Naši su Slavonci, a napose naši Posavci, postali od g. 1935. posve zakopčani i nepovrijedljivi pa se teško, vrlo teško dobije od njih koja

pjesma ili arija. / Ja sam s nekima vrlo intiman, ja sam tude domaći, s njim živim i uživam, pa ne ide.
Najbolja je metoda prišuljati se tajno, gdje se pjeva, pa upamtiti pjevača i napjev, otići kući ili na stranu, pa to zapisati. Ovo doduše nije lijepo ni u redu, izgleda kao da se nešto krade, ali je to za sada najbolja metoda, da se nešto napiše. Drugim načinom će se slabo što postići, jer je sada mladež postala prama gospodi šutljiva i zakopčana.
Pred par godina desio se ovaj neobičan događaj: U večer, u kolu je zapjevao momak ovo: "U ovom kolu igraju 'Rvati, tko je tudi, neka se izvati." Netko ga je krivo optužio, da je pjevao: "Tko j' partizan, neka se izvati." Radi toga je došla po njeg milicija, odveli ga i odsjedio 2 mjeseca u zatvoru. Ovo se u brzo čulo po cijelom kotaru, pa su sada momci vrlo i vrlo zakopčani, te dobro paze, šta će zapjevati i gdje će se javiti.
Ako strani čovjek dođe med mladež i zamoli, da mu što zapjevaju, oni će ga odbiti s riječima: "Ne znamo – stid nas je – to nije sad u mode – idite pitajte tamburaše, nek vam oni to kažu, mi ne znamo" – i slično. Svakako će se izgovarati, samo da ne pjevaju.
Sada, u najnovije doba, kad izide kakva nova pjesma, ja uradim ovako: Imam zbirku J. Lovretićevih pjesama, izaberem dvi ili tri od njih, pa idem pjevuckajući med mladež. Oni to čuju, dopada im se, a ja odmah počmem: "Eto, ja sam prvi pjevao sad je vaš red, 'ajd Ružice ili Slava pokažite mi, kako se pjeva ta nova pjesma: 'Umoran sam idem sa terena' ", i one mi onda poluglasno pjevaju, a ja upamtim i zapišem.

Moji doživljaji, kad sam kupio melodije

Za vrijeme sakupljanja napjeva bilo je raznih ugodnih i neugodnih događaja. Ja ću sad spomenuti neke kojih se dobro sjećam.
1. U početku, kad sam htio, da napišem prvu melodiju što su djeca pjevala u kolima pod sušom, odmah je bilo neugodnosti. Priđem ja k njima i reknem: "Ajte djeco lijepo mi zapjevajte, da mogu zapisati." A jedna će od njih: "Nas je stid, što ste vi tu došli, idite dalje, pa ćemo pjevati." I ja poslušam taj savjet, odem od njih na stranu, a one odmah zapjevaše i pjevale su dosta dugo.
2. Kad sam bio u Kaniži, kao mlad učitelj, došli smo susjedu Šimi G. na večeru, kad se svinje klale. Iza obilne večere, moralo se i pjevati, to je obligatno bilo. Pjevali smo, nas pet u društvu, a onda će svaki za se, napose. Kad je došao red na me, a Antun će mi reći pred svima ovako: "Sad je red da naš učitelj pjeva, a on ne zna." Svi su pogledali jedan u drugoga, ja se zacrvenio, al sam ipak zapjevao "Grlica je proso brala" po melodiji O. J. Pletikapića, i svima se to dopalo, i

kućni gazda, Šima G. reče na to: "Kako si mogo reć da učitelj ne zna pjevati, a vidiš, kako je lijepo otpjevao."
3. U Klakarju sam doživio i to, da sam bio od jednog starog čovjeka, inače pjanca nevaljanca naružit, ni kriv ni dužan. Evo kako je to bilo. Bila nedjelja po podne u ljetu. Kod Mandića se kupile cure poslije večernjice, pa će se pjevat i zabavljat. To su i meni rekle, pa me pozvale, da dođem med nje. Ja se uputim, pa dođem u dvorište Mandića, ali iza staje izađe napit djed Franja S., inače poznati pjanac. On dođe bliže nas, pa na me nasrni s riječima: "Šta si došo? Tko te zvao? Bolje idi otale." Ja se uzbunio, što me je napao, htio sam ga izćuškati; ali u to skoče cure, pa sve tri na njega: "Jesi li ti djede lud? Šta si ga napao? Nije ti on ništa kriv. Idi otole, šta ćeš kod nas, tko te je zvao", i počele ga gurati da ode iz dvorišta, a ja se brže bolje skupim i odem van iz dvorišta, da ne dođe do škandala. Poslije se čulo, da je on vidio nekog drugog mjesto mene, pa mene napao, a ja sam se držo korektno, kao da ni ništa bilo.
4. U srpnju jedne godine povezem se u grad Brod privatnim poslom sa Ivom Ilića kbr. 31. iz Klakara. Vozio je 4 vreće u mlin, pa i mene uzput povezao. Kad smo se vraćali kući, na Bilu blizu sela čuje se lijepo žensko pjevanje. Pjevale su djevojke kupeći sijeno na popovoj livadi blizu puta. Stavimo konje, siđem dole s kola da zapišem pjesmu i ariju. Brzo je to bilo gotovo, idem u kola, a kad sjednem, puče osovina i prebije se. Šta ćemo sad? Ja odem lagano kući, a uzput kažem njegovom ocu što se dogodilo. Sreća, da je to bilo blizu sela.
5. Blizu škole u Klakarju bila je gostiona. Tamo se skupljali putnici a i ljudi, koji vole kapljicu, da se okrijepe. Ja sam od dosade često tamo zalazio, i ako nisam bio za piće, išao sam, da čujem, šta ima novog u selu, u općini, pa i u novinama. Jednog dana dođu selski tamburaši u gostionu, njih četiri, poznati pjevači i svirači. Ja se polako privučem do kuće, da čujem, šta se pjeva, jer me to zanimalo. Bilo bi lijepo i dobro. Ali me jedan opazi, pa pozove unutra. Čim ja stupim u sobu, jedan će od njih: "Ha evo ko će nama platiti pit!" Ja malo stanem, pa slišam, a onda nema fajde, naručim 2 litre vina, a oni veseli pjevaju i piju. Nude i meni ali ja nisam nikada bio za piće, ali ipak uzmem. Malo po malo, platim opet 2 litre, pa opet dvi i tako je došlo do deset. Jedva sam ih se riješio i izišao van, a melodije sam slabo zapisao.
6. Bila kasna jesen, u selu kolo po kućama redom /poredovnica/. U večer oko 8 sati odem do Stanića kuće, tu je kolo i veselje, Kad dođem do kuće, al ne igraju, već samo pjevaju. Slušam, šta ću zapisati, al eto naiđu žandari, pa k meni. Pitaju me: "Šta radiš", i ništa nego u općinu u zatvor. A dobro je, bio je g. bilježnik kod kuće, pa je svjedočio za me i pratili me kući.

Važniji pjevači pučkih napjeva.

U ovom radu, sakupljanju pučkih melodija, imao sam par osoba, koje su mi dobre volje pjevale, a i tekst kazivale, a to su po redu ove:
1. Tekla Lukić: Naša dobra i plemenita tetka, očeva sestra, nastradala u mlade dane, pa ostala hroma, nije se udavala, već je nas šestero djece odhranila i na noge postavila. Imala je fin glas, sopran, a uz to vrlo dobro pamćenje, tako, da se je u stare dane sjećala šta je bilo pred 70 i više godina. / Živila je kod mene i preminula 1928. godine. Od nje ima najviše napjeva svjetovnih i crkvenih. U ljetu, kad bi u hladu radila ručni rad, znala bi me pozvati k sebi, pa reći: "Sjedi tu, zapiši ovu pjesmu, jer nisam rada da umrem, a da to odnesem na onaj svijet." / Cijelo ju selo i okolica poznavala, a svi su ju zvali "teta".
2. Mijo Lukić: To je bio stričev drugi sin. Rođen 1870. g. svršiv pučku školu i bio vrlo načitan. Čitao je jerol. knjige, a i Matičine, a Šijake je znao gotovo na pamet. Bio je visok i lijep čovjek, ali dobar pjevač i šaljiv. Od njega ima dosta pjesama isto dijela. Brat Mijo je bio dosta vrijedan, uvijek je radio, nije se žurio, ali mu je svaki rad bio vrlo dobar, u njega se moglo pogledati.
3. Alojzija Lukić: Bio je treći stričev sin. Rođen 1874. Nakon pučke škole polazio je građansku u Brodu n/S. te svršio tri razreda, a dalje nije htio, radi sukoba s učiteljem I. Martinovićem. Radio je na gruntu, bio vrlo vrijedan i neumoran. Volio je tamburati, a i pjevati uz tamburu, a najviše onu "Kud pogledam svud je tavno". Kako je bio vrlo marljiv, a naučio je vino piti, prehladio se ležeći na mokroj zemlji, dobio upalu porebrice i ubrzo umro 1908. godine, ostavio je ženu Stanu sa petero djece.
4. Josip Pitlović, kbr. 30.: Poznavalo ga je cijelo selo, a i okolica. Pošto su u selu Klakarju bila tri imenjaka, Josipa Pitlovića, morao sam napisati, koji je to dobar pjevač i poslenik. Otac mu Filip, bio osobiti drveni majstor, znao je svašta napraviti od drveta, što samo vidi. I ***cijeli*** *Mlin je načinio g. 1913. Josip je drugi sin bio, rođen 1891. a teško je govorio, bio je mucav, ali je zato vrlo lijepo pjevao razne pjesme. Bio je to malen čovjek, dosta slab, bjelogriv, često crven u licu, a inače vrlo vrijedan i veseljak. Bio je u ratu u Srbiji 1915. i triput ranjen, ali nije htio biti kod kuće, već ode opet u rat. U oporavnom odjelu u Osijeku bio je dulje vremena, pa je naučio puno pjesama, osobito o ratu i piću. K meni je jednom sam došao i pjevao mi dosta pjesama /oko 30/ koje nisam imao još zapisane. Rado je pjevao: "O Sarkotiću generalu Bosne", "Pijančevu pjesmu" i onu "Ej đaci, ge ste vi, sutra su ispiti". Rado je pio, a i pjevao. U Trnjanima g. 1935. pjevao u gostioni i "Od godine 903. Aleksandar više vladat ne će", pa su ga neki zlikovci krivo optužili žandarom, svi dođu pa ga pošteno izlupaju da je poslje se vukao i u brzo iza toga umro. Šteta toga čovjeka.*
5. Franjo Pitlović, kbr. 46.: Bila mu kuća druga do škole pa smo se često viđali i razgovarali. Nakon pučke škole radio je s ocem na gruntu, onda ode u mlinare 3

godine i izuči zanat, ali ga nije volio, što se živi osamljeno. Bio je to visok i bijel momak, dobar radnik, a volio je vrlo tamburu i pjesmu. Na njegovu želju drugovi nabavili tambure, pa i berde i svirali razne pjesme, a i kolo mladeži za volju. Bio je dobar pjevač i svirač, ponešto žestok, htio je uvijek da zapovjeda u društvu, a drugi to nisu trpili. Rođen je g. 1897. došao je prvi rat, išao s pukovnijom na Italiju i tamo bio ratnik, ali ne od puške već od komada gvožđa. Družio se sa mlinarima, naučio je dosta pjesama, rada pjevao. Nabavio si je bolest paralizu, i umro u Stenjevcu /1935./

6. <u>Marija Pejić</u>: Bila je kći Petra Pejića kbr. 19. iz Klakarja. Rođena je 1904. godine, svršila pučku školu i radila po malo s roditeljima o gruntu. Bila je srednjeg stasa, lijepa ženska, uvijek crvena, a dosta vesela i živa. Volila je osobito pjesmu i kolo, često je pjevala, ali je imala alt, pa narod to nije volio, što ona krupno u kolu pjeva i još zavaža. Zavolila se sa opć. pisarom Matom Gačića, koji je je poslije i oženio, a uvijek voli pjesmu i svirku. Čovjek joj je bio par godina opć. blagajnik u Klakarju, a sad žive u gradu Brodu, on kao činovnik u vagon tvornici, a ona kao domaćica.

7. <u>Marija Gačić</u>: Ova ženska glava mogla je kao cura cili dan pjevati, a ni joj bilo teško, niti se umorila. Rodila se g. 1887. od oca Stjepana i majke Marije. I mati joj je bila fina pjevačica, ne samo u kolu i na drumu, već i u crkvi kad je trebalo, jer je bila par godina počimaljka ili zavažajla u crkvi. / Marija je pomagala u radu roditeljima i često vrlo često pjevala, a imala je fini i tanki glas /sopran/. / Slušajući njeno pjevanje čovjek se čisto čudi kako jedna seljanka ima glas i dar za pjesmu. U društvu s Terom Stanića pjevala je često pa i ono: "Nješta ima u 'vom selu nova", "Moram pisat na zem. vladu, moram pisat sedmorice stolu, da mi naši za diku dozvolu" i t. d.

8. <u>Anka Tvrdojević</u>: Osobita pjevačica, uvijek vesela i živa, bila je puno godina. Pjevala bi svud širom, kod kuće, na poslu, u crkvi, u kolu, a to sve fino i lijepo, da se može poslušati. / Rodila se 1911. od oca Franje i majke Tere. I mati joj bila dobra pjevačica i kolovođa. Svršivši pučku školu, išla je s roditeljima raditi, a često je dolazila u župni dom da sa drugom i kumom Rezom Stanića se zabavlja i pjeva, tu se još bolje naučila pjevati i zabavljati. (...) Ona se upoznala u Bosni sa propalim đakom Rudom Pofuk, i od njega naučila dosta pjesama, koje je pjevala, a ja bilježio.

9. <u>Ivan Tvrdojević: kbr. 1.</u>: U selu Klakarju bila su tri imanja Ivana Tvrdojevića, onda sam morao pisati, koji je to pjevač, a ono najmlađi. To je brat Ankin, rođen 1917. godine, a dobar je pjevač, samo pjeva malo kroz nos. U školi je bio srednji đak, poslije se prihvatio posla s roditeljima, a uz to često pjevao i pjevuckao. Ivan se pozna čim zapjeva makar mu drugi i ne pomagali. Kad je dočekao 18 godina zavolio se s curom iz G. Bebrine, a uz to je još više pjevao. Uz to se malo po malo upoznao s đakom iz Bos. Brusnice, Rudom Pofukom, a od njega je naučio dosta pjesama, najviše bosanskih, te me jednom pozvao u večer, da

dođem slušati, što on sve znade pjevati. Ja sam ponio i gusle, zadržao se kod njega dobra dva sata i napisao note nekih 20 melodija. Čini mi se, da mu je sestra Anka znala još više toga nego on. Sad živi u miru i zadovoljstvu sa svojom obitelji i starom majkom.
10. Slava Bikčević: U Varošu, u mom rodnom mjestu osobito se pokazuje pjevačica moja daljnja rođakinja Slava Bikčevića. Visoka je to feš cura, rođena 1934. A znade dosta tih iroških bećarskih pjesama, pa i crkvenih, jer i u crkvi pomaže počimaljki kad je šta teže. Sve ove nove pjesme i arije, ona to pamti i znade, to je njoj lako zapamtiti i zapjevati. Osobito voli pjesmu i pjeva ju češće: "Čula jesam dragane, da te tvoji žene", "Moja mati ćilim tka – oj garava, šild daj" i druge. Slava je mlada i feš cura, lijepo se nosi i pjeva, ali za čudo u kolu nikad ne pjeva, ili se stidi ili nema s kim. A u crkvi uz počimaljku čuje se, da ori crkva i ječi, kad ona pusti svoj zvonki glas.
11. Mijo Desić: gimnazijalac. Siroče bez roditelja, uzela ga na brigu tetka Anka Rajković u Varošu, pa ga dobro njegovala i školovala. Pokazao veliku volju za pjevanje i sviranje, pa mu je tetka kupila jednu skupu harmoniku. On se naučio na njoj lijepo svirati i kola, pa kad nema tamburaša, on u kolu zasvira i skupi pare za to. Miša znade dobro pjevati, ima dobar srednji glas /tenor 2/ a naučio je dosta pjesama nove mode, pa ih rado pjeva i svira.
Rođen je 1931. godine u Varošu, svršio je pučku školu, a sad polazi gimnaziju u Brodu, ali mu je svirka najmilija. Osobito voli pjesme sadanje: "Ja sam dečko", "Kad ja umrem", "Angelina vodu lila" i "Odkad si me draga zavoljela".
12. Đuro Čolić: Veseljak, adren i pust, a uz to dobar igrač i pjevač brzo curama omilio. / Rodio se 1926. od oca Ivana, a bilo ih je 6 djece. On je od mladosti bio veseljak, a volio i šalu, pa bi se mladež s njime dosta nasmijala. Pjevao je lijepo sitno i umiljato, da bi se prozori otvarali i slušalo se, kako divno pjeva. Nije se ženio, dobio bolest, liječiv se išao u bolnicu, davali mu sestrine krvi, ali sve badav, morao je umrijeti. Rado je pjevao: "U komšije preko puta", "Čuva ovce dole" i "O Jelena, kćeri materina".

O pučkim pjesmama i napjevima

U našem narodu, u Slavoniji napose ima cijelo more kratkih pučkih pjesama i to od 2, 3 i 4 reda. Dulje pjesme, pa i one, što se pjevale samo u ženskom kolu, okrećući se s lijeva na desno, već su skoro nestale. Znadu ih stare žene, a djeca i unučad imaju gdješto napisano za spomen. Kratke pjesmice od 2 ili 3 reda znade svaka cura i momak, samo ako hoće reći.
Kako nastaju one? Jednostavno, brzo i lako. Sastaju se cure na divan uz ručni rad, pa spominjaju svoju diku, a uz to kakav je, u kakom je stanju, kako se nosi i drži, s kim se druži, kud sve ide i eto pjesmica "Oj da mi je u nedilju dana sedam

puta viditi milana". Izmisliti i složiti pjesmicu od 2 ili 3 reda, to nije teško, to cure lako slože, koje imaju diku, pa i pjevaju ako i tiho bilo: "Imam janje, imam milovanje, s njime svega, a ništa bez njega".
Koja cura ne zna pjevat, ili nema dike, ne zna ni složit pjesmicu, mora joj to njetko drugi pokazati ili pomoći. Ali ima ženskih, koje imaju za to osobiti dar i volju, pa sipaju pjesmice, kao da sipaju iz rukava, ali te su mlade i cure dosta rijetke. Meni je na primjer kazivala mlada Ana Tekica kbr. 2. iz Varoša pred dvi godine preko 600 pjesmica, tako, da već nisam mogao pisat, otrnula mi je ruka od mnogog pisanja.
Osim o diki razgovaraju se cure i o drugim curama i momcima, kako se tko nosi, tko je s kim u zavadi, što se sad sve radi, što je u selu i u okolici, pa eto štofa za pjesmice.
Prema sadržaju su te pjesmice većinom lirske, rеđe epsko – lirske, a nekad i samo epske, kad pjevaju o nekom dogadaju. Ide mladež u goste u druga sela, u grad, pa čuju i pamte ne samo pjesme, već i melodije, pa to donesu kući i s tim se hvale. / Nekima opet stariji pomognu i kazuju pjesme, jer se one ponavljaju i dopunjuju i popravljaju, da [budu] lijepe i dobre ne samo po formi, već i po sadržaju; zato ima u narodu loših, boljih i vrlo dobrih pjesmica. Kad ih čovjek čuje i nehotice mu padne na um misao: odakle oni to znaju i kako su fino složili.
<u>Kako nastaju melodije?</u> Ovo pitanje mnoge ljude zanima, a protumačit može onaj, koji živi u narodu, pa s njima živi i pozna ga u dušu. Kad cure ili dečki slože već koju pjesmicu, ili donesu novu iz koga sela, onda one u skupu, a ne pojedince, izmišljaju, kako će to pjevati.
Jedna počne i zapjeva poluglasno, druga joj pomogne ili popravi, treća opet govori ako ni dobra i tako slože ariju; a kad ju slože onda par puta zapjevaju i bude dobro. Od njih čuju druge, pa pjevaju na mjestu gdje su, a poslije i kroz selo i kod kola ili idući na posao. Nova arija mladeži je draga, pa ju rado i često pjevaju, al to ne dugo, već za mjesec, dva, da im je šta nova. Zato vole ići okolo po godovima, i kad je u kojem selu god, onda idu u goste, a uz to donesu sobom po koju pjesmu a i ariju nove mode, kakve nema ovde. Sad im je osobito za volju onaka melodija, koja ima pripjev, jer se u njem bolje pjevač istakne i bolji efekt poluči.
Sela uz Brod malo pomalo pamte gradske pjesme i napjeve i nji za sad po malo i rеđe pjevaju; a ona sela dalje od grada to ne bi ni htjela prihvatiti i pjevati, njima je njihovo jednostavno dobro i s njim su zadovoljni, ne traže ništa boljega.
<u>Karakteristike pjesama</u> vide se jasno ne samo po tekstu nego i po melodiji. Ima ih više vrsta po tomu što pjevaju i kada, u koje doba.
Pjesme su najviše lirske, jer one iskazuju ono u par riječi, što pjevač misli i osjeća, pa to na lijep način kaže. Ali i te pjesme nisu jednake, već se ravnaju, po tom, šta će se izkazati. Rad tog se čuju ljubavne pjesme, onda od prkosa, želje,

inoće, grožnja, rugalica, uspomene, o sebi, o drugom,o gospodi u selu i o gazdaluku.
Ove su pjesme najbolje i najfinije u selu, pa kad ih čovjek iz grada čuje, čudi se i divi tomu, od kuda prostom svijetu bez naobrazbe taj dar, da tako šta lijepo izmisli i zapjeva. Malo lošije su pjesme epsko–lirske, koje uz događaje izrazuju i svoje osjećaje; ali i one su dobre i dotjerane, da im nema prigovora. U selu se svaki čas nešta dogodi od ljudi, žena, posla, marve, djece ili med ukućanima, pa eto odmah građe za pjesmu. A mladež to brzo zapamti i za dan dva eto se pjeva kroz selo pjesma.
Još se nađu u selu čiste epske pjesme, koje u desetercu opisuju seoske događaje: izbore, kradu, berbu, molbu, pazar, ženidbu, udaju, čuvanje blaga, rabotu, prelo, kolo i ašikovanje.
Gotovo su sve pučke pjesme formom dotjerane, te se slaže srok na kraju, a u nekim pjesmama i u sredini i na kraju. Same pjesme, strogo uzeto, nemaju ponavljanje, al' kad se pjeva, onda to bude da se opetuje drugi red pjesme.
Kod same pjesme nema drugih umetaka osim običnih koji diki kaže: zlato moje, milane, dragane, lolo, bećaru, janje, lalo i sl.
Pjesme se nakon 20 – 30 godina opetuju, t. j. što je pjevala majka ili baka, to sad pjeva kći ili unuka, ali samo popravito i dotjerano, da je ljepše sad nego što je prije bilo. A neke starije ženske kazuju mladeži osobito rodbini ne samo pjesme, nego i glasove, kako se to njegda pjevalo i igralo i zabavljalo.
Melodije ili napjeve pjesama najviše i najbolje izmišlja mladež, i to više ženske nego muški. Kad čuju lijepu pjesmu, odmah bi rada, da ju i zapjevaju, pa se muče, slažu i probaju, dok ne dođu na pravu liniju, kako im je na srcu.
Druge to cure čuju, pa i popravljaju sebi za volju, onda se pjeva u selu, da se čuje i prosuđuje, je l' to loša, dobra, lijepa, vrlo lijepo ili čak krasno.
Pjesmi se obično dodaje rječica oj ili ej, a ređe se počne pjevati bez te rječice. U po prvog reda dolazi u nekim pjesmama riječ lane, garava ili janje; a na kraju stiha se malo otegne, ili se malo podigne glas, a u drugom redu ne bude cifranja nego na kraju i dosta se otegni sa glasom. Najviše pučki pjesama počima sa čistom kvintom, ređe s tonikom.
U početku obično pjeva se srednja /mf/ poslije nadođe tiše ili p, a na kraju najviše oštro ili forte, njegde i fortisimo. Ako pjesma ima pripjev, onda se sama pjesma pjeva srednje, a pripjev tiše i na kraju oštro. Samo par pjesama sam čuo u 50 godina, da su se sprva oštro pjevale, već bude srednje, a na kraju oštro. Neke pjesme imaju na kraju dometak kao zlato moje, ljubo moja, a to se pjeva obično malo jače ili forte, da se to bolje čuje i izrazi onaj koji pjeva.
Pjesme se znaju po sadržaju, koje su za ženske koje su za muške, a ima dosta i takovih, koje mogu pjevati i muški i ženske, to je svejedno. / U životu na selu ne će se nikad čuti, da će cura zapjevati mušku pjesmu ili obratno, već svatko pjeva svoje: muški muške pjesme, a ženske ženske, one treće pjevaju obično i muški i

ženske i to zajedno. / Jednom se trefilo i to g. 1900., da je momak Petar J. zapjevao žensku pjesmu javno, kroz selo idući, pa se to dugo i mnogo godina spominjalo u selu kao neumjesno. Evo te pjesme za spomen: "Alaj smo se sastale seljanke, / Sve smo lipe, visoke i tanke."
Kad muški malo piju, znadu iduć i pjevajuć kroz selo, zapjevati malo ekstra, što ne bi smjelo bit i ne treba, ali i to se sada u ovo doba podnaša.
Mladež iduć u kolo, podvikuje, pocikuje, fućka i doziva jedno drugo, ali pjesme idu po redu, kako mora bit.
Ako se dogodi, da neko u pjesmi zavija ili pocikuje, pa i pjeva ej, oj, gdje nema mjesta u pjesmi, njega upozore, da to ne radi, ne će li slušati, ne pjeva se dalje.
Ono zatezanje na kraju pjesme, ili brojiti 1, 2, 3 to pravi pjevači ne odobravaju, već govore i tjeraju, da se u redu pjeva, da se svijet s time ne ruga, nego se diči.
Ne može se smjesta zapjevati, već treba neki da govori, najprije kaže pjevač: "Hoćemo li pjevati?", onda "Koju ćemo pjesmu?", onda "Tko će mi pomoći sekundirati?", pa počne, a oni, što će pratiti pomognu na 3. ili 4. slovki, kakva je već pjesma. Pratnja ide u tercama, a na kraju se svršava čistom kvintom. Kad se pjeva drugi red, mogu pjevači odmah polagati, jer znaju glas, kojim će pratiti. Ima svijeta, koji će cijeli dan pjevati, a nije mu teško, a nije se ni umorio.

Kako su pjevači naučili pjevati, od kuda i kako?

Arije i melodije se najlakše i najbrže nauče, ako se češće slušaju. Zato je potrebno, da se pojedina arija ili napjev pjesme čuje par puta, jer od prve se ne može tako lako i točno zapamtiti arija. A i ovo trebamo znati, da svaki pjevač pjeva po svojoj volji i raspoloženju, te bi se jedva našla dva pjevača, koji bi istu melodiju skroz jednako odpjevali.
A sad čujmo, kako su naši pjevači naučili pjevati i od koga.
1. Tekla Lukić, naša dobra i plemenita tetka naučila se pjevat od matere, rodbine i drugarica, a neke upravo od gospode, koja su nama u kuću češće zalazila.
2. Mijo Lukić naučio je nešto u vojničtvu, veći dio od drugoga, a najviše kao i mnoge šale od Franje Petrovića, selskog šaljivđije, koji je toga dosta znao i mladeži pokazivao.
3. Alojzija Lukić čuo je u gradu iduć u školu dosta pjesama, ali ih nije pamtio, nego od druga Martina Štefančića, koji je bio u selu klesar i vrlo rado pjevao i mladim pokazivao, kako se pjeva.
4. Josip Pitlović, kbr. 30. iz Klakarja, malen crven momak, veseljak, ali i vrlo dobar radnik za sve poslove. Volio je pjesmu, a bio vojnik 78. p. p. u Osijeku i u prvom svjetskom ratu. Bio je triput ranjen i jednom zemljom zatrpan, da su ga jedva odkopali i spasili. Bio je u oporavnom odjelu po 2—3 mjeseca, a tu je bilo vojnika sa raznih strana. Kako su dobro jeli, a i pića se našlo, to su češće pjevali,

pa se i naučio od njih razne pjesme i napjeve, a volio je najviše Bačvane. Kad bi došao doma na dopust, kupili bi se dječaci oko njega, da im priča, kako je bilo u ratu, a onda bi im i zapjevao koju pjesmu, što oni još nisu čuli. Šteta toga mladog čovjeka, što je rano svršio i sad počiva u klakaračkom groblju.
5. Franjo Pitlović, kbr. 46. ovisok i bijel momak 78. pj. pukovnije volio je tamburicu i pjesmu. Od mlinara na Savi /na Kamenu/ naučio je pomalo tamburati, a onda poslije i pjevati., Imao je lijep sitan glas /tenor/ pa se daleko čulo, kad bi on zapjevao. Bio je u ratu na Rusiji i Italiji, ranjen a u oporavnom odjelu se naučio neke pjesme od drugova, te ih je rado pjevao. Poslije rata 1919. godine bio je kod kuće radio na gruntu, malo bio u mlinu, razbolio se, dobio tešku bolest /paralizu/. Dr. Hrdlička ga dade otpremiti u Zagreb /u Stenjevac/ u bolnicu, gdje je ubrzo iza toga umro.
6. Marija Pejić druga kćerka Petra Pejića, kbr. 19. iz Klakarja, pjevala je često i dobro, ali samo dosta krupno. Naučila se pjevati od druge Lize i od ujne Marice Baričić, lugarice u Didinoj Rijeki, gdje je češće bila u gostima. Osim toga i Bebrinke lijepo pjevaju, pa se i od njih dosta toga naučila i vrlo rado pjevala.
7. Marija Gačić, r. Pejić imala dar i volju za pjesmu kao malo koja djevojka. Već od maloće je rado pjevala, poslije bila vodačica u crkvi par godina, udala se preko puta i dan danas voli pjesmu. Ona se naučila u mladosti pjevati od majke i drugarica, a može cijeli dan pjevati, da se ne umori i da joj nije teško.
8. Anka Tvrdojević kbr. 1. naučila se od majke razne pjesme i arije. Kako je češće zalazila u župni dvor, pa se družila sa Dragicom Soldo /siroticom iz Hercegovine/ naučila je i od nje i od kume Reze Stanića dosta toga. Ali glavno i najveće pjevanje naučila je u godinama 1933–1936. od Rude Pofuka, đaka iz Bos. Velike Brusnice, koji je k njima dolazio i češće pjevao. Zato je i znala dosta bosanskih pjesama i napjeva.
9. Ivan Tvrdojević, kbr. 1. iz Klakarja pjevao je dobro i dosta često, kad nije na poslu. Naučio se lijepo pjevati od babe svoje Roze Stanića i od drugoga u selu, a najviše od đaka Rude Pofuka iz Bos. Velike Brusnice. S njim se češće sastajao, pohađali se, išli su zajedno u školu, u goste, na god, pa je tako naučio i zapamtio dosta tih pjesama i melodija, osobito bosanskih. Sad kad je mladi čovjek od nekih 34 godine, tuži se, da je puno toga zaboravio.
10. Slava Bikčević, visoka i tanka feš cura od 17 godina ima fini glas i puno drži do sebe i svoga pjevanja. Učila se pjevat doma od bake Mande, poslije u selu od drugarica, a onda je išla par puta u Dol. Andrijevce, gdje ima prijateljicu, pa se tamo naučila desetak lijepih pjesama, koje rado pjeva, da sva soba ori i zveči od nje milog glasa.
Slava pjeva rada i u crkvi, pomaže počimalji i vodi pjesmu, ako počimaljka ne može, pa vrlo lako i brzo zapamti pjesmu i glas, a to joj je sad glavni posao, da pjeva i u tom uživa.

11. Mijo Desić, gimnazijalac iz Varoša, siroče bez roditelja, od mladosti voli pjesmu i svirku, pa zato vrlo često svira u harmoniku i uz nju zapjeva.
Tetka ga Anka Rajković odranila, brine se za njega, kupila mu skupu harmoniku /36.000 din/ a on uživa u njoj. Naučio se po notama svirati, pa često svira koji marš, kolo ili dulju pjesmu. Kad nema tamburaša u kolu, znade doći Mijo s harmonikom, pa im svira kolo, to mu donese par sto dinara, a to mu treba kao đaku za knjige i razne školske potrebštine. Mijo išao rado na zabave, često slušao pjevače i tamburaše, a kad su čiji svatovi rado prisluškuje nove pjesme i arije, dobro ih upamti, pa poslije sam svira i pjeva. A znade ih on dosta prostih, finih, pa i građanskih.
12. Đuro Čolić, kbr. 198. iz Varoša, veseljak i pjevač, što samo može biti. U Osijeku, u vojništvu naučio se dosta raznih pjesama, osobito bećarskih i junačkih, pa je to kod kuće i u selu rado pjevao, osobito u večer, iduć u kolo ili iz kola kući. Imao je dar i volju za pjesmu, pa su mu neki zaviđali, što on tako lijepo pjeva i u pjesmi uživa. Ne pazeći na svoje zdravlje, prehladio se po noći, hodajući po selu, dobio vatru /upalu pluća/ bolovao dosta dugo i umro u najboljoj dobi, u 24. godini.

Napomena: Još bi trebao opisati naša seoska glazbala ili svirke, ali to sam već davno olovkom opisao vrlo opširno, pa ako je sad nečitljivo, ja ću to ponovo napisati svaku sviralu za se da se znade, kako je bilo u naše doba.
Od svirala treba opisati ovo: vrbova svirka, rog, duduk, dvojne, egede, tambure, gajde, begeš i harmoniku.

U Varošu 20. listopada 1951.
Luka Lukić,
učitelj u miru

50. Klakarački tamburaši: Jakob Stanić, Jakob Leović, Marko Baćanović i Franjo Pitlović, 1930. godine

51. Luka Lukić i članovi crkvenog pjevačkog zbora iz Klakara, snimljeno vjerojatno 1937. godine; stoje: Mato Tvrdojević, Đuro Leović, Josip Pitlović i njegova supruga Anka Pitlović, Đuro Damičević, nepoznati muškarac; sjede: Ivan Pitlović i njegova supruga Anka Pitlović, Luka Lukić, Marija Pitlović i njezin suprug Franjo Pitlović

52. Žensko kolo na kirvaj Jakoplje u Klakaru, 1956. godine

53. Kolo nedjeljom popodne u Klakaru, 1930. godine

PISMA LUKE LUKIĆA UREDNICIMA ZBORNIKA ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

pohranjena u Zbirci korespondencije
Odsjeka za etnologiju
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

K. SZ. 441/1

Veleučeni gospodine.
Rada bih za "okolicu brodsku" ili za ovu gdje boravim, opisati "običaje naroda", te Vas zato molim, da bi mi "Osnovu za sabiranje gradje" poslati blagoizvolili.
Napisao sam "Narodne pjesme okolice brodske" (oko 6.900 reda), ne znam, bili ih već Matica Hrvatska primila.
Za "opis običaja" nije mi samo to jasno, u kakvom formatu i da li bih odmah za tisak pisao.
S veleštovanjem bilježim se:
Brezina (p.p. Lipik) Luka Lukić
učitelj

K. SZ. 441/2

Primio Veleučeni gospodine!
sam Vašu kartu. Već sam i sam smišljao, bili akademiji javio, ili ne, da sam nješto počeo pisat, što se "Zbornika" tiče.
Opisujem okolicu brodsku, napose pak rodnog mi mjesta Varoša. Da nemam uza se tetku, stariju već žensku, ne bi se na taj posao odlučio, ali pošto je ona u tom dobro verzirana, odlučio sam se ipak.
Samoj tetki, niti sebi, ne mogu povjerovat, da onako pišem ili stenografiram, već se moram češće zatrkati u Varoš, koji dan ostat, stenografirat, a ipak se u 'vo selo rad škole požurit.
Poduzeo sam, da cielu gradju napišem. Izračunao sam sve, moglo bi bit do tisuću pisanih strana. Neke stvari, ko što su n. pr. pjesme, imam već sabrano, samo kad ustreba, moram prepisat.
Gradju pišem posve 'nako, kako svit govori, ne pišem "akademijski" t. j. ne rabim ņ, ƒ, đ.
Kadgod mi se dogodi, da čisto zadjem u književni pravopis, pa moram kadikad što i križat. Kada bi, što je moja vruća želja, bio premješten u ma koje selo u

brodskom kotaru, stva[r] bi u "gradji" zauzela mnogo ljepše lice, i mogao bih brže raditi.
Ovako, kao ... moram trpit, što sam nevin, što sam denunciran. Badava molbe, badava napor i posao dobar napredak u školi, ne hasni mi sve ništa. Ta nijednu molbu niti ne puste visokoj vladi.
U takovom gadu, smradu... i svem što je najgor[e] moram raditi, trpiti i bolovati. – Dogodi li se ipak, te me rieše ovoga zla, mnogo više mo[gu] radit, ali i mnogo karakterističnije.
Ja se inače pisanjem ne bavim. Napisao sam za "Maticu Hrvatsku" obične narodne pjesme, kojih 7.000 redova, pa mi i taj rad stoji, nisam ga "Matici" poslao, ne znam, bi li, ili ne bih. Pjesme su već i uvezane, a ima ih iz raznih šest, sedam sela.
Oprostite veleučeni mojoj želji, rada bih znanja i ravnanja radi znao sliedeće:
a) Kad se daju najkašnje rukopisi na razsudu?
b) Smiju li se proste, bestidne rieči i pjesme napisat ili se moraju mimoić?
c) Koliko bih ja morao poslati pisanih stranica, da se za "Zbornik" tiskaje i kad se najkašnje mogu "arci" poslati, a da u godišnji svezak prispiju? Pišem bez naglasa i imam već nešta napisana, želite li možda "pokusa" radi, mogao bi Vam koju stranicu na čitanje poslati.
Vaše veleučenosti
preponizni
Luka Lukić
učitelj
U Brezini 12. veljače 1899.

K. SZ. 441/3

Veleučeni gospodine!
Slobodan sam javiti uspjeh moga pisanja počam od jeseni. Koncem školske godine svršiti ću svih šest dielova, samo ću imati što šta napisati ovih bu–dućih praznika (od I – VII) str. 42 osnove. Sasvim je naravno, da sve moram još jednom pročitati i pogrieške ispraviti. Uzdam se da će biti do 400 stranica na arku.
U praznicima ću opisati igre ili koji drugi dio, pa ću ih Vam početkom listopada za tisak poslati.
Uz odlično štovanje
Vaš preponizni
Luka Lukić
učitelj
U Brezini 26. V 1899.

K. SZ. 441/4

Veleučeni gospodine!
Slobodan sam evo priposlati moj rukopis za "Zbornik".
Obradjeno je šest dielova (: do prava).
Ukupno iznaša 198 araka, ali manjka 182. arak.
Gradivo je obradjeno što je bolje moglo, samo bi Vas molio, da bi mi nakon 5–6 nedjelja izvolili izreći svoj sud o radu, da ga uzmogu nastaviti. – Za sada prikupljam gradivo, pa ću ga o Josipovu početi prepisivati.
Skoro je polovica rada napisana
odmah u čisto, pa ima priličan broj i pogriešaka.
Uz odlično štovanje
Vaš preponizni
Luka Lukić
učitelj
U Brezini 21. prosinca 1899.

K. SZ. 441/5

Veleučeni gospodine!
Pošto sam svoj posao svršio, šaljem ga evo poštom, jug. – akad. znanosti i umjetnosti u Zagreb. – Ovo je konac rada t. j. od VI – XII diela, a kao nastavak prošle godine poslanih I – VI diela.
Tim sam završio svoj obećani posao, pak mislim, da će se i ova pola Vam dopasti kao i prva.
Uz odl. štovanje
Luka Lukić
učitelj
U Klakaru (p. Brod n/Savi) 6. studenoga 1.901.

K. SZ. 441/6

(...) šalje[m] nastavak svoga rukopisa za "Zbornik" od VI diela do kraja, i to 252 arka, ili 504 strane.
Po tom je rad za selo "Varoš" gotov.
Kl: 9/XI 1.901
Luka Lukić
učitelj

K. SZ. 441/7

Veleštovani upravni odboru.
Kao suradnik i sabirač folkloristične gradje za "zbornik" iz moga rodnoga mjesta Varoša, odposlao sam prvi dio rukopisa za zbornik g. 1900 te dobio dapače i novčanu nagradu u iznosu od 148 Kr.
Prošle godine 1.901. oko 15 studenoga podnio sam izravno "jugosl. akademiji" nastavak rukopisa i to dio VII – XIII (oko 510 pisanih stranica), a za taj rukopis niti od uredničtva zbornika, niti od akademije potvrde vrhu primitka dobio nisam, a niti obaviesti o njemu.
Pošto me zanima sudbina te druge pole rada, molim, da bi mi saobćiti izvolili, da li je rukopis primljen i jeli u obće dobar.
Uz odlično štovanje
ostajem:
U Klakaru (p. Brod n/Savi) 21. listopada 1.902
Luka Lukić
učitelj

K. SZ. 441/8

U Klakaru 7. listopada 1.911.
Veleučeni gospodine!
Ima već sedam godina, da se ja neprestano bavim folklorist. radnjom u ovom selu u Klakaru.
Sprva sam bio mislio napisati život i običaje ciele ove župe ili općine, ali sam se namjerio na takve suprotne pojave u životu, da sam morao oba susjedna sela ostaviti, pa se samo bavit skupljanjem građe za ovo selo – Klakar.
Taj je posao već posve gotov u konceptu, samo ga moram u čisto prepisati, uzdam se, s Božjom pomoću, da ću ga svega za dvie godine prepisat moći, ako ne nastupe kakve osobite zapreke.
Molim samo, da bi mi izvolili saopćiti radi znanja i ravnanja:
a) Prima li jugosl. akademija i nadalje takve radnje (rukopise)? b) Je li potrebno sve najopširnije napisati ili da se skrati? c) Je li dopušteno i osobe spominjati od kojih gradivo potiče? d) Dokle bi trebali, da je rukopis gotov i da se pošalje?
U slučaju pak, da akademija ne treba više i ne prima građe o narodnom životu, ja ću je svakako prepisivati, pa makar školi pokloniti.
Molim, da mi se na priležećoj karti otpiše da se znadem ravnati, a ja ću, kad sav rukopis bude gotov, podnieti ga Vama u Zagreb na uporabu.
Uz odlično štovanje bilježim se.
Luka Lukić
učitelj

K. SZ. 441/9

Upravi
Jugoslavenske Akademije
odjelu za književnost
u/ Zagrebu
Ovoga ljeta 1.953. godine sam pisao dulje, stare pjesme iz sela Varoša kod Sl. Broda. Ove sam pjesme zapisao, kad sam došao u mir, a sada je došlo doba, da ih prepišem i Vama pošaljem.
Ovo je II dio pjesama, jer I dio sam nekad poslao Jug. Akademiji u uvezanoj knjigi g. 1.900 ili 1.901.
Uz melodije je i tekst, ali melodije su na mjestima jednake, kada pjevačica nije znala drugi napjev.
A pred sto godina, pričala nam baka, svaka dulja pjesma imala je svoj posebni napjev, a to se je malo po malo izgubilo i zaboravilo.
Uz ovih 56 pjesama šaljem u omotu i neke od Lovretićevih pjesama, koje sam naknadno zabilježio, pa je šteta, da bi se izgubile, jer su lijepe, a osobito priskočnice.
Smrt fašizmu – Sloboda narodu!
U Varošu dne 3. studena 1.953.
Luka Lukić
učitelj

K. SZ: 441/10

Dragi g. Žganec!
Varoš 30. 3. 1.954.
Primio sam Vaš list od 23.3. o.g., pa sam odmah stao pisati odgovore na Vaša pitanja o pjesmama. I završio sam dosta brzo, jer sam se samo s tim poslom bavio.
Napisao sam, što sam najbolje znao, a Vi sad iz toga izvadite, što Vam je potrebno.
Glede moje nagrade za Varoške pjesme I i II dio, ja sam napisao, da ništa ne tražim, jer je to iz moga rodnog mjesta, ali ako Vi mislite, da to nije pravo i dobro, predložite 3 ili 5.000 dinara za obje, radnje, to će biti dosta.
Ja se spremam na veći posao i to sad od 1.4., a to će biti neka pripovjest, a onda druga itd.
Zdravlje mi je prilično, kao svakom starom čovjeku, uvijek nešta smeta ili boli, no uza sve to, ja ipak po malo radim i pišem, dok išta vidim, jer ne mogu ljenčariti.

BIBLIOGRAFIJA LUKE LUKIĆA

OBJAVLJENO

Knjige

1919. "Varoš, narodni život i običaji. Priroda". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 24: 32–238.

1924a. "Varoš, narodni život i običaji. Život." *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 35/1: 105–176.

1924b. "Varoš, narodni život i običaji. Običaji". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 35/2: 255–349.

1926. "Varoš, narodni život i običaji. Pravo". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26/1:102–138.

1995. *Varoš: Narodni život i običaji.* [Pretisak iz Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, sv. 35/2, iz 1924.] Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod i Folklorni ansambl Broda.

Članci

1905. "Učiteljske usluge znanosti". *Preporod: List za roditelje, učitelje i sve prijatelje mladeži* I/7: [97]–99; 8: [113]–115; 9: [129]–130; 10: [145]–146.

1920a. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Ajde šuti, ne pjevaj – Ćire]". *Sveta Cecilija* 14/1: 5–16.

1920b. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Ćuh, netko pjeva – Fićukati]". *Sveta Cecilija* 14/2–3: 42–43.

1920c. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Fina pjesma – Junačka pjesma]". *Sveta Cecilija* 14/4: 87–88.

1920d. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Kako svira, u srce me dira – Muzikant]". *Sveta Cecilija* 14/5: 106–107.

1920e. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Način pjevanja – Predrto grlo]". *Sveta Cecilija* 14/6: 127–129.

1920. [u koautorstvu s Martinom pl. Kirchmayerom]. "[Popravak orgulja u župnoj crkvi svetog Jakoba u Klakaru]". *Sveta Cecilija* 14/5: 119.

1921a. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Prekidajući se pjeva – Raskretati se]". *Sveta Cecilija* 15/1: 11–12.

1921b. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Razložite gusle – Sramotne pjesme]". *Sveta Cecilija* 15/2: 35–36.

1921c. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Sremulje – Tempo]". *Sveta Cecilija* 15/3: 60–61.

1921d. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Tiho, (tijo); tijačko, pjevati ili svirati – Vilenjak]". *Sveta Cecilija* 15/4: 91–92.

1921e. "Građa za hrv. glazbeni rječnik. [Vješt pjevač ili svirač – Žurno]". *Sveta Cecilija* 15/5: 115–117.

1921f. "Zdravo, tilo Isusovo. Zapisao u Varošu kod Broda Luka Lukić". *Sveta Cecilija* 15/6 [*Prilog "Sv. Cecilije"*, br. 1]: 6–7.

1923. "O pučkom pjevanju u Slavoniji". *Sveta Cecilija* 17/3: 73–74; 4: 103–107; 5: 137–138; 6: 176–179.

1924. "Križari i križarice". *Sveta Cecilija* 18/2: 48–49; 3: 85–86; 4: 117–120; 5: 154–156.

1926. "Što pjeva puk u Slavoniji idući na zavjete". *Sveta Cecilija* 20/ 6: 240–242.

1928. "Stare svatovske popijevke iz Varoša kod Broda na Savi". *Sveta Cecilija* 22/1: 15–19.

1929. "Križari. Narodni običaji u okolici Slavonskoga Broda ". *Obitelj* 1/ 29: 499, 502.

1930. "Napjevi lauretanskih litanija u brodskom kotaru". *Sveta Cecilija* 24/1: 10; 2: 54–55; 5: 161–162.

1931. "O novom kantualu i priručniku za orguljaše". *Sveta Cecilija* 25/6: 201.

1936. "Hrvatske pučke popijevke. Uspomena iz moje mladosti". *Sveta Cecilija* 30/5: 164–167.

1937. "Rukopisni kantual franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu". *Sveta Cecilija* 31/4: 123.

2004. "Kratki vojnički život za granice: Ratne i vojničke pjesme: O oblačenju školske djece". U: Mato Blaževac-Pajkov. *Župa Klakar*. Klakar: Općina Klakar i Udruga povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema, 174-182, 219.

2007. "O 'priskočnicama' ". U: *Šokadija i Šokci*, knj. 2*: Život i običaji*. Zdenka Lechner i Martin Grgurovac, ur. Vinkovci: Privlačica, 19.

2014. "Iz pera klakarskog učitelja Luke Lukića o vremenu Prvog svjetskog rata". U: Mata Baboselac-Mišin. *U Bebrine svega bilo*. Nova Gradiška: Tiskara Arca, 210-215.

2015. "Prvi svjetski rat u zapisima Luke Lukića". U: Mato Blaževac-Pajkov. *Neoplakani slavonski soldati: (1914. – 1918.)*. Donja Bebrina-Cerna: Udruga povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema i Proventus Natura, 39-64, 213-230, 250-261.

RUKOPISI

Školske spomenice

1897.–1900. *Školska spomenica Brezine*. 10 str. [Pohranjena je u osnovnoj školi u Poljanama.]

1902.–1910. *Spomenica pučke škole u Klakaru*. [Sačuvani dio, str. 63–90. Pohranjena je u područnoj školi Vladimira Nazora u Klakaru.].

1921.–1934. *Spomenica pučke škole u Klakaru.* [Sačuvani dio, str. 155–222. Pohranjena je u područnoj školi Vladimira Nazora u Klakaru.].

Odsjek za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Fond: Stara zbirka

1898.–1901. [Varoš (zabave, "narodna duša", "narodni um")]. Sign. SZ 96a, 578 str.

1911.–1912a. *Opis sela Klakarja. Po Radićevoj Osnovi I., II., III. i IV. dio.* Sign. SZ 128a, 912 str.

1911.–1912b. [Opis sela Klakarja" (po Radićevoj "Osnovi"]. Sign. SZ 128a/1, 364 str.

1911.–1912c. *Pripovjetke* [iz Klakarja]. Sign. SZ 128b, 443 str.

1911.–1912d. [Vjerovanja iz Klakarja (raznovrsna građa)]. Sign. SZ 128c, 184 str.

1911.–1912e. [Zabave i običaji: iz Klakarja]. Sign. SZ 128d, 208 str.

1930-e–1953. *Dulje pjesme* [uglavnom iz Klakarja]. Sign. SZ 128e, 315 str.

1940.–1953. *Narodne pjesme iz sela Varoša kod Slav. Broda II dio i kraće pjesmice J. Lovretića.* Sign. SZ 96b, 170 str.

Fond: Nova zbirka

1850.–1878. *Dva stara molitvenika.* Sign. NZ 57a/2, 296 str.

1890.–1955. *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda* (s notnim zapisima). Sign. NZ 5 a, b, c, d, e, f, g, 2331 str.

1905.–1952a. *Narodni život – Klakarje.* Sign. NZ 28a, 484 str.

1905.–1952b. *Narodni život – Klakarje.* Sign. NZ 28b, 487 str.

1905.–1952c. *Narodni život – Klakarje*. Sign. NZ 28c, 184 str.

1905.–1952d. *Narodni život – Klakarje*. Sign. NZ 28d, 52 str.

1909.–1952a. *Pjesme iz vojničkog života I*. Sign. NZ 57a/1, 237 str. + 145 str. [2 pjesmarice].

1909.–1952b. *Pjesme iz vojničkog života II*. Sign. NZ 57b, 201 str.

1930.–1937. *Narodni život – Klakarje*. Sign. NZ 28e, 265 str.

1931.–1952. *Seljačka glazbala*. Sign. NZ 34, 114 str.

Muzej Brodskog Posavlja

DNEVNICI (KRONIKE)

CRTICE ILI ZGODE IZ I. SVJETSKOG RATA [DNEVNICI br. 1–16]

oko 1914. [dnevnik 1]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 11 str.

1914.–1918a. [dnevnik 2]. *Crtice ili Zgode iz rata 1.915–1918*. Bilježnica, 66 str.

1914.–1918b. [dnevnik 3]. *Zgode iz I svjet. rata od g. 1914.–1.918*. Bilježnica, 82 str.

1915a. [dnevnik 4]. *Bilježnica dogodjaja svjet. rata u god 1.914./1.915. V dio*. Bilježnica, 172 str.

1915b. [dnevnik 5]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 31 str.

1915.–1916a. [dnevnik 6]. *Bilježnica dogodjaja svjetskoga rata u godini 1.914./15. VI. dio*. Bilježnica, 161 str.

1915.–1916b. [dnevnik 7]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 56 str.

1915.–1920. [dnevnik 8]. *Bilježnica ratnih dogodjaja (zgodnih sličica iz god 1.915.) VII dio*. Bilježnica, 160 str.

1916. [dnevnik 9]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 4 str.

1916.–1917. [dnevnik 10]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 78 str.

1916.–1918. [dnevnik 11]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 92 str.

1917. [dnevnik 12]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 8 str.

1917.–1919. [dnevnik 13]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 52 str.

1918. [dnevnik 14]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 32 str.

oko 1918. [dnevnik 15]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 4 str.

s.a. [nakon 1937., dnevnik 16]. *Slike iz 1. svjet. rata iz god. 1914.–1918. Prepisao iz novina za porabu.* Bilježnica, 82 str.

DNEVNICI IZ MEĐURAĆA [DNEVNICI br. 17–24]

1919.–1920. [dnevnik 17]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 28 str.

1920. [dnevnik 18]. [Dnevnik 13.1.1920.–12.9.1920.]. Bilježnica, 88 str.

1920.–1932. [dnevnik 19]. [Dnevnik 24.8.1920.–10.6.1932.]. Bilježnica, 58 str.

1926. [dnevnik 20]. *II arak. 1.5.926.* Zasebni listovi, 4 str.

1932. [dnevnik 21 / folklor 22]. [Dnevnik 25.8.1932.; str. 1–32]. Bilježnica, 60 str.

1933.–1934. [dnevnik 22]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 8 str.

1934.–1935. [dnevnik 23]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 14 str.

s.a. [dnevnik 24]. [Razni dijelovi dnevnika]. Zasebni listovi, 39 str.

NOVOSTI IZ SELA I OKOLICE: ZA VRIEME II SVJET. RATA [DNEVNICI br. 25–43]

1942. [dnevnik 25]. *Novosti: od 1/8 do 9/9.* Bilježnica, 82 str.

1942. [dnevnik 26]. *Novosti: od 9/9–16/10.* Bilježnica, 66 str.

1942. [dnevnik 27]. *Novosti: od 16/10–4/12.* Bilježnica, 66 str.

1942.–1943. [dnevnik 28]. *Novosti: od 4/12–12/I 43.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 29]. *Novosti: od 12/I–14/II 43.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 30]. *Novosti: od 14/2–27/3.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 31]. *Novosti iz sela: od 27/3 do 7/5.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 32]. *Novosti sela: od 8/5–12/6.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 33]. *Novosti sela: od 12/6–18/7 1943.* Bilježnica, 66 str.

1943. [dnevnik 34]. *Novosti sela: od 17/7 do 27/8. 1943.* Bilježnica, 74 str.

1943. [dnevnik 35]. *Novosti iz sela: od 26/8.1943. do 24/10.943.* Bilježnica, 82 str.

1943. [dnevnik 36]. *Novosti iz sela: od 24/10. do 30./12.1943.* Bilježnica, 82 str.

1943.–1944. [dnevnik 37]. *Novosti iz sela i okolice: za vrieme II rata i to: od 30/12.1943.–13.2.44.* Bilježnica, 82 str.

1944. [dnevnik 38]. *Novosti iz sela i okolice: za vrieme II svjet. rata: od 13/II 1944.–4/4.944.* Bilježnica, 81 str.

1944. [dnevnik 39]. *Novosti iz sela i okolice! Počam od 4.4.1944. do 28/5./44.* Bilježnica, 82 str.

1944. [dnevnik 40]. *Novosti iz sela i okolice: počam od 28/5. do 14/6. 944.* Bilježnica, 29 str.

1944. [dnevnik 41]. *Novosti iz sela i okolice: počam od 14/6.944 do 4/8. 944.* Bilježnica, 82 str.

1944. [dnevnik 42]. *Novosti iz sela i okolice: počam od 30/9–25/11 1944.* Bilježnica, 82 str.

1944.–1945. [dnevnik 43]. *Novosti iz sela i okolice: počam od 25/11.–27/I 1.945.* Bilježnica, 78 str.

NOTNI ZAPISI

oko 1900. [note 1]. *Narodni napjevi. Ugl. Ivan N. Trišler u g. 1.900.* Kajdanka, 17 str.

oko 1900. [note 2]. *Narodni napjevi. Ugl. Ivan N. Trišler u g. 1.900. II. dio.* Kajdanka, 14 str.

s.a. [note 3]. *Do 1890. godine* [I. dio, pjesme 1–4, 37–40]. Kajdanka, 8 str.

s.a. [note 4]. *Od 1890. do 1915.* [II. dio 1, pjesme 1–40]. Kajdanka, 40 str.

s.a. [note 5]. *Dika mila alaj me sekira* [naslov 1. pjesme; II. dio 2, pjesme 41–79]. Kajdanka, 30 str.

s.a. [note 6]. *Što te nema?* [naslov 1. pjesme; II. dio 3, pjesme 5–36]. Kajdanka, 34 str.

s.a. [note 7]. *Ori Zelja* [naslov 1. pjesme; II. dio 4, pjesme 41–46, 75–80]. Kajdanka, 12 str.

s.a. [note 8]. *Zaspala đevojka* [naslov 1. pjesme; II. dio 5, pjesme 47–74]. Kajdanka, 28 str.

s.a. [note 9]. *Dolinom se šetala* [naslov 1. pjesme; II. dio 6, pjesme 81–120]. Kajdanka, 40 str.

s.a. [note 10]. *Glas iduć kroz selo* [naslov 1. pjesme; II. dio 7, pjesme 121–124]. Kajdanka, 4 str.

s.a. [note 11]. *Napjevi pod križem u korizme* [II. dio 8, pjesme 125–132]. Kajdanka, 8 str.

s.a. [note 12]. *Stare crkvene pjesme do g. 1890.* [II. dio 9, pjesme 133–164]. Kajdanka, 18 str.

s.a. [note 13]. *Crkvene pjesme* [II. dio 10, pjesme 165–193]. Kajdanka, 30 str.

s.a. [note 14]. *Vjetar piri* [naslov 1. pjesme; II. dio 11, pjesme 197–220]. Kajdanka, 14 str.

s.a. [note 15]. *Napjevi pjesama iduć na zavjete Majke Božjoj u Voćin, Ilaču, Jud ili u Kloštar* [II. dio 12, pjesme 221–232]. Kajdanka, 12 str.

1908.–1938. [note 16]. *Napjevi /arije/ raznih pučkih pjesama okolice brodske* [II. dio 13, pjesme 1–125]. Kajdanka, 29 str.

s.a. [note 17]. *Majka Maru priko mora zvala* [naslov 1. pjesme; II. dio 14, pjesme 121–164]. Kajdanka, 24 str.

s.a. [note 18]. *Vrbniče nad morem* [naslov 1. pjesme; II. dio 15, pjesme 166–196]. Kajdanka, 29 str.

s.a. [note 19]. *A šta će mi dukati?* [naslov 1. pjesme; III. dio 1]. Kajdanka, 12 str.

s.a. [note 20]. *Oj curice šildi daj!* [naslov 1. pjesme; III. dio 2]. Kajdanka, 36 str.

s.a. [note 21]. *Najnovije narod. pjesme okolice Brodske od g. 1.930 – dalje. 4. dio.* Kajdanka, 25 str.

1950. [note 22 / folklor 57]. *Iskaz pjesama od 1940–50. V. dio* [str. 1–4]. Bilježnica, 75 str.

1895.–1944. [note 23]. *Napjevi narod. pjesama okolice brodske. VI. dio.* Kajdanka, 49 str.

s.a. [note 24]. *"Pučki napjevi" brod. okolice. VII. dio.* Kajdanka, 28 str.

s.a. [note 25]. *Narod. napjevi (pučki). VIII dio (dalje).* Kajdanka, 51 str.

s.a. [note 26]. *Napjevi narod. pjesama (pučkih) okolice brodske. IX. dio.* Kajdanka, 31 str. [uglavnom crkvene pjesme]

1914.–1951. [note 27]. *Pučki napjevi okolice brodske. X dio.* Kajdanka, 17. str.

1919. [note 28]. *Mala zbirka narodnih napjeva bosanskih i srijemskih [te iz brodske okolice].* Kajdanka, 35 str.

1894.–1919. [note 29]. [Ženski i muški glasovi brodske okolice]. Kajdanka, 14 str.

s.a. [note 30]. *Seljačke pjesme okolice Brodske* [većinom iz Zbjega i Varoša]. Kajdanka, 33 str.

s.a. [note 31]. *"Glasovi u svatovima". Brod. okolica.* Kajdanka, 13 str.

s.a. [note 32]. *Paun i kolo* [naslov 1. pjesme]. Kajdanka, 17 str.

s.a. [note 33]. *Učite djeco* [naslov 1. pjesme]. Kajdanka, 80 str.

s.a. [note 34]. *Bolan leži u postelji* [naslov 1. pjesme]. Kajdanka, 28 str.

s.a. [note 35]. *Stare crkvene pjesme – do g. 1880.* Kajdanka, 60 str.

s.a. [note 36]. *Napjevi pjesama idući na zavjete, osobito M. Božjoj.* Kajdanka, 12 str.

s.a. [note 37]. *Stari napjevi pod križem u korizmi.* Kajdanka, 8 str.

s.a. [note 38]. *Napjevi litanija lauretski po župama brodske okolice.* Kajdanka, 17 str.

1951. [note 39]. *Kazalo starih pjesama do 1890 godine.* Zasebni listovi, 7 str.

1951. [note 40]. *Kazalo novijih pjesama od 1890 – 1915.* Zasebni listovi, 6 str.

s.a. [note 41]. [Razna građa: 2 notna zapisa, 3 početne stranice notnih zbirki, 1 popis pjesama]. Zasebni listovi, 7 str.

FOLKLOR: PJESME [br. 1–22]

1885.–1889., 1938. [folklor 1]. *Narod. pjesmice iz Otoka od J. Lovretića sabrane.* Bilježnica, 62 str. + 1 zasebni list (2 str.)

1905. [folklor 2]. *Narodne pjesme* [iz Brodskih Kuta]. Zasebni listovi, 3 str.

1909.–1943. [folklor 3]. [Tekstovi raznih usmenih pjesama]. Bilježnica, 36 str.

1914. [folklor 4]. *Pjesmarica raznih pjesama iz sela Varoša: prib. L. L. i Sl. M. Bikčević kb 42 Varoš.* Bilježnica, 19 str.

1915.–1916. [folklor 5]. *Udade se lipa Mandaljena.* [Pripovjedne pjesme]. Bilježnica, 82 str.

1934., 1937., 1938. [folklor 6]. *Pjesme Milke Filajdić. Varoš* [Stenografirane pjesme]. Zasebni listovi, 7 str.

1937.–1938. [folklor 7]. [Stenografirane pjesme]. Zasebni listovi, 4 str.

1939. [folklor 8]. [Pjesme iz Kaniže zapisane u Varošu]. Zasebni listovi, 2 str.

1941. [folklor 9]. *Eto tako i toliko/ Kolo igra Pater Vilko.* Zasebni listovi, 1 str.

1942. [folklor 10]. *Našem poglavniku.* Bilježnica, 4 str.

1942. [folklor 11]. [Ustaške pjesme]. Zasebni listovi, 12 str.

1949. [folklor 12 / pedagogija 1]. *Tekstovi nekih pjesama* [str. 16–72]. Bilježnica, 73 str.

s.a. [nakon 1937., folklor 13]. *Pjesme o okupaciji Bosne ponosne g. 1.878.* [Prijepis iz bilježnice Alojza Horvaćanovića iz Gornjih Andrijevaca]. Bilježnica, 77 str.

s.a. [nakon 1937., folklor 14]. *Tekstovi pjesama svjetovni i crkveni.* Bilježnica, 44 str.

s.a. [folklor 15]. *Priskočice iz kola.* Bilježnica, 8 str.

s.a. [folklor 16]. *Oprisavačke priskočnice.* Zasebni listovi, 4 str.

s.a. [folklor 17]. *Priskočice što se govore u kolu [iz Klakarja]. Kraće pjesme iz Varoša.* Bilježnica, 35 str.

s.a. [folklor 18]. *Stare narodne pjesme – okolice Brodske (tekstovi). I.* Zasebni listovi, 47 str.

s.a. [folklor 19]. *Stare pjesme. Varoš.* Bilježnica, 111 str.

s.a. [folklor 20]. [Bez naslova]. Zasebni listovi, 5 str.

s.a. [folklor 21]. [Dvije pučke pjesme Ignaca Zormana iz Donje Bebrine. Jedna usmena pjesma K. B. iz Klakara]. Bilježnica, 20 str.

oko 1915. [dnevnik 21 / folklor 22]. [Pripovjedne pjesme, str. 33–60]. Bilježnica, 60 str.

FOLKLOR: PROZA (PRIPOVIJETKE, PRIČANJA I POSLOVICE) [br. 23–57]

1890.–1937. [folklor 23]. *Kraće narod. pripovjetke iz brod. okolice V dio.* Bilježnica, 82 str.

1909. [folklor 24]. *Razgovori m[uški] + ž[enski].* Bilježnica, stenografski zapis, 7 str.

1909.–1910. [folklor 25]. *Ženski sami razgovori. Muški su ... u birtiji i 'nako.* Bilježnica, 50 str.

1914. [folklor 26]. *Julka u Dortmundu. – 1914. g.* Zasebni listovi, 4 str.

1914.–1923. [folklor 27]. *Kraće orig. pripovjetke.* Bilježnica, 42 str.

1919. [folklor 28]. *O dobrom ocu Đuri Lukiću kb 19 onda 273. u Varošu.* Bilježnica, 16 str.

1921.–1923. [folklor 29]. *Bilježnica za učeničke radnje sela Klakarja. (Narodno blago)* [Pripovijetke]. Bilježnica, 29 str.

1922.–1924. [folklor 30]. *Pripovjesti iz okolice Klakarja.* Bilježnica, 28 str.

1924.–1939. [folklor 31]. *Pozor! Svega po malo po narod. pričanju.* Bilježnica, 66 str.

1926. [folklor 32]. *Mala. Naša teta.* Bilježnica, 7 str.

1928.–1931. [folklor 33]. *Po mojem pripovjedanju: 1. Niks* [Pripovijetke]. Bilježnica, 18 str.

1929.–1936. [folklor 34]. [Pripovijetke]. *1. Ulovio tata.* Bilježnica, 75 str.

1930. [folklor 35]. *Je l' to moguće?* Zasebni listovi, 6 str.

1930.–1931. [folklor 36]. *Crtica sa sela po istini.* Bilježnica, 31 str.

1930.–1934. [folklor 37]. *Razne kraće pripovjetke iz Klakara.* Bilježnica, 33 str.

1931.–1950. [folklor 38]. *Sitnice. Crtice iz seoskog života.* Bilježnica, 98 str.

1934. 1. [folklor 39]. [O učitelju Jakovu Bobincu. 2. Zgoda iz učeničkih dana]. Zasebni listovi, 2 str.

1934.–1935. [folklor 40]. *Kako smo postali dobrostojeća kuća?* Bilježnica, 24 str.

1938. [folklor 41]. *Mazonja u kući.* Zasebni listovi, 4 str.

1939. [folklor 42]. *Udala se.* Zaseban list, 1 str.

1939.–1950. [folklor 43]. *Pripovjetke kraće iz naroda.* Bilježnica, 34 str.

1939. [folklor 44]. *Moj život do jeseni 1939. godine J[ozo]. B[rzić]. – kb 209.* Bilježnica, 56 str.

1940. [folklor 45]. *Što sam doživio u svom životu? od g. 1890–1.940. J[ozo]. B[rzić].* Bilježnica, 74 str.

1940. [folklor 46]. *Stvarčice iz naroda. Kraće ali zgodne.* Bilježnica, 5 str.

1943. [folklor 47]. [Pljačka trgovca Klobučara], 2 str. 1 zasebni list

1944. [folklor 48]. *Bombard. grada Broda: 2.4. o. g.* 2 zasebna lista, 2 str.

oko 1950. [folklor 49]. *Kraće originalne pripovjetke sa sela. VI dio.* Bilježnica, 51 str.

1951. [folklor 50]. *Gospoja "Svesebica".* Bilježnica, 32 str.

s.a. [folklor 51]. *Luca Tomića. I dio.* Bilježnica, stenografski zapis, 32 str.

s.a. [folklor 52]. *III Luce 26 dalje – kraj.* Bilježnica, 9 str.

s.a. [folklor 53]. *Otselila – zašto – nitko ne zna zašto* ["novela", autor: Oliva Olja Stanić]. Bilježnica, 34 str.

s.a. [folklor 54]. *Nikad prav.* Bilježnica, 9 str.

s.a. [folklor 55]. *Poslovice i mudre rieči. Za jugosl. akad u Zagrebu.* Bilježnica, 16 str.

s.a. [folklor 56]. *Udala se! E jest!* [Poslovice]. Bilježnica, 9 str.

1923.–1925. [note 22 / folklor 57]. [Pripovijetke, str. 5–74]. Bilježnica, 75 str.

FOLKLOR: CRTEŽI

s.a. [crteži 1]. *Risarije. I. 42. Klakar* [arhitektura]. Bilježnica, 54 str.

s.a. [crteži 2]. *Risarije. Nar. umotv[orine]* [Arhitektura i pokućstvo]. Bilježnica, 62 str.

s.a. [crteži 3]. [Crteži tradicijskih ornamenata]. Zasebni listovi, 51 str.

s.a. [crteži 4]. [Praćak – ornament]. Zaseban list, 1 str.

ETNOLOGIJA

1904.–1905., 1916. [etnologija 1 / muzikologija 1]. *O svinjskoj zarazi* [str. 8–15]. Bilježnica, 16 str.

1916. [etnologija 2]. *Starine. T 46. Naša stara, velika kuća Alojzija Pitlovića.* Bilježnica br. 31, stenografski zapis, 174 str.

1950. [etnologija 3]. *Apoteka za kuću našu. I. B. K.* [Razni lijekovi]. Bilježnica br. 24, 62 str.

s.a. [etnologija 4]. *Starine su bile ovake* [Običaji]. Bilježnica br. 2, 17 str.

s.a. [etnologija 5]. *Bolesti i liekovi [stoke].* Bilježnica br. 25, 82 str.

JEZIKOSLOVLJE

s.a. [jezikoslovlje 1]. *Rieči po naglasu.* Bilježnica, 32 str.

s.a. [nakon 1937., jezikoslovlje 2]. *Rieči po naglasu, a isto kako se pišu.* Bilježnica, 45 str.

s.a. [jezikoslovlje 3]. *Simille* [sinonimi]. Bilježnica, 29 str.

s.a. [jezikoslovlje 4]. *Iste riječi drugo značenje* [sinonimi]. Bilježnica, 53 str.

s.a. [jezikoslovlje 5]. [Sinonimi]. Zaseban list, 1 str.

MUZIKOLOGIJA

1904.–1905., 1916. [etnologija 1 / muzikologija 1]. *O nar. pjesničtvu okolice brodske* [str. 3–7]. Bilježnica, 16 str.

1935. [pedagogija 2 / muzikologija 2]. *O narod. pjesmama okolice Brodske* [str. 1–12]. Bilježnica, 29 str.

1939. [glazba 3]. *Orguljanje u brod. kotaru (16 župa).* Zasebni listovi, 4 str.

oko 1939. [glazba 4]. *Učitelji pjevanja, sviranja etc u Brodu nS počam od g. 1.866.–920.* Zasebni listovi, 10 str.

s.a. [glazba 5]. *Glazbena protinba.* Bilježnica, 9 str.

PEDAGOGIJA

1908. [folklor 12 / pedagogija 1]. *Neugodnosti učitelja* [str. 6–15]. Bilježnica, 73 str.

1935. [pedagogija 2 / muzikologija 2]. *Zašto nam narod propada?* [str. 1–13]. Bilježnica, 29 str.

s.a. [pedagogija 3]. *Josip Juraj Štrosmajer* [autor: Josip Lukić]. Zasebni listovi, 4 str.

s.a. [pedagogija 4]. *Važnost školskih izleta za osn. školu* [autor: Đuro Lukić]. Zasebni listovi, 10 str.

PRIVATNO

1910.–1942. [privatno 1]. [Razni dokumenti]. Zasebni listovi, 17. str.

1918., 1951.–1952. [privatno 2]. [Četiri pisma upućena Luki Lukiću: Janko Barle, Zoran Palčok, Vinko Žganec]. Zasebni listovi, 4 str.

1938.–1942. [privatno 3]. [Razne bilješke o novčanim transakcijama i imovini]. Zasebni listovi, 11 str.

1951. [privatno 4]. *Varoš 9./9.1951. Vrijedna drugarice!* [Lukićevo pismo nepoznatoj ženi o suradnji s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti]. Zasebni listovi, 3 str.

s.a. [privatno 5]. *Autobiografija.* Bilježnica, 9 str.

s.a. [privatno 6]. [Stenografski zapisi. Razna građa]. Zasebni listovi, 161 str.

Institut za etnologiju i folkloristiku

1903.–1919. *Pjesmarica.* IEF rkp N 84, 82 pjesme, 166 str.

1915.–1950. *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda,* sv. 1–6. IEF rkp N 124, 953 pjesme, 1816 str.

1919a. *Hrvatske pučke popijevke iz Slavonskog Broda*. IEF rkp N 4, 50 pjesama, 76 str.

1919b. *Popijevke iz okolice Slavonskog Broda: Analizirao Slavko Janković*. IEF rkp N 42, 28 pjesama, 31 str.

1952a. *O "Priskočnicama": Dvostihovi iz Slavonije.*. IEF rkp 53, 72 dvostiha, 13 str.

1952b. *47 pjesama iz Zbjega u kotaru brodskom. Napjevi uz tekstove koje je zapisao Marinić Stipan (= Maimić Leo)*. IEF rkp N 141, 94 str. [Povezano s: Maimić, Leo i Stipan Marinić. 1952. *47 pjesama iz Slavonskog Broda*. IEF rkp 54, 28 str.]

1953. *Narodne pjesme iz Varoša (kod Slavonskog Broda), 2. sv*. IEF rkp 153, 56 pjesama, 75 str.

s.a. [IEF N 72]. *Šest kola iz Gaja*. IEF rkp N 72, 12 str.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica

1898. *Hrvatske narodne pjesme okolice brodske II (iz Varoša, Vrbe i Ruščice te neposredne blizine Brodske) 1898. Luka Lukić učitelj): Stenografske bilješke*. Zbirka rijetkosti R 4277, 362 str.

STARIJA LITERATURA O LUKI LUKIĆU

Anonimno. 1914. "Šaljite nam pučke crkvene pjesme!". *Sveta Cecilija* 8/5: 84.

Anonimno. 1919. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 13/4: 112.

Anonimno. 1920. "Novi osnivači Cecilijina društva". *Sveta Cecilija* 14/2–3: 63.

Anonimno. 1923a. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 17/2: 64.

Anonimno. 1923b. [O harmonizaciji u dvjema orguljaškim pesmaricama i plaći orguljaša]. *Sveta Cecilija* 17/5: 159–160. [Riječ je o dijelu teksta "VI godišnja skupština Cecilijina društva", 154–160.]

Anonimno. 1924. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 18/2: 68.

Anonimno. 1925. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 19/2: 68.

Anonimno. 1927. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 21/3: 156.

Anonimno. 1928a. "Tekla Lukić". *Sveta Cecilija* 22/2: 111.

Anonimno. 1928b. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 22/2: 112; 4: 200.

Anonimno. 1930. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 24/1: 36.

Anonimno. 1931. "Darovi za naše glasilo". *Sveta Cecilija* 25/2: 76; 6: 228.

Anonimno. 1934b. "Saradnici 'Sv. Cecilije' u god 1934.". *Sveta Cecilija* 28/6: [28]. [Tekst je objavljen na kraju *Priloga Sv. Ceciliji*.]

Anonimno. 1935. "Dar društvenom arkivu". *Sveta Cecilija* 29/6: 172.

Anonimno. 1936a. "Glavna skupština Cecilijina društva". *Sveta Cecilija* 30/6: 191–193.

Anonimno. 1936b. "Saradnici 'Sv. Cecilije' u god 1936.". *Sveta Cecilija* 30/6: [26]. [Tekst je objavljen na kraju *Priloga Sv. Ceciliji*.]

Anonimno. 1937. "Sjednica Cecilijina društva". *Sveta Cecilija* 31/1: 34–35.

Anonimno. 1941. "Osobiti prijatelji 'Sv. Cecilije' jesu oni, koji materijalno pomažu njezino izlaženje". *Sveta Cecilija* 35/3–4: 62.

Cipra, Milo. 1943. "Potreba jedinstvenog glasbenog nazivlja". *Sveta Cecilija* 37/4–5: 113–117.

Gačić, I. 1938. [Retrospektiva svih zasluga orguljaša Luke Lukića]. *Sveta Cecilija* 37/2: 52–54.

Posavac, A. 1919. [Pjesmarica za župu Majke Božje u Velikoj Brusnici]. *Sveta Cecilija* 13/1: 19, 20.

Posavac, A. 1922. [O crkvenom pjevanju u župi Klakar]. *Sveta Cecilija* 16/1: 17–18.

Posavac, A. 1934. [O crkvenom pjevanju kroz godinu u župi Klakar]. *Sveta Cecilija* 28/2: 54–55.

Širola, Božidar. 1922. "Iz hrvatske glazbene prošlosti: Glazba i glazbenici kod Hrvata, Srba i Slovenaca". *Sveta Cecilija* 16/2: 43–46.

Širola, Božidar. 1925. "Lukić, Luka". U: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod d.d., 167.

KORIŠTENA LITERATURA

Baboselac-Mišin, Mata. 2004. *Mastibrk, kolombrk! Običajna baština sela Donja Bebrina u Brodskoj Posavini*. Donja Bebrina: vlastita naklada.

Baboselac-Mišin, Mata. 2010. *Čobanske igre i život na Utvalju kraj Bare Dvorine*. Donja Bebrina: KUD "Kolo".

Baboselac-Mišin, Mata. 2014. *U Bebrine svega bilo*. Nova Gradiška: Tiskara Arca.

Baboselac-Mišin, Mata i Mato Blaževac-Pajkov. 2003. *Njekog nješta u vom kolu diči: 1938-2003*. Donja Bebrina: KUD "Kolo".

Basler, Đuro i Branko Belić. 1988. "Čardačine". U: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 2. Borivoj Čović, gl. ur. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 63.

Blaževac-Pajkov, Mato. 2000. *Donja Bebrina*. Klakar-Zagreb: Općina Klakar i Program Mi.

Blaževac-Pajkov, Mato. 2004. *Župa Klakar*. Klakar: Općina Klakar i Udruga povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema

Blaževac-Pajkov, Mato. 2009. *Dones'te mi tinte i papira*. Donja Bebrina: Udruga povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema.

Blaževac-Pajkov, Mato. 2016. *Neoplakani slavonski soldati: (1914. – 1918.)*. Donja Bebrina-Cerna: Udruga povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema i Proventus Natura.

Bosiljevac, Janko. 1887. *Narodne pjesme*. Rukopis u arhivu Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sign. MH 100.

Ceribašić, Naila. 1994. "Norma i individuacija u deseteračkim napjevima s područja Slavonije". *Narodna umjetnost* 31/1: 145–282.

Čapo Žmegač, Jasna. 2009. "Obitelj, struktura seoskog društva i tradicijske

seoske ustanove u prvoj polovici 20. stoljeća". U: *Slavonija, Baranja i Srijem: Vrela europske civilizacije*, sv. 2. Vesna Kusin i Branka Šulc, ur. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 132–139.

Engel, Franc Štefan. 1971 [1786]. "Opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srema (II)". *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 19/3: 508–566.

Ferić, Mihael. 1995. "Kolo uz pjevanje u županiji Brodsko-posavskoj". *Đakovački vezovi: Prigodna revija: 1995*: 21–24.

Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. 2009. "Šetana kola, starogradske i crkvene pučke pjesme – tri karakteristične glazbene vrste". U: *Slavonija, Baranja i Srijem: Vrela europske civilizacije*, sv. 2. Vesna Kusin i Branka Šulc, ur. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 202–209.

Hafizović Fazileta, Stjepan Sršan i Ive Mažuran. 2001. *Popis sandžaka Požega 1579. godine*. Osijek: Državni arhiv Osijek.

Kadić, Marko. 1959. "Osvrt na konjogojstvo u Slavonskoj Posavini nekada i danas". *Stočarstvo* 13/9-10: 387–389.

Kadić, Marko 1964a. "Vanjska peć i pečenje kruha". *Godišnjak Pododbora Matice hrvatske Vinkovci* 3: 112–119.

Kadić, Marko. 1964b. *Iz povijesti svinjogojstva Slavonske Posavine: Povijesno-etnografski prikaz*. Županja: Društvo prijatelja Muzeja [u Županji].

Kadić, Marko. 1965. *Govedarstvo Slavonske Posavine: Povijesno-etnografski prikaz*. Vinkovci: Pododbor Matice hrvatske Vinkovci.

Knežević, Ante. 1990. *Šokački stanovi*. Županja: Hrvatska demokratska zajednica.

Kolenić, Ljiljana. 2007. "Govori slavonskoga dijalekta (šokački govori)". U: *Šokadija i Šokci: Podrijetlo i naseljavanje*, sv. 1. Ante Sekulić, ur. Vinkovci: Privlačica, 185–195.

Krajnović, Martina. 1999. "Etnomuzikološki rad Luke Lukića (1875. –1956.) uz usporedbu sa snimcima vokalne folklorne glazbe u okolici Slavonskog Broda 80-tih godina 20. stoljeća". *Arti musices* 30/1: 75–90.

Krpan, Stjepan. 1990. *Narodna starina Gornjih Andrijevaca*. Slavonski Brod: Brodski list i Radio Brod.

Krpan, Stjepan. 1994. *Zavičajnici: Portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljanih*. Slavonski Brod: Matica Hrvatska – Ogranak Slavonski Brod.

Marković, Mirko. 1994. *Brod: Kulturno-povijesna monografija*. Matica Hrvatska – Ogranak Slavonski Brod.

Marković, Mirko 2002. *Slavonija: Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*. Zagreb: Golden marketing.

Martinović, Ivan. 1994. *Iz povijesti Vojne krajine*. Vinkovci: Privlačica.

Mažuran, Ive. 1988. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku.

Reljković, Matija Antun. 1998 [1779]. *Satir iliti Divji čovik*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.

Rihtman-Auguštin, Dunja. 1984. *Struktura tradicijskog mišljenja*. Zagreb: Školska knjiga.

Rubić, Ivo. 1953. "Slavonski i Bosanski Brod". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 36: 5-110.

Sremec, Nada. 1940. *Nismo mi krive: Slavonska žena*. Zagreb: Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva Gospodarska sloga.

Sršan, Stjepan, ur. 2010. *Visitationes canonicae / Kanonske vizitacije: knj. IX: Brodsko područje 1730.–1833*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku i Đakovačko-osječka nadbiskupija i metropolija.

Šestan, Ivica. 2009. "Gospodarstvo". U: *Slavonija, Baranja i Srijem: Vrela europske civilizacije*, sv. 2. Vesna Kusin i Branka Šulc, ur. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 52–65.

Tkalac, Krunoslav. 1994. *Babogredska kompanija*. Vinkovci: Privlačica.

Toldi, Zvonimir. 1987. *Nek se spominja i pamti: Život i običaji seljačkog svita u*

Brockom Posavlju. Slavonski Brod: Samoupravna interesna zajednica kulture općine Slavonski Brod i Muzej Brodskog Posavlja.

Toldi, Zvonimir. 1994. *Nek se spominja i pamti: Život i običaji seljačkog svita u Brockom Posavlju*. Slavonski Brod: Folklorni ansambl Broda.

Toldi, Zvonimir. 1997. *Narodna nošnja Donje Bebrine: Priručnik za rekonstrukciju nošnje*. Zagreb: Hrvatski sabor kulture.

Vojak, Danijel. 2005. "*Zbornik za narodni život i običaje* i rukopisne zbirke arhiva Odbora za narodni život i običaje kao izvor za proučavanje povijesti romskog stanovništva na području Hrvatske u razdoblju od kraja XIX. stoljeća do 1941.". *Etnološka tribina* 27–28: 207–236.

Zirdum, Andrija. 2001. *Počeci naselja i stanovništvo brodskog i gradiškog kraja: 1698. – 1991*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Zorman, Ignac. 1897. *Smiešni i čudnovati običaji od života posavačkoga*. Rukopis u arhivu Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sign. MH 67.

Domaćinović, Vlasta, ur. 1982. *Žena u seoskoj kulturi Panonije: [Zbornik radova: V Međunarodni znanstvei skup Vinkovci 1980: Ethnographia panonica]: Etnološka tribina: Posebno izdanje*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.

SAŽETAK

Knjiga Mate Blaževca-Pajkova ***Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru*** obrađuje život i djelo Luke Lukića, uz dodatne povijesne, etnološke i etnomuzikološke studije o selu Klakaru te uz donošenje obilja originalnih Lukićevih tekstova i njegove bibliografije.

Luka Lukić (1875. – 1956.), gotovo je cijeli svoj život proveo u Brodskoj Posavini. Rodio se i umro u Brodskom Varošu. Od 1900. do umirovljenja 1937. radio je kao učitelj i crkveni kantor i orguljaš u Klakaru (stariji naziv sela do 1930-ih bio je Klakarje). Lukić je bio jedan od najznačajnijih etnografa, melografa i folklorista u Slavoniji od kraja 19. sve do pedesetih godina 20. stoljeća. U *Zborniku za narodni život i običaje* objavio je između 1919. i 1926. etnološku monografiju o Brodskom Varošu, a njegova je vrlo obimna rukopisna etnološka monografija o Klakaru u postupku objavljivanja. Uz rijetke radove iz pedagogije, Lukić je u međuraću objavio dvadeset etnomuzikoloških članaka u časopisu *Sveta Cecilija*, a neke su njegove važne studije o tradicijskoj glazbi ostale neobjavljenima sve do danas. Zapisivao je obilno i književni folklor Brodske Posavine, osobito usmene pjesme, pripovijetke i poslovice. Usto se Lukić intenzivno bavio pisanjem kronika i memoara. Izrađivao je crteže seoskih zgrada i tradicijskih ornamenata te skupljao herbarij. Osobito se istaknuo kao vrstan voditelj crkvenoga zbora u Klakaru. Većina njegovih rukopisa čuva se u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Muzeju Brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu i Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

U uvodnom dijelu **knjige** M. Blaževac-Pajkov opisuje projekt objavljivanja rukopisne građe Luke Lukića iz Akademijina Odsjeka za etnologiju, kojega zajednički provode njegovi djelatnici, Općina Klakar i autor knjige sa svojim suradnicima. Nakon toga slijedi originalna Lukićeva autobiografija, kraće poglavlje M. Blaževca-Pajkova o povijesti Klakara i njegovo opsežno poglavlje u kojem se osvrće na razne aspekte Lukićeva etnografskog opisa Klakara. Pritom autor analizira Lukićevu metodologiju, jezične značajke i nedoumice njegovih zapisa, opise seoskih zgrada i raznih grana gospodarstva, prehrane, odijevanja i tekstilnog rukotvorstva, društvenih odnosa, godišnjih i životnih običaja, književnog folklora, tradicijske medicine i magijskih postupaka. Slijedi dulje poglavlje M. Blaževca-Pajkova o glazbeničkom, melografskom i etnomuzikološkom radu Luke Lukića. Nadopunjuju ga odabrani dijelovi dosad neobjavljenih Lukićevih etnomuzikoloških studija u kojima on opširno govori o vlastitoj metodologiji melografiranja i tradicijskom

pjevanju u Klakaru. M. Blaževac-Pajkov donosi i transkripciju sačuvanih pisama Luke Lukića urednicima *Zbornika za narodni život i običaje* u Zagrebu. U iscrpnoj bibliografiji Luke Lukića prvo slijede objavljeni Lukićevi radovi, a potom bogata neobjavljena rukopisna građa. Zatim slijede završna poglavlja knjige: starija literatura o Luki Lukiću, korištena literatura, sažetci na hrvatskom i engleskom jeziku, popis fotografija u knjizi koje je prikupio M. Blaževac-Pajkov iz obiteljske arhive Luke Lukića i raznih obiteljskih arhiva u Klakaru, bilješka o autoru i njegova zahvala suradnicima.

Mato Blaževac-Pajkov, rodio se 1961. u Donjoj Bebrini, selu u susjedstvu Klakara, gdje i danas stanuje. Desetljećima je vrlo aktivan u kulturnom i društvenom životu svoga kraja i Slavonije općenito. Bavi se glazbenim i plesnim folklorom te povjesničarskim radom. Posebne su mu preokupacije poljoprivreda i rad na očuvanju prirodnog okoliša. Dosad je objavio šest knjiga o lokalnoj povijesti i etnografiji.

SUMMARY

The book ***Luka Lukić: teacher, ethnographer and melographer in Klakar*** by Mato Blaževac-Pajkov is the first comprehensive overview of the life and work of Luka Lukić. It also contains additional historical, ethnological, and ethnomusicological studies about the village of Klakar, as well as many original Lukić's texts and his bibliography.

Luka Lukić (1875 – 1956) spent most of his life in Brodska Posavina, the region that encompasses the town of Slavonski Brod and its surroundings. He was born and died in the village of Brodski Varoš. From 1900 until his retirement in 1937 he worked as a teacher and church cantor and organist in the village of Klakar (the older name of the village, until 1930s, was Klakarje). Lukić was one of the most distinguished ethnographers, melographers, and folklorists in Slavonia, from the end of 19th century until the 1950s. In the *Journal for Folk Life and Customs*, from 1919 until 1926, he published the ethnographical book on the village of Brodski Varoš, while his voluminous ethnographical books on the village of Klakar will be published soon. Lukić also published a few studies on pedagogy. In the interwar period he published twenty ethnomusicological articles in the musicological journal *Sveta Cecilija*. However, some of his important ethnomusicological studies have not been published yet. Lukić collected many oral poems, stories and proverbs from Brodska Posavina region. Also, he wrote several chronicles and memoirs. He painted village buildings and traditional ornaments, and created a herbarium. Finally, he was a distinguished conductor of the church choir in Klakar. Most of his manuscripts are kept at the Department of Ethnology of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb, at the Museum of Brodsko Posavlje in Slavonski Brod, and at the Institute of Ethnology and Folklore Studies in Zagreb.

In the introductory part of his **book**, M. Blaževac-Pajkov explains the project of publishing the manuscripts of Luka Lukić from the Department of Ethnology of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. He acknowledges the participation of the following institutions and persons in this project: the members of the Department of Ethnology, the municipality of Klakar and the group of his partners. The introductory chapter is followed by the original Lukić's *Autobiography*. Next three chapters wrote M. Blaževac-Pajkov. The first one is a brief summary of the history of Klakar. The second, more extensive chapter offers the retrospective of various aspects of Lukić's ethnographic descriptions of Klakar. Here, the author examines Lukić's

methodology, dialectological aspects and dilemmas of his writings, the descriptions of village buildings and various parts of its economy, nutrition, clothing and textile handicraft, social relations, annual and life customs, oral literature (folklore), traditional medicine, and magical practices. There follows a long chapter about musical, melographical and ethnomusicological work of Luka Lukić. It is supplemented with selected parts of unpublished Lukić's ethnomusicological studies, were he describes his own melographic method and traditional singing in Klakar of his time. After this, M. Blaževac-Pajkov presents a collection of Lukić's letters to the editors of the *Journal for Folk Life and Customs* from Zagreb. In the detailed Lukić's bibliography, the first part includes his published works, and the second part contains numerous unpublished manuscripts. The closing chapters of the book include: older literature about Luka Lukić, references used in this book, summaries in Croatian and English, index of photos that were collected by M. Blaževac-Pajkov from family archives of Luka Lukić and of various inhabitants of Klakar, the author's biography and acknowledgements.

Mato Blaževac-Pajkov was born in 1961 in Donja Bebrina, village near Klakar, where he still lives. For decades, he has been an activist in cultural and social life of his native region and the wider region of Slavonia. He has been a coordinator and an active member of folklore (music and dance) groups of his village. His main occupation is agriculture, and he is a dedicated environmental activist. He published six books about local history and ethnography.

POPIS FOTOGRAFIJA

Fotografija na omotu:

16. Naslovnica Lukićeva rukopisa *Opis sela Klakarja* iz 1911.–1912. godine (vlasnik: Odsjek za etnologiju HAZU)
17. Prvopričesnici sa župnikom Milanom Gazdićem, 1958. godine (vlasnik: Mijo Stanić, Klakar)
18. Članovi Križarskog bratstva iz Klakara, 1936. godine (vlasnik: Mijo Baćanović iz Klakara)
19. Klakaračke djevojke čiste kanal, 1958. godine (vlasnica: Vesna Šimić, Klakar)
20. Članovi Lovačkog društva Klakara i Donje Bebrine, oko 1960. godine (vlasnica: Katica Kolarević Slavonski Brod)
21. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića (vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
22. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića (vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
23. Ornamenti na pročeljima kuća u Klakaru, crtež Luke Lukića (vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
24. Ornamenti na drvenom pokućstvu u Klakaru, crtež Luke Lukića (vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
25. Ribarske sprave *vrške* suše se na vrbi (vlasnik: Mato Blaževac-Pajkov, Donja Bebrina)
26. Sušenje štuke na suncu (vlasnik: Mato Blaževac-Pajkov, Donja Bebrina)
27. Barski čamac na bari Bebrinici kraj Klakara (vlasnik: Mato Blaževac-Pajkov, Donja Bebrina)
28. Ribarska sprava *koš* (vlasnik: Mato Blaževac-Pajkov, Donja Bebrina)
29. Kata, Ivan i Vinko Leović iz Klakara, oko 1917. godine (vlasnica: Evica Pitlović, Klakar)
30. Antun Leović iz Klakara, 1914. godine (vlasnica: Evica Pitlović, Klakar)
31. Prvopričesnici iz Klakara, 1957. godine (vlasnica: Marija Leović, Klakar)
32. Marija i Jakob Pitlović, Ivan i Manda Gačić iz Klakara, oko 1950. godine (vlasnica: Marija Leović, Klakar)
33. Mato Atvanović iz Klakara sa sestrama Anicom i Marijom, oko 1950. godine (vlasnica: Terezija Stanić, Klakar)
34. Marija Pitlović iz Klakara, 1951. godine (vlasnik: Mato Pitlović, Klakar)
35. Barica Pejić i Marija Leović iz Klakara, oko 1949. godine (vlasnik: Mato Pitlović, Klakar)

36. Marica Pitlović, Ruža Baćanović i Manda Pejić iz Klakara, oko 1950. godine
(vlasnica: Marija Leović, Klakar)
37. *Šafingari* iz Donje Bebrine, snimljeno u II. svjetskom ratu
(vlasnik: Mato Blaževac-Pajkov, Donja Bebrina)
38. Križari i križarice iz Klakara na Spasovo, oko 1930. godine
(vlasnica: Vesna Šimić, Klakar)
39. Vršidba žita u obitelji Babić iz Gornje Bebrine, 1944. godine
(vlasnik: Josip Babić, Slavonski Brod)
40. Svinjokolja u obitelji Martina Ajdukovića iz Donje Bebrine, 1959. godine
(vlasnica: Ružica Pejić, Klakar)
41. Obitelj Pejić iz Klakara, 1959. godine
(vlasnik: Marko Pejić, Klakar)
42. Svatovi Antuna Stanića i Ane Jednobrković, u Klakaru 1941. godine
(vlasnik: Antun (Ivan) Stanić, Klakar)
43. Ivan i Franjo Baričić iz Gornje Bebrine sa suprugama Maricom i Marijom te Mandom Leović, oko 1950. godine
(vlasnik: Marija Leović, Klakar)
44. *Svadbice* u svatovima Đure Pitlovića i Franjke Lakušić, u Klakaru 1947. godine
(vlasnica: Marija Leović, Klakar)
45. Pismo Janka Barlea Luki Lukiću, 1917. godine
(vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
46. Lukićevi notni zapisi crkvenih pjesama *O čovječe tužni* i *Puče moj* iz Klakara
(vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
47. Pismo Vinka Žganca Luki Lukiću, 1951. godine
(vlasnik: Muzej Brodskog Posavlja)
48. Naslovnica Lukićeve notne zbirke *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda*
(vlasnik: Odsjek za etnologiju HAZU)
49. Lukićev notni zapis pjesme *O Justina, Justina* iz Klakara
(vlasnik: Odsjek za etnologiju HAZU)
50. Klakarački tamburaši: Jakob Stanić, Jakob Leović, Marko Baćanović i Franjo Pitlović, 1930. godine
(vlasnik: Antun (Jakob) Stanić, Klakar)
51. Luka Lukić i članovi crkvenog pjevačkog zbora iz Klakara, vjerojatno 1937. godine
(vlasnica: Marija Lacković, Slavonski Brod)
52. Žensko kolo na kirvaj Jakoplje u Klakaru, 1956. godine
(vlasnica: Marija Leović, Klakar)
53. Kolo nedjeljom popodne u Klakaru, 1930. godine
(vlasnik: Antun (Jakob) Stanić, Klakar)

BILJEŠKA O AUTORU

Mato Blaževac-Pajkov, rodio se 1961. u Donjoj Bebrini. Prva četiri razreda osnovne škole pohađao je u rodnom mjestu, a ostala četiri u Slavonskom Brodu, gdje je završio i srednju školu obrazujući se za drvnog tehničara. Dodatno je završio i srednju poljoprivrednu školu 1988. godine. Od 1982. do 1990. radi u drvnoj industriji *Slavonija*. Tijekom rata 1991.–1992. sudjeluje kao dragovoljac u borbama na raznim ratištima u Slavoniji i Bosanskoj Posavini. Nakon razvojačenja posvećuje se s ljubavlju poljoprivredi.

Mato Blaževac-Pajkov je vrlo aktivan u kulturnom i društvenom životu svoga kraja i Slavonije općenito. Od 1976. je član Kulturno-umjetničkog društva *Kolo* iz Donje Bebrine, u kojem pleše, pjeva i povremeno svira. Dvanaest je godina bio njegov predsjednik, a od 2006. je umjetnički voditelj. Posebno se ističe njegov rad s Muškom pjevačkom skupinom *Đeveroni* i Ženskom pjevačkom skupinom *Đeveruše*. Dugo godina sudjeluje u organizaciji raznih folklornih manifestacija u svom užem i širem zavičaju. Idejni je začetnik županijske smotre pučkog pjevanja *Kad zapjevam i malo zagudim*, koja se redovito od 1996. održava u Donjoj Bebrini. Inicirao je obnovu orgulja iz 1909. u župnoj crkvi svetog Jakoba u Klakaru, kao i restauraciju župnog stana i gospodarskih zgrada.

Istovremeno se od 1990-ih sustavno bavi povjesničarskim radom. Godine 2000. objavljuje knjigu *Donja Bebrina*, koja je svojevrsna povjesnica njegova rodnog mjesta. Ohrabren uspjehom te knjige objavljuje još nekoliko knjiga koje su uglavnom povijesnog sadržaja, kao što su *Općina Klakar* iz 2003. i *Župa Klakar* iz 2004. godine. Godine 2004. objavio je povodom šezdesetpete obljetnice KUD-a *Kolo* koautorsku spomen-knjigu *Njekog nješta u vom kolu diči: 1938-2003*. Godine 2009. godine objavljuje knjigu *Dones'te mi tinte i papira*, a 2015. knjigu *Neoplakani slavonski soldati: (1914. – 1918.)*. Od 1996. je član Matice hrvatske. Usto je i jedan od osnivača i najaktivnijih članova Udruge povjesničara i baštinika zavičajne starine Slavonije, Baranje i Srijema. Trenutno obavlja dužnost dopredsjednika Udruge, u čijem časopisu *Zavičaj* često objavljuje raznovrsne članke.

Posebna Blaževčeva ljubav je priroda i rad na očuvanju prirodnog okoliša. Od 1996. je član udruge *Biomar*, koja se bavi proizvodnjom i promicanjem zdrave hrane. Dugi niz godina radi na promociji i zaštiti ornitološkog rezervata *Bara Dvorina*. Redovito izdaje kalendar s fotografijama rezervata, a 2007. je izdao i kolekciju razglednica s istom tematikom.

ZAHVALA

Što se teže dolazi do cilja, tim je uspjeh veći. S idejom objavljivanja rukopisne građe Luke Lukića započelo se 2004. godine i, uz kraće stanke, nakon dvanaest godina konačno se uspjelo prirediti za tisak dvije monografije, a u skorom će vremenu u dvama tomovima u Akademijinu Zborniku za narodni život i običaje biti objavljen i ostatak građe koju je Lukić prikupio prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića iz 1897. godine.

Stoga se zahvaljujem svim sudionicima na ovom velikom projektu koji su svojim radom i zalaganjem doprinijeli da dragocjeni, davno ispisani, tekstovi vrijednog klakaračkog učitelja Luke Lukića konačno ugledaju svjetlo dana.

* Urednicima moje knjige dr. sc. Jakši Primorcu i dr. sc. Vladimiri Rezo te recenzentima dr. sc. Luki Šešo i dr. sc. Ireni Miloš.

* Akademiku Ivanu Cifriću, voditelju Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

* Priređivaču knjige *Luka Lukić. Opis sela Klakarja: Graditeljstvo, pokućstvo, sprave i oruđa* dr. sc. Marinku Vukoviću.

* Priređivačicama kniige *Luka Lukić. Opis sela Klakarja: Pripovijetke i pjesme* dr. sc. Tanji Perić-Polonijo i prof. Dunji Vanić.

* Jezičnoj savjetnici dr. sc. Ireni Miloš.

* Svim prepisivačima građe koje navodim na početku knjige.

* Načelniku Općine Klakar dipl. ing. Josipu Staniću.

* Svim pojedincima koji su ustupili svoje fotografije i dokumente iz osobnih zbirki za objavljivanje u knjigama.

Rad na ovakvim projektima iziskuje i žrtvu obitelji. Stoga se zahvaljujem svojoj supruzi Ružici na strpljenju i trpljenju.

Na kraju, posebno se zahvaljujem dr. sc. Klementini Batini koja je zajedno sa mnom bila glavna pokretačica i koordinatorica cijelog projekta. Bez obzira na mnoge poteškoće koje su pratile njegovu realizaciju, uvijek je našla načina da se nastavi dalje.

U Klakaru, 26. veljače 2016. godine

Mato Blaževac-Pajkov

Luka Lukić: učitelj, etnograf i melograf u Klakaru / Mato Blaževac-Pajkov

Nakladnici
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

Općina Klakar
Klakar 26a, HR-35208 Ruščica

Za nakladnike
akademik Pavao Rudan, glavni tajnik
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

dipl. ing. Josip Stanić, načelnik
Općine Klakar

Grafički urednik
dr. sc. Jakša Primorac

Grafička priprema
Delibor Jakičić
AUTOR studio za grafički dizajn, Slavonski Brod

Tisak
Tiskara Arca d.o.o., Nova Gradiška

Naklada
400 primjeraka

Zagreb – Klakar, svibanj 2016.

Luka Lukić (1875. – 1956.), gotovo je cijeli svoj život proveo u Brodskom Posavlju. Rodio se i umro u Brodskom Varošu. Od 1900. do umirovljenja 1937. radio je kao učitelj te crkveni kantor i orguljaš u Klakaru. Lukić je bio jedan od najznačajnijih etnografa, melografa i folklorista u Slavoniji od kraja 19. sve do pedesetih godina 20. stoljeća. U *Zborniku za narodni život i običaje* objavio je između 1919. i 1926. etnološku monografiju o Brodskom Varošu, a njegovu vrlo obimnu rukopisnu etnološku monografiju o Klakaru upravo objavljujemo. Uz rijetke radove iz pedagogije, Lukić je u međuraću objavio dvadeset etnomuzikoloških članaka u časopisu *Sveta Cecilija*. Neke su njegove važne studije o tradicijskoj glazbi ostale neobjavljenima sve do danas. Zapisivao je obilno i književni folklor Brodskog Posavlja, osobito usmene pjesme, pripovijetke i poslovice. Usto se Lukić intenzivno bavio pisanjem kronika i memoara. Izrađivao je crteže seoskih zgrada i tradicijskih ornamenata te skupljao herbarij. Osobito se istaknuo kao vrstan voditelj crkvenoga zbora u Klakaru. Većina njegovih rukopisa čuva se u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Muzeju Brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu i Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

ISBN: 978-953-347-062-7

9789533470627

Cijena: 100,00 kuna